

№16

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԹ ՏԱՐԻ

Ա-Բ-Գ

1985

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳԻՍԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԾԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1985

Յունուար - Փետրուար - Մարտ

Թիւ 1-2-3

1985

January - February - March

No. 1-2-3

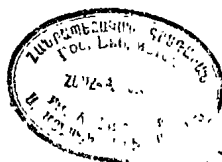
S I O N

VOL. 59

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

2001

19392 ա հ

202-98

10137-86թ.

St. James Press, Jerusalem

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա.Ի ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴԵԱՆ ՔԱՐՈԶԸ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԷՆ

Յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Մրբոյ. Ամէն:

Սիրելի հաւասացեալ զաւակներ մեր,

Անցնում են տարիներ, դարեր, սերունդներ մահախուճապ յաշորդում են իրար, մարդկային կեանքը մեծապէս ալեկոծ, յարաւարժ քաւալում է ժամանակի հոսանքով, դէպքեր յարափոփոխ տղանցում են պատմութեան հորիզոնի վրայ, մարդու որոնող ու սեղծարար միտքը անվերջ թոյլ է առնում դէպի կատարները խիզախ իրագործումների, ու այդ ամէնի վերեւ տիրաբար շողում է յոյսը Քրիստոսի, որպէս յանձնարարական նառազայթում՝ սիրոյ, արգարութեան եւ խաղաղութեան ոգու, հոգեւոր իմաստ ու բարոյական նպատակ հաղորդելով մարդու կեանքին եւ պատմութեանը:

Մեզ՝ քրիստոնեաներիս համար, Աստուծոյ Որդին ոչ միայն կատարումն է օրինաց եւ մարգարէից, այլ նաեւ գրաւականը մարդկանց միջեւ համեմատութեան եւ բարի կամեցողութեան, մարդկային կեանքի ներդաւանակ, արդար ու խաղաղ գոյավիճակի:

Ահա թէ ինչու ամէն տարի, երբ աւետում է մեզ բոլորիս, աշխարհին համայն, ծնունդը Աստուածո-դու, մենք յուսացեալ սրտերով մի անգամ եւս յիշում ենք այս նշանաւորութիւնները ուժգին կեդրով եւ ցնծութեամբ դիմաւորում մեծ աւետիւրը փրկարար ու խաղաղարար՝ «Փառք քի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, քի մարդիկ հանութիւն»:

Ամէն Սուրբ Ծննդեան աւետիս հոգեկան վերածնունդ է ամէն մի հաւասացեալի համար, երբ նա դիմաւորում է այն հոգեպէս վերանորոգուելու տենչանքով, թօքափած յիմարդկային տկարութիւններն ու անկատարութիւնները:

Ամէն Սուրբ Ծննդեան աւետիս մի հզօր վահան է եւ զենք յաղթութեան ընդդէմ չարիքի ու մեղքի:

Ամէն Սուրբ Ծննդեան աւետիս գրաւական է զալիք Յարութեան, մահուան խափանումով:

Արդ, սիրելի հաւասարու ժողովուրդ, որ ի Հայաստան եւ որ ի սփիւռս աշխարհի, աղօթով ու երգով հոգեւոր բաց արէ՛լ զոները ձեր սրտերի եւ փաղցրութեամբ ընդունեցէ՛ք մեծ աւետիսը Քրիստոսի հրաշք ծննդեան:

Քրիստոսի Սուրբ Ծննդեան աւետիսը պէ՛տք է մեզ գտնի անպատրաստ վիճակում: Պարտնք, այո՛, պատրաստ լինել, իմաստուն կոյտերի նման յոյսի վառ նրագնիւրով, հաւուկարդարը կատարելու մեր անցնող կեանքի տարբերների՝ մեր ընթանեկան կեանքում, մեր համայնական ազգային կեանքում, մեր աշխատանքի վայրում: Անուտ տնկեղծութեամբ կուսակցական մեր ձեռաց գործերը, մեր հայեացքը ուղղած դէպի մեր հոգու խորքերը՝ դառնալով մենք մեր անաչառ դասաւորը, որպէսզի կարող լինենք ցուելու մեր գիտակցութեան

մէջ կուտակուած անսուգութիւնները եւ եփոքութիւնները, որպէսզի կարող լինենք ձեռքազատելու մեր քերութիւններից եւ վասառողջ մղումներից, որպէսզի կարող լինենք տարանջատել մեր կեանքում՝ էականը երկրորդականից, մնալունը անցողականից, որպէսզի կարող լինենք մեր առօրեայ ալի ու խաբութիւլ խնդրումներից դուրս լոյս աշխարհ բերել, վեր հանել կեանքի մեծ նշանաւորութիւնները, ազնիւ իսկայնները, մարդուն մարդկային դարձնող իսկայնները մարդկութեան: Զի «Քրիստոս պատգամում է մեզ ամէնքիս» «Արդ եղեւո՞րու՞մ դու՞ կատարեալ որպէս Հայրն ձեր երկրաւոր կատարեալ է» (Մատթ. Ե 48), այնքան կատարեալ, որ «լուսաւորեցէ լոյս ձեր առաջի մարդկան, որպէսզի տեսնեն զգործս ձեր բարիս» (Մատթ. Ե. 16):

Սիրելի հաւատացեալներ, տեսարանական այս պատգամների լոյսի ներքեւ հառուելարդար կատարեցէ՛ք ձեր անցեալի կեանքի եւ թիքեւացած խղճով դիմաւորեցէ՛ք աւետար Սուրբ Ծննդեան որպէս վերածնունդ էականը, որպէս «լուսոյ որդիներ», միշտ պատրաստ լուսաւորելու բարի ու արդար գործերի կենսագործման ձեր նոր կեանքի նախապարհին, ձեր անհատական թէ՛ ձեր ընկերային կեանքում:

Մեր Մայր Եկեղեցու ու ազգի զաւակների համար, բարի ու արդար գործ է հաշւ մեր նուիրական աղօթքը՝ վասն խաղաղութեան 1915 թուի մեծ եղեռնին զոհուած հոգիների, համազգային Եղեռն, որի եօթանասուամեակը մասնաւոր հանդիսաւորութեամբ պիտի ոգեկոչուի այս տարի Ապրիլ 24ին, թէ՛ Մայր Հայրենիքում եւ թէ՛ ամբողջ հայ սփիւռքի տարածքի վրայ, համահայկական միասնութեամբ:

Մեր հաճախակի սուրբ յիշատակի ոգեկոչումը՝ թէ՛ սուգի օր է, թէ՛ աղօթքի եւ ուխտի, եւ թէ՛ ազգային միասնութեան ամրապնդումի, այն պայծառ գիտակցութեամբ, որ հայ ժողովուրդը մահուամբ մահը կոխելով, վերջին տասնամեակներին վերածնունդի ու ծաղկումի մի նոր դարաւերջան կերտեց իր մայր հողի վրայ, Արարատի վեճերին, կեանք եւ լոյս եւ յոյս բաւելնով նաեւ աշխարհի նախապարհների վրայ ցրուած իր պանդուխտ զաւակներին:

Մեր Եկեղեցին ու մեր ժողովուրդը համայն, ու յատկապէս հայաստանցիները, մեծ Եղեռնի եօթանասուներորդ տարեկիցը ոգեկոչելու են խաղաղութեան ու ապահովութեան պայմաններում՝ ինքնահաստատ ազգային դիմաւորութեամբ, հայրենաւէ՛ն նոր նուանումներով, սեղծաբար աշխատանքի նոր լոյսերով, նոր երգերով ու նաեւ նոր յոյսերով դէպի առաւել պայծառ ու արդար մեր ապագան:

Մեր ազգի մեծ ողբերգութիւնը ոգեկոչելիս, հեռո՛ւ մեզանից թեմամբ մեր ուրիշ կամ մտածումը ծայրայեղ տարբերի: Մեր միակ հոգեկան մղումն է՝ աղօթել մեր երկու միլիոն զոհների հոգիների համար ու արդարութիւն հայցել, եւ մաղթել նաեւ, որ նման ողբերգութիւններ չկրկնուեն երբեք ոչ մի ազգութեան կեանքում: Մոռացութեան տալ անցեալի ողբերգութիւնները՝ պիտի նշանակէր տարանջատել, մթաւեղել մարդկութեան յիշողութիւնը, պիտի նշանակէր եղծել պատմութիւնը, պիտի նշանակէր խափանել նշանաւորութիւնը ու խեղդամահ անել արդարութեան ձայնը, պիտի նշանակէր նախապարհ հարթել ապագայ նոր աղէտների ու ցեղասպան ոճիրների:

ԱՍԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՀՕՐ ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ԲԵԹՂԵՀԵՄԻ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԷՆ

ԺՈՂՈՎՈՐԴ ՀԱՅՈՑ ՈՐ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ծննդեան այս հրաշապասում գիշերուան մէջ, նորէն կը հնչեն հրե-
սակներու բերնով մարդկութեան տուած երկնային պատգամն ու աւետիսը՝
«յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Յիսուս Աստուծոյ խօսքն էր, որ երկինքէն երկիր կ'իջնէր, որպէսզի
մարդիկ կարենային լսել իր ձայնը եւ տեսնել իր դէմքը, երկնքի լոյսերով ո-
ղորուն: Խորհրդաւոր գիշերուան մը մէջ, երկնքի դուռները կը բացուէին,
նման Աստուծոյ շքաներուն, եւ կը ծնէր Սուրբ Բանը, որ մանկան մը մարմինը
առած՝ պիտի փառաւոր լոյսի պէս մաքուր կոյսի մը կուրծքին՝ որ ընտելաւ
տաղաւառն էր Միածնին:

Այս մեծ իրողութիւնը չէր կրնար իրագործուիլ ո՛չ բնական օրէնքով,
ոչ ալ ազատ կամովը մարդուն, այլ միայն ամենազօր փափաքովը Նախա-

Անցեալի ողբերգութիւնների անաչառ դասաստանը, պատմութեան
սխալ ողբերգի նամատութեան բացայայտումը, արդարութեան ձայնի բարձր
ու ազատ շնորհումը, անհա՛մաւոր հիմքերը մի նոր աշխարհի կառուցման,
ուր անխտիր բոլոր ազգերի զաւակները պիտի հասնեն այն վերաբար գիտակ-
ցութեան, թէ զաւակներն են միեւնոյն Աստուծուն, թէ քաղաքացիներն են
միեւնոյն մարդկային աշխարհի, միեւնոյն երկնակամարի տակ եւ որ բոլորը
ունեն միեւնոյն նականագիրը: Մարդու նականագիր, ազգութիւնների նակա-
ագիր, աշխարհի նականագիր, յետ այսու մանաւանդ, կազմում են մէկ
միաձոյլ իրողութիւն, մէկ հրամայական, մէկ ակոյտայ: Այդ գիտակցութեամբ
միայն, այս աշխարհի մարդիկ պիտի կարողանան միասեղ աղօթել ասելով՝
«Հայր մեր որ յերկինս ես, սուրբ եղիցի անուն Բո, եկեսցէ արքայութիւն Բո,
եղիցին կամ Բո որպէս յերկինս եւ յերկրի»: Այն ժամանակ միայն երկրի
վրայ պիտի լինի «խաղաղութիւն եւ հանութիւն ի մարդիկ», այն ժամանակ
միայն մարդիկ, որպէս խաղաղարարներ, արժանի պիտի լինեն կոչուելու
«որդիք Աստուծոյ»:

Եղբայրացած ազգութիւնների մեծ ընտանիքում, թող ազատ ու կեն-
սախինք անեն եւ զարգանան մեր վերածնունդ ժողովուրդն ու մեր շին-
քները, յարատեւ կառուցման ու ծաղկումի ուղիով, միշտ երգ ու լոյսով,
խաղաղ, եղանակ:

Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից, Սուրբ Ծննդեան մեծ
աւետիսով, ողջոյն եւ օրհնութիւն համայն մեր առաքելական Եկեղեցուն եւ
հաւատացեալ ժողովրդեան:

Շնորհաւոր Նոր Տարի: «Քրիստոս ծնաւ եւ յայնմեցաւ»: Ամէն:

6 Յունուար 1985

խնամողին: Աստուած կ'ընտրէր մահուր եւ կուտական էութիւն մը, անոր մէջէն ծնունդ տալու Կենդանի Բանին՝ Ինքզինքին: Ուրեմն ո՞վ է մեր Աստուածը, որ այսօր կը ծնի վերստին, Եփեղու իր երկնային կրակը մեր կալին՝ պղծութեան գունաս մեր խորհուրդներուն պարզեւելաւ ստեղծութի սուրբ հրաւեր:

Մենք չենք կրնար սահմանել Գերագոյնը, առանց սահմանելու մարդը իբրեւ պատկերը Գերագոյնին: Եթէ մարդը պատկերն է անհետանելիին, ուրեմն մարդկային պրիսմակէն պէտք է նայինք Գերագոյնին, Անոր էութեան շնորհներով եւ զգացումով փալելու իմէ Իրեն: Ողբերգութիւնը կը սկսի երբ Աստուած կը մեռնի մեր մէջ եւ մարդը կը վերածուի խեղճանքի՝ բայց ոչ արժէքի, եւ կը դառնայ կեր մահուան:

Մենք այսօր կ'ապրինք շատ զօռաւ ժամանակի մը մէջ, ուր կործանարար սպառնալիքները չարիքին տակաւ կը բազմանան: Խորունկ անհամաձայնութիւններ եւ անհասկացողութիւններ իրենց բեմը կը յարգարեն ամէն օր, մին ի հեռուկա միւսին: Տեսում անարդարութիւններ կան, որոնք անբուժելի կը մնան, որովհետեւ գալիք այդ արդարութիւնները հօգրներու արգելիչ ձեռքերուն մէջն են: Ի վերջոյ, պէտք է մոռնալ թէ փաղափակնութիւնը ըստ:ծը մտղ մըն է, ժամանակի թելերող շարժող: Մեծ կտորներ կը մնան մադին մէջ, փոքրերը վար կը բափին: Հոս է ահա փոքր ժողովուրդներու ողբերգութիւնը:

Կարեւոր է նախ արմատախիլ ընել պատճառներ այս պայմարին, որ անկարելի կ'ընէ խաղաղութիւնը ոչ միայն ժողովուրդներու մէջ, բայց մասնաւոր հոգիներու խորը: Զի բաւեր ողբալ կացութիւնը, պէտք է զինուիլ չարի ուժերուն դէմ: Որովհետեւ չարիքի այս պատճառները կու գան հաւե այն գաղափարաբանութիւններէն, որոնք կը տրտապեն մեր ժամանակին, արտայայտելով մեր փաղափական, ճնշեսական եւ ընկերային դրութիւններն ու հասկացողութիւնները:

Կեանքի հրամայականները փոխուած են, քրիստոնէական ոգին եւ դասական մշակոյթը դարերուն՝ որ կը պատմունանէր այդ ոգին, այսօր գեղեցիկ վերջամասնութիւններ կը թուին ըլլալ: Դրամը արծեյափն է դարձեր կեանքին, ամէն ինչ առիւմնող եւ դիմագեղծող խորհրդաւոր ուժը: Կ'ապրինք անկման մէջ եղող աշխարհի մը մէջ, փեռնկուած՝ անբուժելի հալածութիւններով: Այս վիճակը ակներեւ է ոչ միայն մեր բարեւոյն մէջ, այլ նաեւ մեր դարու գրական, ընկերային եւ փաղափական կեանքի երեսներուն վրայ: Զկայ հոգեկան ապահովութիւն, մարդը կ'ապրի ոնիրի եւ ստուերներու աշխարհը: Մարդկութիւնը իբրեւ բարոյական հասկացողութիւն հոգեվարէ մը կ'անցնի, նման անոր՝ զոր ունեցաւ հին աշխարհի վախճանին, երբ քրիստոնէութիւնը այդ կործանումին կը բերէր կարելի փրկութիւնը, շրջելով արժէքներու տախտակը, եւ նկարէն դուրս փալելով անգնդասող ոգեղէնը մարդուն:

Այսօր պատկերը աշխարհին աւելի մեծ չափերու վրայ կը կրկնէ այդ ողբերգութիւնը: Օրերը որ մերն են, լեցուն են աղմուկով եւ անձկութեամբ: Նոր դիմագեղծող ուժեր կը միջամտեն մեր կեանքին, փոխելով անհաս զանգուածի եւ միտքի՝ մեկնայի: Ճնշեսական գործօնները հարիւրամեակէ մը ի վեր կը բաժնեն մարդուն հոգեկանը իր միւս մասէն: Եւ տակաւին տրտա-

պետման բնագրն ու եռապատկանը ազգերու, անասնական անդրաբնականներու կ'առաջնորդեն մարդը իր բնկեր մարդուն դէմ, ախտաբանական նկատարար հազնկելու չափ: Քրիստոնէական մարդկայնականութիւնը, մարդերը համեղբայրութեան զգացումին մէջ զանգելու, փոխարինուած է ցեղային անջատողականութեան, վերջնականացնելով մեր մէջ մէկ կողմէն անասնական բնագրներ եւ միւս կողմէն առաջնորդելով զմեզ կուռներու պատեամունքին, ցեղ յղացին ներքեւ: Հոգին ստորագասուած է արեան, ձեռի եւ գոյնի մասնայատկութիւններուն: Պատեամունքը յաճախամի պատեամունքէն մին ալ հոգեկան այս խորունկ աշխարհում է, առիթի անգութ բառով մը՝ աշխարհում: Նոր աշխարհը, որ ի վիճակութեան է, տարբեր արժէքներու կր նայի. մարդէն ու համարութեանէն առիթի կը զննաւէ ուժը, ցեղը, մեքենան, զանգումը: Արդարութիւնը տիրապետուած է ուժէն, մարդը՝ մեքենայէն: Ահա պատկերը ժամանակին եւ զգայութիւնը մարդուն գրեթէ ամբողջական գերութեան: Մեղմիկ համար նիւթին, ուժին նկատմը մեր հոգիներէն՝ ինչպէս նաեւ մեր ուսերէն, մեքէ պէտք ունիմք մեր օրերու համայնականներէն տարբեր ուժերու, մարդուն աղարտած դիմագիծը վերականգնող սնուցիչներու:

Քրիստոնէական բարոյականը *սիստեմ* մը չէ եւ չէ եղած բնաւ, այլ կեանքի յայտն մը, աղբիւր մը, որ բնաւ չի դադարի հոսելէ, եւ որ ամենէն առատ հոսած է նախ իր Հիմնադրէն: Քրիստոնէական բարոյականին գետը տաս անգամ է ընդունած իր մէջ անուրէն ժամանակի ընթացքին, բայց իր էութիւնը կը մնայ հարազատ, բիւրեղ ու մարդկային, որուն հայելիին մէջ պիտի ցոյց միւս Աստուծոյ պատկերը, կանչելու մարդը իր նմանութեան:

Էցուն եւ կատարեալ կեանք մը կրնայ բխիլ միայն կատարեալ ունայնէ մը: Տարօրինակ բոլ չքով այս համարազանցութիւնը, վառնգի գիւղերէն կը ծնին աստղերը, լուսնիներէ՝ երգը եւ գերեզմանէն՝ կեանքը:

Այսօր, խօսքի ամենագոր ասպետները, որոնք պիտի ներկեն իրենց անգլաամբարանները, ուրիշներու հողէն, ինչէն, կեանքէն իրենց յա իսկական ծառաւը պիտի օրինադրեն մորթելու, կողոպտելու, եղեռնական, ատաղալային բարեքը, ախորժակները պիտի պատմաւանեն յանուն բարձրագոյն, նորոգ բարոյականներու, յանուն արդարութեան, ժողովուրդներու իրաւունքին, տիրաւորողներու գլխուն արձակելով անհամար տարմերը մահուան թոյններուն, խուճերէ՝ ընդերկրեայ վիշապներու բերնէն, եւ այս բոլորը՝ խաղաղ անգագութեամբ եւ անուր վայրագութեամբ:

Անոնք չեն նախնար ճիւղին ետին ծածկուած անհուն ծովը խորհուրդին, ուր Աստուծոյ սիրտը կը բաբախի մէկ եւ միայն զարկին մէջէն, հասնելու համար անբաւական: Մարդեր՝ որոնք առնուազն գուշակէին տարբերուն առեղծուածին մէջէն ցոյցադող ցոյցմունքները, աստուածելէն կարգադրութեանց այնքան անհրաժեշտ՝ պահելու համար դժուար հաւասարակշռութիւնը աշխարհի հրաբուխին վրայ: «Յնծո քիւն աշխարհի ծնար», կ'ըսէ մեր եկեղեցւոյ ամենէն զեղեցիկ աղօթիչ այս գիւղեր մարմնացեալ Բանին համար:

Այդ Բանը կը ծնի ոչ թէ, ինչպէս վարժուած ենք ըսել, մեր մեղքերու քաղաքները համար, այլ որպէսզի ցնծայ մեր աշխարհը: Այսինքն բանի մը

համար, որ երազն է մեր ամբողջ էություն, կարօքը, պապակը մարդկության, այն ֆաղցր բանը, որ արեւու կաթիլէն մինչեւ երջանկության տոփը կ'երկարաձգուի եւ որ Հայ Եկեղեցւոյ մեծ աղօթողի շրջանում կը վերածուի սրտագին ազդեցականի մը, պաղատելով որ փարասին մէջն ու մառախուղը, չհանձն չարիքն ու յուսահատութիւնը, տարագրուին տաքնապն ու տխրութիւնը մարդոց սիրտերէն եւ վերսին տաճագանգէ մեծ գիշերը լեցնող հրեշտակներու աւետարտ ձայնը. «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Նաղաղարարներ սիրով կը սանին պայքարը չարին դէմ: Որոնք գիտեն ֆանդել պատճառները խռովութեան, որոնց հոգին վեր է պայքարէն եւ գիտէ վերածել ժայռերը պարտէզներու եւ կոհակներ՝ խաղաղ ջուրերու: Նաղաղութեան կարօքը ճիշդ է եղած դարերով տառապող մարդկության, կեանքի մութ, հեռագին եւ արիւնոտ ծփանկներուն դիմաց: Այս ճիշդ այսօր աւելի քան շատ քիչ է բարձրացած է, կեանքի անհամաչափ եւ տրտման գնացքին համընթաց եւ դարձեւ է սուր եւ ցաւագին աղաղակ մը՝ միլիոններու հոգիէն բարձրացող:

Ձեռք կրնար հուսալ մեր օրերու կեղծ մարգարէներուն, որոնք խաղաղութիւն եւ երջանկութիւն կը խոստանան աշխարհին, եւ անիրական երազներով կ'օրօրեն խելակորոյս ամբոյնները: Գիտենք թէ մեր օրերու այս անհամեմատ ուղեգրութիւնը իրական է եւ նոր օրերու խաղաղարարները ի զուր խժալուր ժխտով խափանել կը փորձեն աշխարհի տառապանքին ձայնը հնարամիտ բայց անօգուտ խոստումներով: Ի զուր ֆաղափագէտներ, ճշտագէտներ եւ բարոյագէտներ կը բազմապատկեն իրենց խորհրդակցութիւնները եւ դարձանք կ'առաջարկեն, մահամեծ հիւանդին տառապանքները երկարաձգելու համար միայն:

Ժողովուրդ Հայոց, դուն դարերով, բայց մանաւանդ այսօր, խաղաղութեան ծաւալն ու իդնն եւ ունեցիր եւ ունիս, ազատութեան տենչանքին չափ բուռն եւ երկնքին չափ խորունկ, վստահ կը հուսասաւ թէ սիրոյ եւ խաղաղութեան աշխարհի մէջ միայն կարելի է իրագործել մարդուն երջանկութիւնը:

Դուք, զաւակներ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ի սփիւռս աշխարհի, որ կը հաւատաք Աստուծոյ Որդիի մարմնով երեւնալուն, մեզի հետ միասին այս գիշեր ձեր երկիւղած էութեան խորերէն անգամ մը եւս աղերսեղէք սիրոյ եւ խաղաղութեան Իշխանէն, որ այս գիշեր վերսին կը ծնի մեր հոգիներուն մէջ, որ խաղաղութիւնը լոկ երազ մը չմնայ բարձունքներու մէջ օրօրուող, այլ գայ խորակելու արեան ալիքները եւ անուշելու կեանքի մոայրը:

19 Յունուար 1985

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՆԹԻԼԵԱՍ - ԼԵԲԱՆԱՆ

Քիւ 394:84

Անթիլիաս, 13 Դեկտեմբեր 1984

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրսէրեան

Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Սիրեցեալ Եղբայր ի Քրիստոս,

Մօտ օրէն կը փակուի 1984 տարին եւ ամբողջ աշխարհը կը պատահասուի ողջունելու Նոր Տարին, 1985 բուսնեանով նշուելիք: Հոգեպէս կը պատահասուինք նաեւ ու մանաւանդ ողջունելու մեր Տիրոջ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի վրկաբեր մարդեղութեան խորհուրդը, Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայտութեան զարմանահրաշք դրուագին ողբկոչումով:

Տօնական այս ցնծալից օրերուն, եղբայրական քաղցր սիրով կ'ողջունենք Ձեզ եւ ի խորոց սրտի կը մաղթենք որ Նոր Տարին եւ զայիք նոր տարիները Ձեր կեանքին ու գործունէութեան մէջ թլլան բեղմնալից տարիներ՝ առողջութեան, երջանկութեան եւ նորանոր իրագործումներու ուրախութեամբը առկայում:

Յառաջիկայ տարին մասնաւոր նշանակութիւն ունի ամբողջ հայ ժողովուրդին համար, որովհետեւ 70ամեայ հանգրուանն է այն ծանր բուսկանին, երբ փորձուեցաւ վերջ դնել հայ ժողովուրդի գոյութեան, 1915ի եղեռնով եւ մէկուկէս միլիոն նահատակներու զոհաբերական մահով: Մեր որսագին աղօթքն է, որ Քրիստոսի ծննդեան խորհուրդը, որպէս աստուծային սիրոյ ամենագիր նառազայքով տնկուի մէջ, դառնայ մեր ժողովուրդին համար սիրոյ եւ եղբայրութեան նորոգիչ աղբիւր մը, որպէսզի միութեան ապրումով, միասնական աշխատանքով, համահայկական տեսլիով եւ քրիստոնէական հաստատութեան սկզբունքով կարենանք արժեցնել այդ տարին Աստուծոյ փառքին եւ մեր ժողովուրդի բարիքին ի խնդիր:

Մտովին կ'աղօթենք որ Աստուած Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռին պարգեւէ բեղմնաւոր գործունէութիւն եւ Ձերդ եղբայրութեան եւ Սրբոց Յակոբեանց ուխտեալ Միաբանութեան՝ քաջակորով ոգի, որպէսզի առաւել եւս ծաղիկ Երուսաղէմի Պատրիարքական Աթոռը, ի վայելում մեր պաշտելի Հայկազնեան ժողովուրդին:

Մնամք եղբայրական սիրոյ ողջունիւ

Աղօթակից

Կ Ա Ր Ե Գ Ի Ն Բ.

Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

SECRETARIAT OF STATE

From the Vatican, 12 January 1985

His Beatitude Yeghishe Derderian,
Armenian Patriarch of Jerusalem.

Your Beatitude,

At this season in which we celebrate the Birth of Our Lord you have sent His Holiness Pope John Paul II your greetings and good wishes, thereby increasing his joy and strengthening the bonds of fraternal charity that link you with him.

His Holiness has asked me to thank you most cordially and to send you his own good wishes. He joins in your prayers that all people may hear the message of peace proclaimed by the angels on that holy night and thus learn to live in harmony and peace.

Be sure of my prayers to the Word Incarnate for every heavenly blessing on yourself and your ministry.

Yours sincerely in Christ
CARDINAL CASAROLI
Secretary of State

LAMBETH PALACE, LONDON, SE1 7JU
CHRISTMAS 1984

His Beatitude Yeghishe Derderian,
Armenian Patriarch of Jerusalem.

Your Beatitude,

We celebrate the birth of Jesus Christ in a world torn by strife and violence and afflicted by poverty and hunger. The peace Christ came to bring seems as far off as ever.

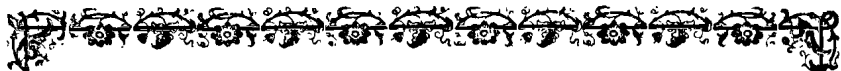
Yet it is with this world that God identifies himself in love in the Incarnation of his Son. "The Word became flesh and dwelt among us". The belief of the Church that Jesus is truly God and truly man, held no less firmly by Anglicans than by other Christians, is the foundation of our Christian hope that God's peace will overcome all human divisions and oppositions.

For God has identified himself with our fallen human condition in order to redeem us from it. He has taken on himself our human nature in order to share in our suffering, and by suffering to overcome our sinfulness. The Passion and Resurrection of the Incarnate Word is the foundation of our hope, and the inspiration of our common Christian work, for reconciliation and peace.

Part of that work must be for the reconciliation of divided Christians. God calls his Church to demonstrate how, in the Spirit of the Incarnate Lord, men and women of different cultures, different races and different social orders can live together in a peace which is not merely the absence of strife but the positive bond of love.

In sending you and your Church my warmest greetings for the Feast of Christ's Nativity, I pray that our common celebration of the Incarnation of God the Word may bear fruit in continuing progress towards the unity of all Christians, and in still more effective co-operation in pursuit of our common mission to work for reconciliation and peace in God's world.

Your Beatitude's Beloved Brother in Christ,
DR. ROBERT RUNCIE
Archbishop of Canterbury

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Ամանորի և Ս. Ծննդեան տօներուն առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ
Եկեղեցւոյ Սրբազան Պետերուն յղուած են հետեւեալ շնորհաւորական հեռագիրները.

Երուսաղէմ, 4 Յունուար 1985

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վաղգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Նոր Տարւոյ և Ս. Ծննդեան տօներուն բարեբաւարիկ առիթով, խոնարհաբար
կը ներկայացնենք Ձերդ Սուրբ Օծութեան մեր և Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան
սրտագին շնորհաւորութիւնները, խնդրելով Բարձրեալն Աստուծմէ որ շնորհէ Ձեզ
յաջողութիւններով լի երկար և առողջ կեանք, և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին՝ ան-
սասանութիւն և բարգաւաճում:

ԵՂՇԷ ԱՐԳԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 24 Դեկտեմբեր 1984

Նորին Սրբութիւն

Յովհաննէս - Պօղոս Բ. Պապ

Վատիկան

Ս. Ծննդեան և Նոր Տարւոյ բարեբաւարիկ առիթներով, յարգանք կը ներկա-
յացնենք Ձերդ Սրբութեան մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները մաղթելով Ձեզ,
չարունակական առողջութիւն և Ձեր մեծ Եկեղեցիին՝ բարգաւաճում: Թող Ամենա-
կարողն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր բարի և անքննելի ծրագիրները:

ԵՂՇԷ ԱՐԳԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 5 Յունուար 1985

Ն. Ամենապատուութիւն Պիմէն

Պատրիարք Համայն Ռուսիոյ

Մոսկուա

Ս. Ծննդեան և Ամանորի առիթներով, կը ներկայացնենք Ձեզ մեր հղբայրական
և ջերմ շնորհաւորութիւնները, սրտագին մաղթանքներով Ձերդ Սրբութեան առող-
ջութեան և բարգաւաճ գործունէութեան համար:

ԵՂՇԷ ԱՐԳԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

«ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՏԱԳՆԱՊԸ»

Ա.

Քանիցս ըսեր ենք, նորէն կ'ըսենք, թէ Հայ Երուսաղէմը «տազնապ» չունի: Վերոյիշեալ չակերտուած զոյգ բառերը՝ երկու զամեր են, միուած դազադին՝ այն մարդուն, եթէ կարելի է տակաւին զայն մարդ կոչել, որ Հայ Երուսաղէմի Միաբանութենէն միաձայնութեամբ վտարուելէ վերջ, փորձեց հայու և եկեղեցականի տնվայել և ամօթապարտ արարքով ամբաստանել Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գերաշնորհ Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանճեանը, իբրև Յորդանանեան լրտես, Հրեայ կառավարութեան միջոցաւ զայն Երուսաղէմէն վտարել տալու նպատակով:

Հետևաբար Երուսաղէմի Հայոց Միաբանութիւն ոչ թէ «Տազնապ»՝ այլ իր հերոսական ողբերգութիւնը ապրեցաւ, պաշտպանելու իր դարաւոր իրաւունքն ու պատիւը կառավարութեան ոսնձգութեան դէմ: Այս առիթով նախ Երուսաղէմի Յունաց և Լատինաց զոյգ Պատրիարքները և Ս. Տեղեաց պահապան Կիւսթոսը բողոքեցին այս ապօրինի և սուտ ամբաստանութեան վրայ փորձուած վտարումին դէմ: Յետոյ ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհը, Համաշխարհային Եկեղեցական Խորհուրդէն սկսեալ, ծառացան այս օրինազանց արարքին դէմ, քրիստոնեայ աշխարհի և մեր գոյութեան դարաւոր իրաւունքները պաշտպանելու համար: Սակայն ինչ եղբերելի եղբերբզութիւն, Ամերիկայէն կարգ մը ազնուաշուքներ, աւելի ճիշդ՝ ոսկերարձներ, որոնք չեն դար մեր ցեղային ազնիւ ժառանգութենէն, միացան վտարուած աւազակին և զրպարտիչներուն, անամօթաբար ստորագրելով Սրբոց Յակոբեանց ժառանգութիւնը ծախելու ֆոնքաթը: Ի զուր չէ ըսուած թէ աղքատը եթէ հարստանայ, տակաւին կէս դար աղքատութիւն կը հոսի: Խեղճ մարդեր, որոնք իրենց հողեկան զերութեան մէջ ի վիճակի չեն եղած փոխելու յոյնիսկ իրենց մօրթը, զայն ընելով աւելի խարզած իրենց զործառնութիւններուն և հաշիւներուն մէջ: Ասոնց կարգին, Ս. Յակոբի իրաւունքը ծախելու զործին միացան ազնուաշուք կոչուածներու մեղքերու բռնակիրները և մէկ երկու անարժան Միաբաններ, որոնց անունները չենք ուզեր յիշել հոս, չպղծելու մեր սրբազան պայքարի ոգին, քով քովի եկան հարուածելու Հայոց դարաւոր իրաւունքը Երուսաղէմի մէջ, պաշտպանելու զոյգ մը և մժղնեայ մը: Միակ հայ եկեղեցականը, որ բողոքեց այս վտանգաւոր արարքին դէմ, նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կիլիկիոյ Մեծի Տանն Կաթողիկոսը եղաւ:

Ո՛ւր էին մեր եկեղեցւոյ պատմուճանաւոր իշխանները և անոնց պատմուճանին ներքև ծուլարած փիլոնակիրներու մեծ մասը, որոնք տարիներով այս

սրբազան Հաստատութեան բարիքը վայելեցին: Հոս անցուցին իրենց ոսկեշող պատանութիւնը և երիտասարդութիւնը: Լեցուցին իրենց հոգին երազներով և յառաջադրութիւններով: Պատանութիւնը երազ է, աղօթք է և սուրբ: Այդ երազներուն և աղօթքներուն մէջէն կազմուեցան Միաբանի և եկեղեցականի իրենց նկարագիրները և ղէրը այս Տանը և Հայ Եկեղեցւոյ հանդէպ: Դուք բուրդ ալ այն օրերուն ուխտեցիք ձեր կեանքի զինով ծառայելու և պաշտպանելու այս Հաստատութիւնը: Ո՞վ փշրեց ձեր հոգին, պէտք չունէիք ձեր պատկութեան վրէժը լուծելու կամ ձեր տարիներէ ի վեր այս Հաստատութեան չձառայելու ամօթը անգամ մը ևս յիշելու համար: Խնջ պէտք ունէիք անգամ մը ևս ծախելու ձեզ հոգիին եօթ անգամ փոշիացած կուսութիւնը:

Այսօր, կը հաւատամ, թէ կ'ողբան ձեր վրայ այս նուիրական Տանը երախտապարտ նախնիքները, որոնք ըրին իրենց կարելին, ի զին արեան և արջունքի Ս. Երկրին մէջ մեզի ապահովելու և կտակելու նուիրական այս ժառանգութիւնը, որ հակառակ ժամանակի ընթացքին ենթարկուած փոփոխութիւններու, տակաւին կրնայ մեզի երախտադիտութեան հրաւիրել անոնց սուրբ յիշատակին:

Հայ Երուսաղէմի պաշտպանութիւնը, տիեզերական Երուսաղէմի մէջ դարերով մեր ազգասիրութեան և հոգևոր զինուորութեան զերագոյն պարտականութիւնն է եղած: Այսօր ափսեւել քան երբեք պէտք է զիտակցինք մեր այդ դերին, որովհետև նոր օրերու հեռապատկերը Սուրբ Քաղաքին կը փնայ անստոյգ: Դժնդակ օրեր ճամբայ ելած են դէպի մեր հաւաքական գոյութեան ապառնին: Մեր Եկեղեցիի, մեր լեզուի և նուիրական սրբութիւններու աննահանջ, աշյամբժ և վայրագ պաշտամունքը՝ միակ դրօշակն է մեր բախտաւոր համախմբումին և գոյութեան: Հեռատես իմաստութեամբ պէտք է ջանանք իշխել մեր ապագային՝ ձեռնունայն չմնալու մեզի ապառնացող վտանգին առջև: Սակայն անայլոյն է մեր հաւատքը, որուն հրաշքը դարերէ ի վեր կատարուած է այս նուիրական յարկին մէջ: Հրաշք մը չէ՞ միթէ զարմանալի այն իրողութիւնը, որով ճակատագրին գէժ ամէն օր մաքառող այս ժողովուրդը, դարէ դար ամէն կողմէ վերջոտնուած, կրցած է սակայն պահել հոս՝ վշտին սրբութիւնը և յոյսին զօրութիւնը խորհրդաւորող այս սուրբ երկրին մէջ, իր դերն ու գիրքը հաւասար զիծի վրայ պահելով, աշխարհի ամենէն հօր և յառաջագէժ ազգերու կարդին: Իմաստութեան, բայց մանաւանդ աննկուն քաջութեան այս ոգին, որով անտէր է կանգնեց անթիւ պաշտպաններու մէջ, պաշտպաներ իր նուիրական իրաւունքները, զորս մեր ժողովուրդի հաւատքի զօրութիւնը ստացեր է քրիստոնէական այս տիեզերական կրօնաստանին մէջ:

Ս. Տեղեաց մէջ Հայ Եկեղեցւոյ և ժողովուրդի ունեցած ժառանգութիւնը նիւթական փառք մը չէ միայն, հակառակ որ անոր իւրաքանչիւր քարը, քարերու ընթացքին, մեր ժողովուրդին արժած է իր՝ ծանրութեամբ ոսկի: Ինչո՞վ, հետեւաբար, կարելի է փոխարինել կրօնական ջերմեռանդութեան այն ոգին, որուն հաստատուն սուրբ ծառին արմատները մխրճուած կը սնանին այն հողին մէջ, որուն վրայ մեր Տէրը իր երկրաւոր առաքելութեան տարիները ապրեցաւ: Սիոնի բարձունքին թառած Ս. Յակոբեանց հոգևոր մենաստանը

Գրիստոնեայ Եկեղեցւոյ առաջին աթոռն է, պատուանդանը մեր Տիրոջ հոգևոր և աշխարհիկ իշխանութեան: Արիւնով և արցունքով ուռած և փրփրած դարերու ընթացքին, Հայ Եկեղեցւոյ Սաղիմական այս Աթոռը մնացած է հաստատուն և անասանք չնորհւել իր տիրանուէր և ուխտապահ զաւակներուն, որոնք իբրև պահապաններ Աթոռը շրջապատող Սուրբ Տեղեաց և անոնց մէջ մեր ունեցած ազգային իրաւունքներուն, ըրեր են իրենց լաւագոյնը, միշտ վառ պահելով հոգիներու աշտանակին վրայ Աստուծոյ պաշտամունքին լոյսը:

Աւելին, Ս. Յակոբեանց ժառանգութիւնը վեհաշուք կազմի մըն է, որ դարերով իր գազաթը մխեր է ամպերու մէջ և մեր պատմութեան խորը, և իր հովանին տարածեր մեր ժողովուրդին վրայ: Ուխտի բարձունք մը, որուն շնորհաբաշխումին եկած են դարերով, հիւանդներ, ախտաժէտներ, խուլեր, համբեր, աւխտաւորներ, հաւատք և ոյժ հայցելու, սփոփելու իրենց թախճոտ հոգիները: Պիտի թելադրէի որ անմիջ հովերէն պաղ առած եւ անկողին թրջող մեր բարեկարգիկներն ալ գային՝ բուժում խնդրելու իրենց ճարիմերու հիւանդութեան:

Տակաւին, Ս. Յակոբեանց այս Աթոռը, իբրև նուիրական մէկ ճիւղը Հայ Եկեղեցւոյ և առաջին պատուանդանը մեր Տիրոջ հոգևոր իշխանութեան սրբաշան այս քաղաքին մէջ, դարերով իրեն քաշած է հոգիները շերմեռանդ հաւատացեալներու: Հայաստան աշխարհի բոլոր հուներէն ուխտաւորութեան ալիքները, ծովու ալիքներու պէս, իրենց շերմեռանդ համբոյրներով սրբեր ու մաքրեր են քարերը այս Հաստատութեան, դնելով իրենց հոգիին պատկերը ալիք քարերուն վրայ և նուիրաբերման դանձերը անոր ծոցին մէջ:

Սուրբ Երկրի մէջ, Երուսաղէմի վարդապետը ամէն բանէ առաջ վանական զինուոր մըն է, որոշ պարտաւորութիւններով, որոնց մէկ վարկոր մասը նպաստն է Ս. Տեղեաց իրաւանց պաշտպանութեան: Ս. Յակոբայ բնմէն կարգ առնող ամէն վարդապետ իր աւխտին մէջ կարեոր տեղ կու տայ այս պարտքին: Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռը, իբրև երկրորդ կարևոր սրբավայրը Հայ Եկեղեցւոյ, պահած է դարերով իր տարօրէն ամուր կշիռը Հայ ժողովուրդի սրտին ինչպէս մտքին վրայ, մնալով մեր արտասահմանեան կրօնական ամենէն շերմ և կենդանի կուռանը: Ի մտի պէտք ենք ունենալ որ Հայ ժողովուրդը Հայրէքէն դուրս ոչ միայն այսօր, այլ նոյնիսկ անցեալի մէջ չէ ունեցած սրբավայր մը, որ կարենար հաւասարիլ Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին, որ քրիստոնէութեան առաջին եպիսկոպոսապետին՝ Յակոբոս Տեառնեղբոր պատմական Աթոռն է հաստատուած հոն՝ ուր առաջին անգամ մեր Տէրը դրաւ իր արքայական դահլիճը: Պատմութեան փոթորիկները չեն կրցած խախտել անոր պատուանդանը, որովհետև անիկա սուրբ է և կը նայի յաւիտենականութեան:

Տրամալեզցօրէն, շանթերու, փոթորիկներու, դէշ օրերու, ամէն կարգի թշնամութեանց դէմ յաղթապանծ այս կաղնիին ի տես, մարդեր կան, որոնք փոխան հրճուելու, սիրտ կը պլտորեն: Կաղնին, զոր Հայուն իրական աստուածաբարեալները տնկեր են Սիոնի բարձունքին, որ բողբոջեր է Հայ ժողովուրդի սրտին մէջ, աներ է Հայոց պատմութեան ամենէն մութ օրերուն, եօթնական տարեկաններէն դառնալու պէտք չունի: Կան յաւակնոտներ, որոնք չեն գիտեր իրենց ո՞ր սխրագործութեան համար, կը պոռան թէ իրենք ալ բուսած

են Հայ Ժողովուրդի Ժողին մէջ և կը փորձեն կաշնիրին հետ չափուիլ իրենց հասակովը, որ սխտորի տունկի մը չափ ալ երկարած չէ, հակառակ տարիներու իրենց բաշխուած բարիքին: Ըսինք այս տխմարներուն, որոնք առանց իրենց զամբիւղին մէջ կտոր մը հաց ունենալու, ճամբայ ելած են նոր նուաճումներու, թէ Երուսաղէմը «տագնապ» չունի, հոն կրակ չկայ, հրէշներու կարիք չկայ, այլ ազատարար լուղորդներու, ջուր նետուած Յովնանը, այս պարագային՝ դիմակաւորը դուրս հանելու: Երուսաղէմի դէմ պայքարի մտած այս թըշուառամիտները, արդէն իսկ ձախողելու դատապարտուած իրենց խտտոր արարքներով, կը կարծեն թէ պիտի կրնան ջուրը գինիի, սուտը ճշմարտութեան փոխել: Այս անգսպանակ կզակները չեն անդրադառնար որ նուիրական այս ժառանգութեան սպասաւորները, ովքեր ալ կոչուին անոնք, միակ ուխտ մը և պարտականութիւն մը ունին, ընելու իրենց կարելին, Աստուծոյ փառքին և ազգի պատուին համար մեր նախնիքներէն մեզի ժառանգ մնացած սրբազան այս Տունը պահելու բոլոր ներքին և արտաքին սպառնալիքներէն:

Մեր խորին համոզումն է, որ Հաստատութեան ոգիին թշնամիներն են բոլոր անոնք՝ որոնք կը փորձեն մրտոել այս փառաւոր ժառանգութիւնը և անոր արի արանց սպասաւորները: Իսկ աւելի թշուառամիտները անոնք՝ որոնք ներքին խաղաղութիւնը վրդովող այդպիսի վիճակ մը չեղած պարագային, ինչպէս է այժմ, իրենց յատուկ զգացումներէ մղուած, կ'ուզեն բոլորովին հակառակը հաւատացնել հանրային զգացումին: Սակայն ի վերջոյ լիբերուս հանդուրժելու համբերութիւնը, նոյնիսկ սուրբերու մօտ, չափ մը ունի, հակառակ իրենց հոգիներու մթերքին: Մեղքը, նոյնիսկ շղարշով զգեստաւոր, պարտի իր կշիռը ունենալ խղճմտանքի նժարին: Ուղեղի տեղ մտղձամաշկ և մարմնի տեղ մեր ցեղային տիպարը եղծող շուքերուն դժուար է զգաստանալ. անոնք հոգէ պտուկներու նման տակաւին շատ պիտի եփին, ճաթելէ առաջ:

Հանրային կեանքի և դիրքի այս ոլբերգութիւնները, որոնք ոչինչ ունին իրենց սեփական, որոնք միամիտներու կը ծախեն ապրանքներ՝ որոնք գինը չեն վճարած, կը խօսին արժէքներու մասին, որոնք պաշտպանութեան համար չեն տուած կաթիլ մը արիւն: Կուսակցութեան անուն կրողներ՝ դորս կը ճանշանաք իրենց անգործութենէն, որոնք ճպաւններու նման հարուստներու շուրջ կը դառնան, կը փորձեն իրենց բազմաթիւ վրիպումներու կարգին, ըլլալ հանրային գործունէութեան խոյնան, հանրային դիրքի առաքեալ: Հանրաքուէի դիմելու ձևով, կոչ կ'ընեն կաթողիկոսին, վսեմաշուքներուն, որ իրենց հետ ըլլան քանդելու նոր Տրովադան, Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը: Կը ցաւինք իրենց գլուխներէն վիրաւոր այս խեղճ Աթիլլէսներուն վրայ՝ Ի վերջոյ, հաւնոցի այս սիրամարգները պէտք է գիտնան իրենց տարիներու եթէ ոչ փորձառութեանէն՝ զոնէ փորձանքներէն, թէ դուր կ'անցնի ամէն խաբկանք և յաւակնութիւն, և կը մնայ միայն վարտիքին խոնջանը, իբրեւ նշան անայրութեան և թշուառութեան:

Շուրջ երեսուն տարիներ առաջ, նորէն ազմուկ կար Երուսաղէմի մէջն ու շուրջը: Կը վազէին, կը ճչային ձառագէմ և աղմաթաթաւ մարդեր, երկար ու կարճ մօրուքներով, փողոցներուն մէջէն սրբազան քաղաքին, ափ առնելով

պետական պաշտոնատուները, երկարելով իրենց ձեռքերն ու դունչները մինչև Ամերիկա, մինչև Ս. Էյլմաժին: Կը վազէին ու պառնացայտ, վրէժխնդիր, նախանձաւառ, յարձակելու մարդու մը գէմ՝ որ Աթոռին նեղ օրերուն, 1949-1956, բրած էր իր կարելին, պաշտպանելու Երուսաղէմի Աթոռը քաղաքական և տնտեսական մարգերուն մէջ, տեղ բանալու անորակելի և մտքով անհաստատ մարդու մը: Բոլորս ալ զիտենք թէ ինչ եղաւ արդիւնքը այս տրամայեղձ և վայրբան թշուառամիտներուն:

Այսօր նորէն, դժբախտաբար, սրուած են ակռաները պաշտպանելու զոյ մը, ստախօս մը, լիբը մը, որ չէ ուզած հնազանդիլ նոյնիսկ Նորին Ս. Օծուած թեան, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի զոյց հրահանգներուն, հեռանալու համար Երուսաղէմէն, ապաւինած Մուկեանի մը և անոր անդիմադիծ աղջկան պաշտպանութեան: (Այս սիրաբանական տրամային պատմութիւնը յետոյ, իր պատկերազարդ գունազեղութեամբ, Երուսաղէմէն մինչև Բեթրամ:) Տակաւին ալիտի խօսինք, այս Խմբագրականներու շարքի ընթացքին, մարդերու մասին՝ որոնք կը փորձեն շնչանեղձ ընել ճշմարտութիւնը: Պատճառը այս Յուդայականութեան՝ Երեսուն արծաթը, որ, ինչպէս ըսած ենք, լայնափեռիկ բացած է աղտոտ բերանները թրջաբարոյ Պողոսեաններուն և կուսակցական կարգ մը մուրացկաններու: Մեզի ծանօթ են նիւթին այդ գերինները, որոնք պատրաստ են գիւրուած թեամբ դաշնակցելու ամէն չարիքի, շառցնելու համար մետաղի այդ կտորները իրենց պարապ հողիներուն և լայն զրպաններուն մէջ: Իր անձը անամօթաբար ծախողին ճշգրտօրէն որակող բառ մը չունինք մեր լեզուին մէջ: Թուրքերը ունին զայն, բայց կը դժուարանանք հոս գրելու:

Միւրելի «Արեւ» և Արեւաններ, մեր մամուլի պատմութեան մէջ տակաւին չեն եղած խմբագիրներ, պղծաշուրթն և ձառողէմ, դարշաբան և զագրելի, աղբասուն և խեղաբարոյ, տուած ինքզինքնուն այսքան վայրահաճ ազատութիւն, մրոտելու համար անձեր, հնարուած սուտերու վրայ, հարկադրուած ստամոքսի թելադրանքներէն: Ի վերջոյ պէտք է ապրիլ, նոյնիսկ խոգերու առջև նետուած եղջիւրէն, նման Աւետարանի Անառակիմ: Այս թշուառամիտները, ծանօթ մեր Ժողովուրդի Եկարութիւններուն, որ սուտեր կլլելու և պլտոր ջուրերէն խմելու յօժարամտութիւնը ունի յաճախ, անխղճօրէն կը՝ փչեն իրենց տճկորը, նուազելով ամօթալի եղանակներ:

«Ձէրն չէին յայտ առնէր», երբ կը գրէր Ե. դարու մեր անմահ Եզնիկ Կողբացի մեծանուն վարդապետը, մտքէն կ'անցընէր արդեօք որ օր մը իր դիալէկտիկայով պիտի պատկերաւորէր միքսմոնի կոշուած հիւանդութեան տեսութիւնը, որ ուրիշ բան չէ բայց ախտաբանական ձգտում մը, գիտակցական և կամովին սուտեր յերկրելու: Միքսմոնը կը հաւատայ աւելի իր հնարած սուտերուն քան իրականութեան: Մօրոսութեան դացող այս կարգի ստաբանները տարօրինակ հաճոյք մը կը զգան հէթաթներ նիւթելով: Երեւակայութիւնը թել կու տայ, բերանն ալ կը մանէ, իսկ իրենք ալ կը յափշտակուին իրենց հիւսած սուտերով, նոյնիսկ առանց գիտնալու թէ անոնցմէ ո՞րը ճիշդ է և որը սուտ:

Արգահատելիներ, որովհետեւ զազաւարի և կեանքի կռիւին մէջ մաքա-

առել է առաջ յադթուողներ եղան և զիտեն փոփոք ասիկա, և այժմ անպատիւ ձեռնարկներու կը դիմեն, սեանկացած ոչ թէ վաճառականներու, որովհետև իրենց կեանքին մէջ վաճառելու բան մը չեն ունեցած, եղկելիութենէն զատ, այլ ձեռնածուներու նման, որոնք իրենց բախտը ուրիշներէն կը սպասեն, հլու կամակատար ըլլալէ վերջ անոնց զթասրտութեան, որ Եկեղեցւոյ պնակին մէջ լուսա մը դնելէ աւելի ծախու առած է իրենց ամօթը:

Իրենց անկարողութեան տրտում զիտակցութիւնը չ'ընկճեր զիրենք: Ուրիշ ի՞նչ կը մնայ իրենց ընելու, եթէ ոչ արտաքինապէս խորխտանալ իրենց խեղճութեանը մէջ, զունաթափ և զագրելի: Անոնց սորվածը կեանքէն եղած է պնակալէզութիւն, շահախղիբ ու շնական, զոհհիկ կեղծաւորութիւններու դիւրին և շահաբեր կարծուած արհեստը: Ուղեցին մտքի մարդեր, հերոսներ և առաջնորդներ ըլլալ, բայց մնացին կէս ճամբան:

Մենք մեր այս արտայայտութիւններուն մէջ չունինք անձնական շահախղիբ նկատումներ, վերապահումներ, վախկոտ ու վատ զգուշաւորութիւններ, գերծ մանաւանդ խժգուժ, հասարակ տեղիքներէն և արծաթի ձայնէն զզլիած զրշակներու անորակելի և ստրուկ սովեստութիւններէն, չըսելու համար լրբաբանութիւններէն: Պիտի չվարանինք արդարութեան և մաքրագործումի ճամբուն մէջ ըլլալու վճռական և անթոյլատու՝ բոլոր որձևէզութիւններու նկատմամբ: Որոշեր ենք մերկացնել բոլոր ամբարիշտները, մորթագերծ ընել Փյշտացիները, դրամի կաւատները, Սիմոնականները, տակաւին ազնուաշուք կարծուածները, որպէսզի երևան անոնք մեր ժողովուրդի պղտոր աչքերուն, սրպէսզի ամրապնդուի կրօնական և ազգային առաքինութիւններու խախուտ հաւատարմութիւնը:

Պիտի մտրակենք իրենց ոսկեզօծ պատմաճաններուն մէջ սոնքացող և յլիացած ազնուականները, այսինքն մամոնայի բռնակիրները, խանգարելու համար անոնց ֆշացող մարտողութիւնը: Պիտի չխնայենք կեղծիքի և սուտի արհեստաւորներուն, յարգուած խաչագողներուն, ամբոխին միամիտ բնագոյները շահագործող դիմակաւորներուն, մութին մէջ պահուրտող նենգութեան և սագրանքի միջնորդներուն:

Մեր Խմբագրականներու այս շարքը պիտի անդրադառնայ նոյնպէս 1955ի ողբերգութեան, որ մեր ժողովուրդի հողին և Հայ Եկեղեցին երկու մասերու բաժնեց: Պիտի խօսինք անկէ անմիջապէս վերջ եղող տրտմայեղձութեան, ճիրան-Եղիշէի պայքարի մասին, որ իր թափը առաւ վերոյիշեալ թուականին, որովհետև զխաւոր դերակատարները նոյն անձերն էին: Ըսի թէ պիտի չխնայեմ ոչ ոքի, որովհետև ազգի և Եկեղեցիի շահը վեր է ամէն բանէ:

(Ետունակելի՝ 1)

Ե.

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Բ.

ԼՈՒՐ ՕՐԵՐՈՒ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Մէկէ շատ աւելի են անշուշտ օգտադարձելի թելադրութիւնները, զորս կը պարունակէ եկեղեցական Բարեկարգութեան Զեկուցումը: Բայց այդպիսիներէն չէ ապահովաբար այն՝ որ կը վերաբերի լուր օրերու ժամասացութեան խնդրոյն:

Այս մասին կ'ըսուի հոն, ծիսական-արարողական խնդիրներէն առաջինն՝ ժամակարգութեան զուտին մէջ, իբրեւ կողմասահայ հոգևորականներու Համագումարին կողմէ որոշուած առաջարկ. «Եկեղեցականութեան միջոցաւ և Առաքելական եկեղեցու պարգոյթեան սկզբունքներով՝ վերացնել լուր օրերու ժամասացութիւնները, ինչպէս եղել է Քրիստոնէական եկեղեցու մէջ մինչև Երրորդ դարու վերջերս»:

Մեզի կը թուի թէ այս պարբերութեան վերջին մասը, որ հոգ դրուած է իբրեւ առաջարկին փաստը կամ հիմը, բոլորովին ուղիղ չէ: Երկրորդ դարու սկիզբէն, այսինքն Տրայիանոսի ժամանէն, ըստ մասնի՝ Ներոնի ժամանակէն նոյնիսկ, այսինքն Առաջին դարու երկրորդ կէտէն սկսեալ մինչև Գ. դարու վերջերը, հայածանցի սաստկութեան տարիներուն մասնաւորապէս և Հռոմէական կայսրութեան սահմաններէն ներս յատկապէս, քրիստոնեաները լուր օրերուն չկրցան հրապարակային կամ հաւաքական պաշտամունք կատարել և բաւականացան Շաբաթէն կիրակի լուսցող գիշերի աղօթաժողովներով, ոչ թէ առաքելական եկեղեցու պարգոյթեան սկզբունքով, այլ միմիայն իբրեւ հետեւանք սարսափին հարկադրած զրուշութեան:

Բուն առաքելական օրերուն, այսինքն երբ դեռ կենդանի էին Յիսուսի աշակերտները, առօրին պաշտամունքը չէր կրնար զոյութիւն ունեցած չլլալ: Առաքելները, երկիւղած Հրեաներ ամենքն ալ, որոնք առաջին հաւատացեալներուն հետ ամէն ուր մասնակցեցր էին Երուսաղէմի մէջ տաճարի պաշտամունքին (Գործք, Բ. 46, Ե. 42), և Երուսաղէմէ դուրս ալ, ինչպէս Պողոս, հետամուտ եղած էին յաճախակի և նոյնիսկ հանապազօր պաշտամունքի (Գործք, ԺԸ. 7, ԺԹ. 9), անկարելի էր որ չկազմէին Քրիստոնէական նոր պաշտամունք մը, աղօթքի մասերով և ժամերով նման հրէականին, որուն ընտելացած էին հոգեպէս:

Յայտնի է Թալմուտով և Յովսէպոսի տեղեկութիւններով թէ, մեր Առաջին դարուն և Քրիստոսի օրով, Հրէից պաշտամունքը ընդհանուր առմամբ կը բաղկանար Սաղմօսէ, ընթերցումէ, օրհնութենէ, զոհէ և քահանային աղօթքէն: Շաբաթուան մէն մի օրը ունէր իրեն սեպական սաղմօս մը, ընթերցումներուն մէջ ամենէն սրտադրական էր երկրորդ Օրինաց Զ. 4ը, «Լուր, Խորայէլ, Տէր Աստուած մեր՝ Տէր մի է...», իբր իրենց հաւատօյ հանդանակը, բայց, անոնք կ'առնուէին նաև Օրէնքէն, որ Հնդամատեանն էր, և Մարգարէներէն:

Կը յաջորդէր մեկնաբանութիւն մը. տեսակ մը քարոզ: Կը կարդացուէին օրհնութիւններ, մասնաւորաբար Մովսէսինը (Նիցի ԺՆ.), ապա աղօթք: Աւէնօրեայ էր պաշտամունքը, և կը կատարուէր առաւօտուն, միջօրէին և երեկոյին. ընդհանրապէս այս վերջին պահուն էր նաև որ տեղի կ'ունենար զոհը, երբ Ժողովուրդը կ'երգէր ՃԽ. Սաղմոսը. «Ուղիղ եղիցին աղօթք իմ, որպէս խունկ առաջի քո, Տէր, համարածումս ձեռաց իմոց՝ պատարագ երեկոյի»:

Արդ, զրեթէ այս կազմին վրայ էր որ ձևուեցաւ քրիստոնէական առաջին պաշտամունքն ալ: Զանք եղաւ Աւետարանական իմացումներու և քրիստոնէական բարեբուս պատշաճեցնել պաշտամունքային այն կերպերը, զորս ա'յնքան սրտեռանդն բարեպաշտութեամբ կատարեր էին մինչև այն ատեն տաճարին և Ժողովրդանոցներուն մէջ: — Կը տեսնենք Գործք Առաքելոցի Ի. 7 և Ա. Կորնթ. Ժ. 26, 28, 35, 40 համարներուն մէջ, որ կանուխ սկսած է արդէն հրապարակային պաշտամունքը. «Եւ մինչդեռ Ժողովեալ էօք բեկանել զհացն». «Յորժամ ի մի վայր Ժողովիցիք, իւրաքանչիւր ոք ի ձէնյ եթէ սաղմոս ունիցի, եթէ վարդապետութիւն ունիցի... ամենայն ինչ ի շինած լինիցի»: — Կը տեսնենք նաև, ինչ որ շատ որոշ կ'երևի Նիքեո. Ե. 19, Կողոս. Գ. 16, Ա. Տիմ. Գ. 13 և այլ հատուածներու մէջ, թէ քրիստոնէական այդ պաշտամունքին տարրերն են. «Սաղմոսք», «Օրհնութիւնք», «Երգք հոգևորք», «Ընթերցուած», «Մխիթարութիւն», «Վարդապետութիւն»: Կարգ մը եկեղեցական հին հայերեւո (Իզնատիոս, Ամբրոսիոս) վկայութիւններէն ևս կը հասկցուի թէ պաշտամունքի այդ տարրերուն վրայ յաճախ կ'աւելցուէին նաև ընդհանուր կարիքներու վերաբերեալ հայցուածներ. սովորութիւն՝ որո՛ւն կ'ականարկուի թերևս Ա. Տիմ. Բ. 2 համարին մէջ, ուր կ'ըսուի. «Աղաչեմ նախ քան զամենայն առնել աղօթս, խնդրուածս, պաղատանս, զօհութիւնս վասն ամենայն մարդկան, մանաւանդ վասն Թագաւորաց և ամենայն իշխանաց, զի խաղաղութեամբ և հաշտութեամբ վարեացւք զկեանս մեր և ամենայն աստուածապաշտութեամբ», ինչ որ կը ցուցնէ թէ քրիստոնէական ժամակարգութիւնը Ա. դարու երկրորդ կիսուն սկիզբն իսկ, 65ին, որ թուականն է Ա. Տիմ. Թուղթին զրուսթեան, հասած էր արդէն զգալի զարգացման կէտի մը:

Գալով այդ շրջանին մէջ քրիստոնէական նորակազմ պաշտամունքին ամենօրեայ լինելուն, ատիկա ոչ միայն կը մակաբերուի ի յառաջագունէ, այսինքն խորհելով թէ հրէականէն պէտք է առնուած ըլլան ոչ միայն տարրերը, այլ նաև հանապազորդութեան պայմանը, և այս՝ այնպիսի կազմակերպութեան մը մէջ, որուն մեծագոյն վաստակաւորներէն մին կը պատուիրէր «Աղօթից ստէպ կացէք», այլ նաև կը հաստատուի Գործք Առաքելոցի Բ. 43էն, ուր կ'ըսուի նորադարձ հաւատացեալներուն համար. «էին հաճախազորդեալք վարդապետութեան առաքելոցն և հազորդութեան և բեկանելոյ հացին և աղօթիցն», և յաջորդ՝ 46րդ համարէն, ուր կ'ըսուի. «Հաճախազոր կանխեալ միաբանութեամբ ի տաճարն և առտին բեկանէին զհացն, և առնուին կերակուր ուրախութեամբ և միամըտութեամբ սրտի, օրհնէին զԱստուած, և ունէին շնորհս առ ամենայն Ժողովուրդն». ինչ որ ըսել է թէ՛ ամէն օր՝ Հրէութենէն բաժնուելէն առաջ ալ և յետոյ, հասարակաց պաշտամունք կը կատարէին քրիստոնէաբար, կ'աղօթէին,

կը հազորդուէին և սիրոյ ճաշը կ'ուտէին: Նոյն բանն է որ կը հասկցուի դարձեալ Գործքի ժԹ. 9էն, ուր կը պատմուի թէ երբ Պօլոս եփեսոսի ժողովրդանոցին մէջ երեք ամիս շարունակ կը քարոզէր և Հրեաները ի վերջոյ սկսան խճճմանքի նիւթեր հանել իր խօսքերէն, իրեն աշակերտածները բաժնեց անոնցմէ, և «համապազօր խօսէր ի դիւանին Տիւրանեայ ուրումն, և այս եղև երկամս մի»:

Կատարելապէս իրաւացի պիտի ըլլար ընդունիլ նոյնպէս թէ հրէականին համեմատ պէտք է կազմուած ըլլայ աղօթաժամերու զրուիւնն ալ, առաւօտի, միջօրէի և երեկոյի բաժանուէններով: Բացորոշ է այս մասին «Կարդապետութիւն առաքելոց»ի ակնարկութիւնը: Թէև ներկայ քննադատութիւնը Դ. դարու վերջերուն կը դնէ այս զրբին խմբագրութեան այժմեան ձևը, բայց կարելի չէ անարժէք նկատել անոր այդ վկայութիւնը՝ իբրև արձագանդը գէթ հին աւանդութեան մը, երբ յիշենք մասնաւոր թէ այդ մօտը ակնարկութիւններ կան Առաքելոց աշակերտ կլեմէս Հռովմայեցիէ 96ին զրուած Առ Կորնթացիս Թուղթին մէջ, ուր յատկօրէն կը զատորոշուի Ս. Պատարագի ժամը՝ միւս աղօթքներու պահերէն, ինչպէս նաև Կրտսերն Պիլինիոսի առ Տրայիանոս կայսր ծանօթ նամակին մէջ, որ զրուած պէտք է ըլլայ 104-112 թուին, և որուն մէջ կը յիշուի արդարև թէ քրիստոնեաները առաւօտեան լուսաբացին անգամ մը պաշտամունք կատարելէ և մեկնելէ վերջ՝ յետոյ նորէն կը հաւաքուին, և այլն:

Իսկ եթէ ուզուի ընդունիլ, ինչպէս կը միտին խորհիլ շատեր, թէ Կլեմէս Հռովմայեցիի և Պիլինիոսի յիշատակութիւնները Կիրակի օրուան համար են մասնաւորապէս, և թէ, ինչպէս Ա. դարու վերջերը կամ Բ.ին սկիզբը զրուած Տիսալիի մէջ բացայայտօրէն նշանակուած է թէ, Առաքելոց ժամանակէն ետքը Կիրակի օրերը միայն հասարակաց պաշտամունք կը կատարուէր, պիտի սխալած չըլլանք երբեք խորհելով թէ այդ սեղմումը խոհականութենէ թելադրուած կարգադրութիւն մըն էր, Ներոնի հալածանքի ատեն, թերևս նոյնիսկ Առաքեալներուն կամ անոնց յաջորդներուն հրամանաւ կատարուած, և ոչ թէ «միօրինակութեան կամ առաքելական պարզութեան սկզբունքներով» տնօրինուած: Ասոր ապացոյցն է նախ այն՝ որ Առաքելոց ատեն զոյութիւն ունէր, ինչպէս տեսանք, ամէնօրեայ ժամասացութիւնը, երկրորդ՝ այն՝ որ հալածանքի դարերը անցնելէն անմիջապէս յետոյ, այսինքն չորրորդ դարէն իսկ վերսկսուած անիկա վայելուած ազատութեան հետեանքով, և երրորդ՝ վերջապէս այն՝ որ Տիսալիի մէջ զրուած պատկերը թէ քրիստոնեան օրը երեք անգամ պէտք է Հայր մեր ըսէ, թէև առանձնական աղօթքի ակնարկութիւն է անշուշտ, բայց աներկհատօրէն վերջամասնութիւնն է Առաքելոց ժամանակին ամէն օր երեք անգամ կատարուած պաշտամունքին:

Դ. դարու կէսէն առաջ, արդէն Եկեղեցւոյ մէջ վերսկսած էր առօրեայ ժամասացութիւնը: Նախ Արևելքի մէջ և ոչ շատ յետոյ նաև Արևմուտքի մէջ. զետնադամրաններու մութէն հազիւ դուրս եկած՝ քրիստոնէական պաշտամունքը, ճիշդով և ճշմարտութեամբ կատարուած աղօթքը, ընդլայնուած ձևակերտումներով ուժեղացաւ և բարգաւաճեցաւ միշտ այն կանոնական ժամերու յատկազօրին վրայ սակայն, զորս Առաքեալները իրենք ինքնին կազմած և

մշակած էին հրէական պաշտամունքին նկատառութեամբ: Այդ զարգացումը իր ոյժը կը ստանար երկու կարևոր ազդակներէ, որոնցմէ մին էր վանականութիւնը, որ զարմանալի արագութեամբ աճեցաւ ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ, աղօթքի կենսքը կարգաւորեալ դրութեան մը վերածելով, իսկ միւսը՝ դուանաբանական դիտութեանց մշակումը, որուն շնորհիւ քրիստոնէական խորհուրդներուն ներգործութիւնը թափանցեց բարնպաշտութեան մէջ, եկեղեցական տարիին շրջանին մէջ հետզհետէ ընդունուած տէրունի և սրբոց տօներու հաստատումով:

Ուխտաւորուհի Սրբուհի Էթէրինայի ի Սուրբ Տեղիս ուղեգրութեան մէջ կը տեսնենք որ, Երուսաղէմի մէջ և շրջակայքը, ՅՅԺին արդէն ղոյութիւն ունի գլիւհային (matines nocturnes) պաշտամունքը, որուն կը մասնակցին վանականները և բարեպաշտ աշխարհականները. իսկ ժողովուրդը, քահանաները և սարկաւազները թէև որոշ օրեր միայն կու գան այս պաշտամունքին, բայց ամէն օր ներկայ կը գտնուին աուստեան (loudes) և երեկոյի (vêpres) ժամերգութեանց: Նոյն զիրքին մէջ, այս երկու ժամերէն զատ, դեռ կը յիշուին Երոմոյ ժամը (Tierce), Վեցերոյ ժամը (Sexte), ուր աղօթք կ'ըլլար, ինչպէս այժմ, միջօրէի դէին դէմ պատսպարուելու համար, Իններոյ ժամը (None), որմէ վերջ կը մատուցուէր Ս. Պատարագը: Քիչ յետոյ միայն, այսինքն ամէն պարագայի մէջ Ե. դարու սկիզբէն առաջ է որ կը սկսին նաև Լուսածագը (Prime) կամ Արեւագալը, ուր կը կարդացուէր Աստուած, Աստուած իմ, ես առ քեզ առաւօտ առնեմ... Սաղմոսը, ինչպէս այժմ, Խաղաղականը (office à l'entrée de la nuit) և Հանգըսեանը (Complies):

Դրինք հոս այս քանի մը մանրամասնութիւնները, հասկցնելու համար առաջին երեք դարերու ընթացքին՝ առաքելական պարգութեան սկզբունքով՝ ամէնօրեայ ժամերգութիւն եղած չլինելու կարծիքը ճիշդ չէ ըստ էութեան, և յետոյ Երական ութը կամ Նոյնիսկ ինը աղօթաժամերը, զոր ունի մեր Եկեղեցւոյ ժամագիրքը, իբրև երեք՝ իրենց սկզբնական ծագումին մէջ, և իբրև եօթը կամ ինը՝ իրենց զարգացեալ ձևին մէջ, հին եւ շատ, և կը հանեն զմեզ մինչև չորրորդ դարու երկրորդ կէտը. հետևաբար կը պատկանին այն ժամանակին, երբ դեռ ղոյութիւն ունէր Ընդհանրական եկեղեցին, և ըստ այդմ, այն նշաններէն են, որոնցմով կը հաստատուի մեր Ս. Եկեղեցւոյ ընդհանրականութեան նկարագիրը:

Ու յիշեցնել պարտինք հոս, թէ բոլոր միւս հին և առաքելական եկեղեցիները, Յոյն ու Լատինը մասնաւորաբար, ցարդ ունին առօրեայ ժամատուցութիւնը նոյն այդ թիւով և անուամբ աղօթաժամերով, թէև քովանդակութեան տեսակէտով ինչ ինչ եղանակաւորումի ենթարկուած, ժամանակին հետ:

Այդ, պատշաճ է և արդար, որ, ինչպէս Գովկասահայ հոգևորականութեան Համագումարը կը թուի թելադրել, զեղչուի լուր օրերու ժամատուցութիւնը, և եկեղեցին, Աստուծոյ տունը, «տուն աղօթից», շարթուան հինգ օրերուն վերածուի լուսութեան և ամայութեան վայրի մը, որուն առջեւ մարդիկ առաւօտ և երեկոյ անցնին ինչպէս շէնքի մը՝ որուն փակ դրան ետև ոստայն են կապած սարդերը:

Հարցումին, ինչպես Զեկուցումին մէջ նշանակուած բոլոր հարցերուն, պէտք է պատասխանել լոկ Շառնի կամ Շոշի արտասանութեամբ կամ ձեռամբարձ հաւանութեան կամ մերժումի շարժումով: Վեհ. Ս. Հայրապետը հանրաքուէի չէ որ կ'ենթարկէ խնդիրները, այլ քննութեան և կարծիքի:

Պէտք է մէն մի հարցը քննել կրօնական և եկեղեցադատական և անցեալի ու ներկայի տեսակէտներով, և յետոյ բանաձևել և յայտնել կարծիք մը:

Արդ, հարցը առաջին երեք կէտերուն վրայ փոքր ի շատէ նկատի առնելէ վերջ, իրաւունք կը գղանք մեզի խորհելու թէ անշուշտ ո՛չ բանաւոր է և ո՛չ գործնական և ո՛չ նոյնիսկ կարելի որ լուր օրերու ժամերգութիւնները այսօր կատարուին անթերի ամբողջութեամբ և այնպէս՝ ինչպես կը կատարուէին անոնք ի հնումն վաճաքերու և անապատներու մէջ, ուր եկեղեցականներու և ժամասաց պաշտօնէիցի թիւը և միջավայրին յարմարութիւնները ամէն բաւականութիւն կ'ընծայէին առ այդ: Կարելի է նոյնիսկ մտածել թէ այդ դարերուն իսկ արդէն համառօտութեան տեսակէտով տարբերութիւն մը պէտք է եղած լինի վանական և ժողովրդային եկեղեցիներու ժամասացութեանց միջև. ու թերևս ատոր համար էր որ երբ Շնորհալի ուղեց բարենորոգել պաշտամունքը, Թեղեհնաց և Մաքեննաց վաճաքերու իրաւ ժամասեղեացը բերել տուաւ: Դիտելի է նոյնպէս որ արդէն ժամանակին հետ, եկեղեցական իշխանութեան տնօրինութեամբ կամ մասնաւոր կարգադրութեամբ և ինքնաբերաբար, կարգ մը փոփոխութիւններ մուտ գտած են կամ զեղչումներ կատարուած են պաշտամունքի մասերուն մէջ. բայց լուր օրերու ժամասացութեան ջնշում ոչ մէկ ատեն մտածուած և իրագործուած է Հայ Բնաշխարհին և տարաշխարհիկ այն զաղութներուն մէջ, ուր Հայ եկեղեցի կայ և հայ հասարակութիւն. և եթէ ուրեք եւրեք չի կատարուիր ան այժմ իսկ Եւրոպա կամ այլուր, ատկապէս և տեղական հոգևոր իշխանութեան և պաշտօնէիցի գաղափարելի անփութութեան և ժողովոց և ժողովուրդի ցաւալի անտարբերութեան:

Հայ եկեղեցին բաց պէտք է լինի ամէն օր, կանոնական աղօթաժամերուն. ժողովուրդը լինի կամ ոչ, հոգևորական պաշտօնեան պէտք է կատարէ ժամասացութիւնը. եթէ ունի իրեն պաշտօնակիցներ կամ օգնականներ՝ կատարելով ամբողջ ըստ կարգի. հակառակ պարագային՝ կարդալով զէթ աղօթքները, և ֆաղեղալը քաղելով լուելեայն: Հաւատացեալը, որ այդ պահերուն կը մտնէ եկեղեցի, պէտք է վառ գտնէ կանթեղը Ս. Սեղանին վրայ, պէտք է ընդունի աղօթքին, մաղթանքին, ընթերցուածներուն և օրհներգներուն ազգած հոգևոր սփոփանքը, կամ զէթ տեսնէ քահանայ լոին, աղօթասոյց, բեմին կամ զրակալին առջև:

Ոչ մէկ հին և առաքելական եկեղեցի թոյլ կու տայ իրեն՝ լուռ պահել Աստուծոյ Տունը լուր օրերը:

Ամենօրեայ ժամասացութիւնը, նոյնիսկ իր ամփոփ ձևին մէջ, անհրաժեշտութիւն մըն է եկեղեցւոյ և մեր կրօնական բարձրերուն համար:

(«Սիոն», 1937 Դեկտեմբեր)

ԹՈՐԴՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

(Շարունակելի՜ 3)

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿՈՒՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

386. ՀԱՅ ՄԱՆԿԱՆ ԿՆՔԱՀԱՅՐԸ ՀԱՅՍՏԱՆԻԱՆ ՊԵՏԻ Ե ԸԼԼԱՅ. — Որովհետև կնքահայրը ամեն պարագայի մէջ երաշխաւորը, խնամակալը և վկան է երեսային հաւատքին, այս պատճառով կնքահօր անձին վրայ կը պահանջուին այն պայմանները, որոնք կրնան արգարտացնել գործը ստանձնելու պահանջները: Ամենէն առաջ ինքը պէտք է ունենայ երեսային դաւանութիւնը հաւատքը, որովհետև երաշխաւորը և վկայ է երեսային հաւատքին: Այս պատճառով հնար չէ ունիւնաւորները, հեթանոսները և ուղիղ քրիստոնէները կնքահայր ընտրելու: Այդ բանը բացայայտ կ'աւանդէ Տաթևագին (էջ 591): Նոյնը պէտք է ըսել հերետիկոսաց համար ևս, որոնց հաւատքը բոլորովին օտար է, ինչպէս նաև ոչ ուղիղափառներուն համար, որոնք թէև միացեալ են մեղի հետ երեք ժողովներու դաւանութեամբ, բայց կը դատուին մենք վերաբարձուած յաւելումներով, ինչպէս Յունադաւանները և Հռոմէականները եւն., շատեր կը կործնեն թէ թրքութիւն մը եղած չ'ըլլար եթէ զանոնք կնքահայրութեան ընդունինք, որովհետև կրնան հաստատել Բանին մարդկայութեան և Սուրբ Երրորդական վարդապետութիւնը: Բայց քանի որ մեր եկեղեցիին մէջ մկրտանդանները Հայաստանեայց մեր ուղղափառ եկեղեցիի պիտի որդեգրեն, զոր չեն ընդունիր և չեն դաւանիր այնպիսի կրնքահայրները, հոգեւորական իշխանութեան հրահանգները խստիւ կը պատահեն որ մեր ուղղափառ եկեղեցիին հաւատացեալները միայն ընդունուին կնքահայրութեան մէջ:

387. ՄԵՐ ՄԵՃ ԿՆՔԱՄԱՐՔ ԸՆԴՈՒՆԵԼԻ ԶԵ, ԻՍԿ ՄԱՆՈՒԿ ԿՆՔԱՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ԶԵՆՍՈՒՄԵ. — Բայց մենք սովորութիւն չունենք, մանաւանդ թէ յայտնի արգելք կայ, որ մեր հաւատացեալներէն կրնար

ընդունինք այդ պաշտօնին: Չայդ կը գրէ նաև Տաթևագին (էջ 591), թէ յառաջ երբեք փաստերը վարդապետական մեծ արժէք մը չունին և սովորյալ կրնան նկատուիլ իբրև օրինակաւ փաստ: Յունական եկեղեցին անխտիր կ'ընդունի կնքահայր ու կնքամայր, ու այս վերջինը կը նախագահէ նոյնիսկ իգական մանուկներու համար: Իսկ Հատինները կնքահօր հետ կնքամայրն ալ կ'ընդունին, այսինքն կնքահօր կինը կամ քոյրը, ուստի և Հայ Հռոմէականները կնքամօր կողմը և պատիւը կը պահեն ընտանեկան շրջանակներուն մէջ: Ու կ'երեւի թէ մերինին խնայողութիւնը սովորութիւնը իր արմատը ունի հնագոյն և ընդհանրագոյն այն բարքին մէջ, որով արեւելեայց մէջ կրնար շատ չէին երեւնար:

Իսկ մանուկներուն և տղաքներուն կնքամայր կանգնելը զեղծում է պարզապէս, որովհետև ինչպէս երեսային հաւատքին երաշխաւոր, վկայ և փոխանորդ կրնայ լինել մէկը, որ ինքն ալ պէտք ունի իրեն համար երաշխաւորի: Ուստի գոնէ արեւելքի հասած և իրենց հաւատքին գիտակցութիւնը ունեցող պատանիները պէտք է կոչել կնքահայրութեան: Ի վերջոյ արեւմտեաններուն և առհասարակ կուսակրօններուն ալ ներքի չէ կնքահայրութեան պաշտօնը, և այս մանաւանդ ընտանեկան խնամակալութեան պատճառով, զոր կնքահայրները պարտականութիւն կը նկատեն իրենց համար իրենց սաներուն վրայ, երբ անոնք իրենց ծնողքը կորսնցնեն, ինչպէս նաև ընտանեկան յարաբերութեանց համար սանահայրներուն և սանամայրներուն հետ:

388. ՀՈՐԵՆԻՍ ԲԵՐԿԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ ԿՆՔԱՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ — Կնքահայրութենէն կը ծնի հոգեւոր ազգականութիւն, որ մարմնաւորին պէս խորհանք կ'ըլլայ մերձաւոր ամուսնութեան, բայց այս մասին կը խօսինք երբ կարգը գայ պատկին: Հատինները հոգեւոր ազգականութիւն կ'ընդունեն ոչ միայն կնքահայրներուն և սաներուն, այլ նաև անոնց մերձաւորներուն, մանաւանդ աւելի ևս արտապէս կնքահայր և կնքեալին միջև, այսինքն միջոցով

քահանային և մկրտուող երեսային միջև։ Ու ասելով թերեւս ոչ ի գուր, զի եթէ մարմնաւոր ծնունդին պէս կազմուեցաւ հոգեւոր ծնունդն ալ, ապա ուրեմն աւազանէն ծնողին հոգեւոր ծնողն է մկրտիչը և ոչ թէ կնքահայրը։ Սակայն մեր գրքերուն մէջ ոչ մէկ անկտրկ կայ այդ մասին, և հոգեւոր ազդականութեան հարցին մէջ կը յիշուին միայն կնքահայրերը և իրենց մերձաւորները ու ոչ երբեք մկրտաւորները և իրենց մերձաւորները։ Գուցէ մասնաւոր քահանայից դրուածքին և գիւղերու մէջ քահանայից քիչուածքինը բռնադատեց մտադրութիւն չգործնել մկրտաւորներուն ազդականութեան, որպէս զի քիչազական քահանաները անհնարութեան չհանդիպին իրենց զաւակներուն ամուսինները գտնելու համար։

389. ԵՐԵՒԱՅԻՆ ՀՐԱԺԱՐՄՈՒՆԻՒԹՅՈՒՆ. — Կնքահօր մասին խօսեցանք մկրտութեան Մաշտոցին մէջ յիշատակուած ըլլալուն համար միայն, որովհետեւ արարողութեան կարգը գեւե երեսային օրհնութեան մէջ է։ Նորահաւատը, որ երեսայութեան մէջ կը մանէ, պէտք է մերժէ, լքէ նախկին անհուատութիւնը և անկից յառաջ եկած յարաբերութիւնները չարին իշխանութեան հետ ու այս է հրաժարեցմունքը կամ հրաժարիմքը։ Մեր Մաշտոցներուն այժմեան ձևը կը պատուիրէ Հրաժարիմքը երեսը արեւմուտք գործած, իսկ Հաւատամքը՝ դէպի արևելք։ Բայց ուրիշ ազգերու ծիսարանները Հրաժարիմքը և հաւատամքը կը կատարեն մկրտիչին և ընդունողին միջև հարցումով և պատասխանով միայն։

Ու Օննեցիին կը մեղադրէ իր ժամանակի պաշտօնեաները չզի ոմանք չհրաժարելոյն ի սատանայէ նոցա հարցմամբ ի վերայ ոչ բերին զերգմունս և ոչ ըզսրբոյ երրորդութեան խոստովանութիւնն (էջ 8)։ Եւ ասոր համար է 1840 թուականին վենետիկ տպուած Մաշտոցը, ըստ վաղեմի ընտիր և երկաթագիր օրինակի, ինչպէս կ'ըսուէր յառաջարանին մէջ, թէպէտ և հրատարակիչները իրենց համար կ'ըսեն թէ օրինակին մէջ յաւելուածները ըրած են, որուն համար երկու-

անքի տակ կը մնայ թէ ո՞րն է բուն սկզբնագիր մասը և ո՞րը յաւելուածը։ Արդ, այդ օրինակին մէջ ալ հարցումով և պատասխանով տպուած են հրաժարելուն և հաւատալուն յայտարարութիւնները, սովորական օրինակներու միանաւ խօսքերէն վերջ։

390. ԵՐԵՒԱՅԻՆ ԵՐԵՍԱՅԻՆ ՕՐՀՆՈՒՄԸ. — Ի լրումն երեսային օրհնութեան, կը կատարուէր անոր օծումը, երեսայից պարզ իւղով, որ հիմա դադարած է մեր եկեղեցիներուն մէջ, բայց անբերաւոր ի յիշուէր որ անկաւ կար հին ատենները։ Ասոր կը վկայէ Օննեցիին, որ կը վկայէ թէ երեսային օծումը հրաւիրական բնոյթ ունի ու յանդիմանելով յետոյ զանոնք, որ եւ յերեսայութեան մատուցանեն ձեռնադրութեամբ յօծումն, այլ միայն մկրտութիւն աւազանին վաղվաղէն ի ներքս անկանին (էջ 8), ու կանոնին մէջ ալ կը պատուիրէ թէ չպարտեւ արժան է զերեսայից զնեռնադրութիւն և զօծումն և զխոստովանելն առ դրանն մկրտութեան կատարել և ապա տանել ի ներքուր աւազանն է և մկրտել (էջ 27)։ Երեսայից իւղին խափանուածը յառաջ եկած է երեսայութեան վիճակին խափանումէն։ Որովհետեւ նորածին երեսաները նոյն ատեն կ'ընդունին երեսայութիւնը, մկրտութիւնը և դրոշմը, և մկրտութեան ետեւէն կու գայ դրոշմի օծումը, ասոր համար աւելորդ թուեցաւ երեսայութեան նախընթաց օծումը։ Թէն Օննեցի իր մասնակցին մէջ լինաց աղղիկ խափանումը, որ սկսած էր սովորական դառնալ, բայց յաղթեց սովորութիւնը և վերջին ժամանակներու Մաշտոցներէն ինկաւ անոր յիշատակութիւնն անգամ։

391. ԵՐԵՒԱՅԻՆ ՕՐՀՆՈՒՄԸ. — Բայց օծումին հետքը բոլորովին չէ կորսուած։ Երեսայութեան մեծ աղօթքին մէջ, ուր յասոր կը կարգանք. «Եւ այժմ աղաչեմք զքեզ, Տէր բարերար, առաքեալ զչնորհաւորութեամբ չորսըքն եղիցի ի նմա ի սրբութիւն հոգեւոր իմաստութեանն» (էջ 12)։ Վենետիկան

օրինակը ունի. «Եւ այժմ աղաչեմք զքեզ, Տէր բարերար, առաքեա՛լ զնորսն Հոգւոյդ Սրբոյ յիւղս այս, զի որ օծցի սովաւ, եղիցի նման եւայլն» (էջ 18): Նսեա Ստրկուադին այժմեան քարոզը որ կ'ըսէ «Վասն իջանկոյ շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ ի ձեռն իւղոյն այսօրիկն: Իսկ վննեփկեանը ունի. «Վասն իջանկոյ յիւղս այս շնորհաց ամենազօր Հոգւոյն Սրբոյ»: Այս խօսքերը ուրիշ բան չեն կրնար ըլլալ, եթէ ոչ ակնտրկութիւն միայն երկխոյնից իւղին, որուն համար կանոնները կ'ըսեն թէ պէտք է օրհնել զայն իւրաքանչիւր անգամի համար և սպառել: Թէև աղօթքին տեղը շփոթուած կ'երևի, որովհետեւ վննեփկեան օրինակը ան խորագիրը ունի. «Եւ եղիցի պատրաստ ձէթն երկխոյնից և թացեալ զբոյնն ի սուրբ ձէթն և առնէ ի Խորան խաչ և ի թիկնաւձէջսն, ի նշան մրցութեան ընդդէմ թըշնամւոյն և առէ. Օծանկմ զքեզ, եայլն» (էջ 17): Ուրիշ աղգեբուն մէջ ալ տապէս կուրծքին և թիկնամէջին վրայ կը կատարուի երկխոյնութեան օծումը: Իսկ երկխոյնից ձէթին պատրաստութեան և կիրառութեան մասին բացայայտ է Օծանցիին կանոնը. «Պարտ և արժան է զմկերութեան ձէթն քանոնային օրհնել մի ըստ միջէ ընդ մկերելն, ըստ բաւականի փամուռն պիտոյից և նայանկան սոս մկերտալս մերձեցուցանելով զօրհնեալն սպառել, և մի իշխել միւսանգամ օրհնեալն բազում անգամ օրհնել և միայն օծանել նոյն գերիխոյն և զմկերտալսն ընդ մկերտին յաւաղանին և յայլ խորհուրդ օծման մի իշխեսցէ մատուցանել զնա» (էջ 26): Լատինները և անոնց հետեւողները Հռովմէական Հայրեր ամէն տարի կը պատրաստեն երկխոյնից իւղը, Աւագ Հիւրընկերութիւնը, եպիսկոպոսի օրհնութեամբ:

392. ԿՈՐԻՆՏԻՆԻՍԻԱՆ ԶՐՈՅ ՄԿԼՐՏՈՒԹԵԱՆ. — Երկխոյնից օրհնութեան վերջ կու գայ կարգը Զուրին օրհնութեան, սաղմոսներով, երգերով, ընթերցանութիւնով, աղօթքներով. Միւսնի հնգամով և տեսանագրութեամբ, Աստուածայայտութեան և Զրօրհնեաց մեծ կանոնին համաձայն և Արգ,

այս կարգը օր ծիսական է, խորհուրդին համար պէտք կ'ըսէ ջուրը նուիրագործելու համար, հական չէ իբրեւ խորհուրդին մաս: Այս պատճառաւ այն եկեղեցիներուն մէջ որոնց ժողովուրդը չափ է և մկերութեանները յաճախ կը կատարուին, անգամ մը օրհնուած ջուրը կը պահուի յատկայ մկրտութեանց համար ևս, և ջուրին օրհնութեան կարգը նորէն չի կատարուի:

393. ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՆՈՐ. — Արարողութեան բուն մասն է մկրտութիւնը, Խոր մկրտիչը երկխոյն տալանին մէջ կ'իջեցնէ, անոր կը մօտեցնէ նիւթը և կ'արտասանէ ձեռք և կը կատարէ խորհուրդը: Նիւթին և ձեռն մասին խօսած ատենին, ըստանկեան վրայ օշինչ ունինք տեղեցնելիք: Կարճ աղօթք մը ակիդրէն և կարճ Աւատարանի ընթերցում մը վերջէն, կը լրացնեն արարողութիւնը, այնպէս որ իմէ երկխոյնութեան և Զուրին օրհնութեանները վերջնէն, մկրտութեան բուն ծէսը համառօտ բուն մը կը մնայ: Վննեփկեան ակադրութեան հին ձեռն մէջ սաղմոս մը և աղօթք մըն ալ կը գտնուին վերջը, զորս չունին այժմեան առանձն տեսակները: Առհասարակ խօսելով, այսպէս մանր տարբերութիւններ կը գտնուին յաճախ զրուարդ ծիսականներուն մէջ ու և արդիւնք են համառօտութեան և դիւրութեան ջանից, արանց ճիմա ալ կը հեռանին խորհուրդներուն պաշտօնականները:

394. ԱԼԻԱՐԱՆԻ ՆԻԻԹԸ ՆԻ ՏԵՂԸ ԸՍՏ ԿԼԻՈՆԻ. — Աւագանին համար, որուն մէջ մկրտութիւնը պիտի կատարուի, Օծանցիին կանոնը տալան կը գրէ. «Ոչ է պարտ զաւագանին յայլ իմեքէ նիւթայ պատրաստել և կամ երանօր կամեցի, այլ տալան քարեղէն հաստատել ի նմին իսկ յեկեղեցւոյ և կամ անդէն մերձ յեկեղեցին ի մկրտատուն» (էջ 26): Այստեղեցիին կանոնը կ'ըսէ. «Կանգնեցի յեկեղեցւոյ կամ ի տանն պաշտամանն իմ' քարեղէն իմ' զինչ և իցէ երկեղածուսութեամբ, արժանի և քաւականութեամբ գործոյն, զաւագորութեամբ, լայնութեամբ և

խորուժեամբ, զի բաւականչափ ծածկեացէ Զուրն զհասակ մանկանն որ մկըրտիցենն (Ներ. ԺԵ. 128), Նիւթն քարէ տարբեր ըլլալը անշուշտ հարկը ունի ի նկատի, առանց սակայն հաստատութեան հանգամանքը մտնալու: Իսկ կանոնին ըստ՝ չափին գալով, պէտք է զայն յիշել նորոգեալ աւազաններէն շատերուն առթիւ, որոնք չունին ոչ օրինադրեալ մեծութիւնը և ոչ ալ խորութիւնը:

395. ԱՒԱԶԱՆԻՆ ՏԵՂԸ ԵՒ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅՐԸ. — Եկեղեցւոյ մէջ հաստատուն աւազան գտնուիլը պարտաւորիչ է ի հարկէ իրաց, սովորական կարգին համեմատ, ապա թէ ոչ երբ անհրաժեշտ ըլլայ, կարելի է մկրտել որեւէ տեղ և որեւէ անօթի մէջ, բաւական է որ անոնց մէջ անպատշաճութեան հանգամանքը չըլլայ: Այդ մասին բացայայտ է Մակարեան կանոնը. «Ապա եթէ դիպեցի որ ուր ոչ է եկեղեցի և կարգաւոր աւազան, չէ արժանաւորեալ որ կամորձին մկրտել, այլ կատարել զմկրտութիւնն առանց կարգաւոր աւազանի, վասն ի հարկէ պիտոյիցն է, զի մի գտցէ պարտական փրկութեան, խափանելով զմկրտութիւնն» (Մկր. Բ., Թղ. 80): Այս մտաւոր է որ կ'աւելցնէ Աշտարակեցիին կանոնը. «Եւ ի տունն չինականացն քահանային մկրտութիւն մի իշխեսցեն առնել բայց վասն երկրաւոր մահուանն թէ վատեղ ինչ իցէ» (Ներ. ԺԵ. 128): Կանոնական վերջին քաղաւանքները, որոնք Շնորհալիին անունով են, հետեւեալ հրահանգներն ալ կ'աւելցնեն պարագայից հարկին առջև. «Եթէ եկեղեցի ոչ լինի և երեսան ի մեռանել է, պարտ է աւազան օրհնել յոր ինչ և իցէ նիւթոյ վասն հարկին և մկրտել և եթէ հաղորդ լինի առնան հաղորդել, և անօթն թէ այլ ոչ է պիտոյ, թողեացի ի սուրբ և անքոյթ տեղով և ջուրն մի լիցի կոխուէն և ոչ օրհնեալ անօթն այլ ինչ գործ և միտ առանց օրհնելու աւազանն մկրտել ի վայրապար ամանի, բայց թէ հարկն օտիպէ, մկրտեացէ, բայց զանօթն յայլ գործ մի անցուցէ» (Շնոր. Թղ. 274):

396. ԿԻՆԵՐԸ ՁԵՆ ԿՐՆՈՐ ՄԱՍՆԱԿՑԻԼ ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ. — Մկրտութիւնը պաշտելու համար Ներսէս Բագրեւանդաւոյն կանոնը կ'օրինադրէ. «Մկրտութիւնն մի ոք ծաւլութեամբ իշխեսցէ առնել, որպէս լսեմք, այլ երկիւղիւ և զգուշութեամբ, բուրվառօք և ճրագօք, և առաջատեսաւ վարտագործք, որպէս վայել է սրբոյ աւազանին» (Ներ., նոյն): Այդ կը ցուցնէ թէ մկրտութեան պաշտամունքին առնել պէտք է գործածել եկեղեցական զարգեր և սպասաներ, ինչպէս ամէն Խորհուրդի ատեն: Այժմ ևս սովորութիւն է որ մկրտիչ քատանները զգեստաւորուին ինչպէս պատարագի ատեն, բայց բուրվառակի որ սարկաւազ և մոմակալ դպիր միշտ չեն գտնուիր, և հարկ է որ քահանաները իրենք մինակ չկատարեն Խորհուրդը, առանց մէկուն սպասաւորութեան:

Ընդհանուր սովորութիւն է և կարգ մը Մաշտոցներու մէջ գրուած է խորագիրներուն մէջ թէ կիները պէտք չէ մօտենան աւազանին: Այդ խօսքին միտքը անշուշտ ոչ թէ պղծութենէ զգուշանալու համար է, այլ թէ պատշաճ չէ պարզապէս կրնորուն մօտնակցիլը սեղանին և Խորհուրդներուն ծառայութեան: Այս մտաւոր է նաև Աշտարակեցիին կանոնը. «Եւ կանայք առ քահանայ մի իշխեսցին կալ, բայց սարկաւազունքն սպասաւորեցեն, և կանայք իւրեանց տեղիս աղօթիցեն, և մի իշխեսցեն գործակիցք քահանայիցն, որպէս լսեմք, լինելով որպէս զսարկաւազունք» (Նե. ԺՁ. Թղ. 128): Կը կարգանք հին գիրքերուն մէջ, թէ երբեմն սարկաւազունքներուն պաշտօնն է կին երեսաներուն սորվեցնելը և զանոնք մօտեցնելը և քրիստոնէական կեանքի մէջ մտցնելը: Սակայն այդ ամէնը պէտք է հասկնալ խորհրդական պաշտամունքէն արտաքին եղած պարագաներու համար: Շատ բացայայտ են Սահակեան կանոնները. «Կանայք ի ժամ մկրտութեան մերձ առ քահանայ մի իշխեսցեն կալ, որպէս սովորեցան ամանք առնել յանդգնութեամբ և մկրտիլ ընդ նոսա, այլ ի տեղով իւրեանց աղօթեսցեն» (Սահ. ԺՁ. Թղ. 172):

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՆՈՐՆԱՐՈՒԱՆ ՊԱՏՄԱՄԵՐ

«Պարս է Եփրատի վերին ճեղքի մերձ
Եփրատի Բիսոսսի»

1984 տարուան 366 օրերը հասան իրենց լրումին։ Այսօր, մարդկությանը կնքած է նոր տարուան սեմին։ Ամանորի առթիվ մարդիկ իրար շնորհաւորութեան քարտեր են ուղարկում, հեռագրիներ՝ եթէ հեռու են միմիանցից, իսկ եթէ մօտ են՝ այցելութիւններ են կատարում, բաժնաժողովիւններ փոխանակում ի նշան յարգանքի և բարեկամութեան։ Առևտրական հաստատութիւնները իրենց տարեկան հաշիւներն են փակում և նոր հաշուեկաշարներ բացում։

Չմոռնանք, սիրելի հաւատացեալներ, որ Եկեղեցին ևս ունի իւր նոր տարին՝ Մենդեան և Աստուածայայտութեան մեծ տօնը, որից սկսւում է և միւս տօների կարգաւորութիւնը։ Իրրե հոգեւոր հայր, սրտագինս շնորհաւորում եմ երկու տարիներն էլ և Աստուծոյ օրհնութիւնը հայցում ամենքիդ վերայ։

Այս զոյգ առիթներից օգտուելով, կը կամենայի խօսել նաև Ս. Մենդեան տօնի մասին։

Մարդկային սովորական հասկացողութեամբ, երկինքն ու երկիրը իրարմէ հեռու և տարբեր գոյացութիւններ են, երկինքը՝ վեր, ուր Աստուածութեան աթոռն ենք երեւակայում, իսկ երկիրը՝ ներքե, ուր մեղաւոր մարդիկ են բնակւում, հեռու միմիանց անհուն տարածութեամբ։ Սակայն Փրկչի ծննդեամբ, ինչպէս նաև հետագային Անոր զործունէութեամբ ու Աւետարանին քարոզութեամբ, այդ հեռաւորութիւնը ջնջւում է, որովհետև Աստուծոյ ներկայութիւնը միայն երկնումը չէ, այլև երկրի վերայ, առաւել ևս մեր սրտերի և հոգիների մէջ։ Այս է նաև քրիստոնէութեան բերած ամենամեծ բարիքն ու նորութիւնը. «Արքայութիւնն Աստուծոյ ի ներքե ի մէջ է»։

Մեր բոլորիս երջանկութիւնը, երկրաւոր և յաւիտենական բովանդակութեամբ, մեր ներքին աշխարհի մէջն է։ Ի զուր կը լինի Բեթղեէմի մէջ պատահած ծնունդը Փրկչին, եթէ նա չծնի նաև մեր սրտերի և հոգիների մէջ և իր անձով, կհանքով ու քարոզչութեամբ նրանց ղեկավարն ու առաջնորդը չդառնայ։ Ճիշդ այս մտքով է, որ առաքեալն էլ կորնիս թացիներին գրում է. «Ո՛ր դիտէք, եթէ տաճար էք Աստուծոյ և հոգի Աստուծոյ բնակեալ է ի մեզ» (Ա՛. Կորն., Գ. 16)։

Նոյն մտքով բայց տարբեր ձևակերպութեամբ է բացատրում Աթանաս Հայկ. ապետը մարդեղութեան մեծ խորհուրդը. «Աստուած մարմնացաւ, որպէսզի մարդը աստուածանայ, այսինքն դէպի Աստուած բարձրանայ»։ Փրկչի ծննդեամբ, զծուեցաւ ու պարզուեցաւ աստուածանալու, այսինքն՝ Աստուծուն նմանելու ճանապարհը։ Յիսուս իր լերան քարոզի մէջ պատահւում է լինել կատարեալ, ինչպէս Երկնաւոր Հայրը (Մրկ. Ծ. 48)։

Աստուծոյ հայրութեան քաղաքիւրով մարդիկ դառնում են եղբայրներ, որով միայն կարելի է խաղաղութիւն հաստատել երկրի վերայ։ Ուր մարդկային են է իշխում, տակաւնութիւն կայ, վէճ ու կռիւ։ Այնտեղ ո՛չ Աստուած կայ և ոչ էլ խաղաղութիւն։ Այս միտքը պատկերաւոր կերպով յայտնուած է Եղիա մարգարէի պատմութեան մէջ. Աստուած չի երևում նրան փոթորիկների և ամպրոպների մէջ, այլ քաղցր զգիւնով և կատարեալ խաղաղութեան մէջ։

Վերջանելով մեր խօսքը, յորդորում ենք ձեզ հանդուրժող լինել փոխադարձաբար իրարու հանդէպ և փոքր ինչ զուգա և բարեացակամ վերաբերմունք ունենալ։

Նոր Տարուայ և Ս. Մենդեան բարեբաւտիկ տօնի քննադատ, սրտագին աղօթում ենք որ նորոգուին նաև մեր սրտերն ու հոգիները, և հրեշտակներէն աւետուած խաղաղութիւնն ու հաճութիւնը հաստատուին համայն աշխարհի վերայ։

ՈՒՌԱՅԻՆ ՎՐԴ. ՅՈՒՍԵՒՄԵԱՆ

14 Յունուար 1985

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՍԽՈՆ ՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԿՈՉՈՒԵՑԱԻ

Գաղիլիոյ լճի ափերուն, եղբօրս Անդրէասի հետ մեր ուսականները ջուրը նստած էինք, երբ առաջին անգամ տեսայ իմ Տէրս՝ Յիսուսը: Ալիքները կատաղի ու մեր սրտերը ծանրացած՝ հազիւ մի քանի ձուկեր կրցած էինք բռնել:

Յանկարծ կանգ առաւ Յիսուս մեր մօտ, կանչեց մեզ մեր անուններով ու տպաւ ըսաւ.

— Հետեցե՛ք ինձի և ես պիտի առաջնորդեմ ձեզ հոսանուտի մը՝ ուր բազում ձուկեր կան:

Երբ սկսայ իր գէժքը դիտել, ուսականը ինկաւ ձեռքէս, բացալուսում մը զգացի իմ մէջ և ճանչցայ զինքը: Ես քարացած էի, երբ եղբայրս Անդրէաս ըսաւ.

— Մենք գիտենք բոլոր հոսանքները այս ափերուն, և գիտենք մանաւանդ, թէ փոթորկոտ օրեր, ձուկերը մեր ուսականներու հասողութիւնէն վար կը լողան:

— Հետեցե՛ք ինձի — ըսաւ Յիսուս — գէպի ափերը տակի ընդարձակ ծովուն և ես ձեզ պիտի ընծա մարդու ձկնորսներ ու ձեր ուսականները պարապ պիտի չմնան: Լքեցինք մեր նաւը և ուսականները ու հետեցանք իրեն: Անտեսանելի ուժէ մը մղուած, կը քալէի իր կողքին: Կը քալէի իր հետ, շնչառապա և սքանչալ ըսածով համակուած, մինչ եղբայրս՝ Անդրէաս, չփոթած կը հետեւէր մեզ:

Աւաղին վրայ երբ մեր քայլերը անխօս իրենց ընթացքը ունէին, քաջուութիւնը ունեցայ ըսելու.

— Տէր, եղբայրս ու ես պիտի հետեւինք քեզ քայլերովդ, ուր որ ալ երթաւ: Եթէ կարելի է, մեր հիւրը եղի՛ր այս գիշեր ու մենք պիտի շնորհազարդ ըլլանք քու այցելութեամբդ: Մեծ չէ մեր տունը և ոչ ալ բարձր անոթ առաստաղը: Համեստ ճաշով մը Գեզ կրնանք պատուել Քու

այցելութեամբդ մեր հիւրակը մեզ համար պալատի պիտի վերածուի և հացի թեկանուածովդ մեզ հետ, մենք պիտի վերածուինք երկրի իշխաններուն:

— Այո — պատասխանեց ժպտով մը — այս գիշեր ձեր հիւրը պիտի ըլլամ:

Ուրախութեան անունն հրճուանք մը զգացի իմ սրտին և քալեցինք իր հետ մինչև մեր տունը: Տուն ունէին, Յիսուս ըսաւ. «Ճաշադուութիւն տանա այս և անոց» որոնք հոս կը բնակին:

Կինս, զոքանչս և աղջկա ընդառանջին ու ծուկի կկան և համբուրեցին թեզանիքը: Ապշանքի մէջ էին, քանի որ Ընտրեալը և Սիրելին մեզ հիւրութեան էր եկած: Տեսած էին զինքը Յորդանան գետի ափին՝ երբ Յովհաննէս Մկրտիչ ժողովուրդին կը յայտնէր Անոր ինքնութիւնը:

Կինս և զոքանչս ճաշի պատրաստութեան անցան: Եղբայրս Անդրէաս ամօթխած՝ բայց իր հաւատքը ինձմէ աւելի խոր էր Յիսուսի հանդէպ: Տասնհրկու տարու ետզաղջկա, Անոր պատմութեանը ձեռքին, նմանութիւնը ունէր կորսուած ոչխարին՝ որ իր հովիւն էր գտած, պահելով իր սրտին վախ մը, թէ կրնայ մեզ յանկարծակի թողուլ ու հեռանալ մօթ գիշերով: Ապա բազմեցանք բոլոր սեղանին շուրջ, Ան թեկուծեց հացը և լեցուց գինին ու դառնալով մեզ՝ ըսաւ.

— Ընկերներ, Աստուծոյ շնորհն է այս սեղանի պարգևը և այդ շնորհը կրկնապատկուած կ'ըլլայ երբ զայն կը բաժնենք մեր միջև:

Ես ալ այս խօսքերը նախքան պատու մը տանելը, հետեւած ըլլալու համար անհաղափար սովորութեան մը, որ պատուայ հիւրը նոյն ժամանակ տանտէրը կը նկատուի: Իր շուրջը բազմած, տակաւ առ տակաւ կը զգայինք թէ թագաւորական մեծ խորամանկի մը մէջն էինք: Աղջկա, անդիտակից պարմանունի մը, պահելով արցունքի շղարչ մը իր աչքերուն, ապահար կը դիտէր իր գէժքը և ձեռքերուն շարժումները:

Սեղանէն բաժնուած՝ նստած էինք արդէն դուրսը, արիւնի տակ կը խօսէր մեզ և ուշադրութեամբ կը լսէինք զինքը:

կուսակցական մեզի մարդուն երկրորդ ծնունդին, երկնքի գունդուն բացման և հրեշտակներու, որոնք մարդոց պիտի աւետեան խաղաղութիւն և հաճութիւն, և պիտի առաջնորդէին մարդը Աստուծոյ գահին: Ապա նայեցաւ աչքերուս և խորը սրտիս ու ըսաւ:

— Քեզ և եղբայրդ ընտրած եմ և դուք անհրաժեշտութիւնը ունիք ինձ հետ աւելլու: Դուք աշխատանքով յոգնած էք ու ես ձեզ հանգիստ պիտի պարգևեմ: Առէք իմ լուծած և սորվեցէք ինձմէ թէ խաղաղութիւնը իմ սրտիս մէջն է ու դուք միայն հոն պիտի գտնէք լիութիւնը:

Երբ ըսաւ այս խօսքերը, եղբորս հետ անդիտակից կերպով առէի էինք իրապէս:

— Տէր — ըսի —, պիտի հետեինք Քեզ մինչև աշխարհի վերջը և եթէ նոյն իսկ լերան հովայութեամբ ծանր ըլլայ մեր բռնը, ուրախութեամբ պիտի տանինք զայն Քեզ հետ: Եթէ իյնանք բեռան ծանրութեան տակ ճամբու եզրին, պիտի ունենանք գոհացումը և գիտակցութիւնը թէ երկնքի ճամբուն վրայ ինկած ենք:

Ապա, եղբայրս Անդրէաս ըսաւ:

— Տէր, թող ըլլանք դերձանք ձեռքերուդ և թեզանի միջև, վերածէ մեզ կառուի, այնպէս ինչպէս որ կ'ուզես, որովհետեւ մենք պիտի ըլլանք Օծեալին հաւաւը:

Կինս ամօթխածութեամբ բարձրացուց իր դէմքը, ունենալով ապշանքի հեղեղ մը իր այտերուն և ուրախութեամբ ըսաւ:

— Օրհնեալ թող ըլլայ Ան՝ որ կու գայ Տիրով անունով և օրհնեալ այն արագամբ՝ որ Քեզ ծնաւ ու ստինքը՝ որ Քեզ սնոյց:

Հայացուց՝ Գ. ԱՐԲԵՊՍ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ,

Աղջիկս, փոքրագիտ իր հասակով, ծնաւորած էր իր ոտքերուն քով: Զոքանչս արիշին տակ նստած՝ անխօս կ'արտասունէր: Ապա Յիսուս դէպի իրեն քալեց և կուրծքին հակած իր դէմքը վեր առնելով՝ ըսաւ անոր:

— Դուն այս բոլորին մայրն ես, գիտեմ որ ուրախութեան լացն է որ կու լաս և թափուող այդ արցունքներդ պիտի մնան իմ յիշողութեանս մէջ:

Լիալուսինը նուաճած էր հորիզոնը: Յիսուս գիտեց զայն պահ մը և ապա դառնալով մեզ՝ ըսաւ:

— Ուշ է արդէն, հանգչեցէք ձեր անկողիններուն և ունեցէք Աստուծոյ այցը ձեր հանգիստին մէջ: Ես հոս, այս արիշին տակ պիտի ըլլամ մինչև այգաբաց: Այսօր իմ սուկանովս երկու տններ բռնած եմ և այդ իմ գերագոյն գոհացումս է: Զեզի բարի գիշեր կը մտղթեմ:

Ապա զօքանչս ըսաւ:

— Տէր, տան մէջ պատրաստած ենք շաւ անկողինդ, խնդրեմ, ներս հրամմէ և հանգստացիր:

— Ես իրապէս պիտի հանգստանամ — ըսաւ Յիսուս — բայց ոչ թէ տունէն ներս: Թողէք որ այս գիշեր ննջեմ աստղերու և արիշի խաղաղներու հովանիին:

Ապա թողուցինք զինքը արիշին տակ և ներս մտանք: Աղջիկս վերջինն էր որ հետեցեցաւ մեզի, տակաւին պահելով հիասթիւ իր աչուկները Անոր վրայ:

Այս կերպով էր որ առաջին անգամ ես ճանչցայ իմ Տէրս և վարդապետս, ու տարիներ վերջ, տակաւին կը գգամ թէ պատահածը այսօր էր կարծես:

ԽԱԼԻԼ ՃԻՊՐԱՆ

Ա. Ն. Ջ. Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Բնութիւնն ամբողջ,
 Իւ հրաւազեղ, լոյծ գաղտնիքներով,
 Հողի ընդերքի ռսկի աւաջով,
 Լեռներ ու դաշտեր, անտառներ մրթին,
 Ժայռերէն վազող ջուրերը արծաթ,
 Արեւէն յղի սարսուռը սերմին,
 Ծառերէն կախուած կանթեղներու պէս
 Միւզեր գոյնզգոյն,
 Կամ այգիներու ողկոյզներն դեղձան,
 Սալոր, թրթեմին, մետաքս դեղձեմին,
 Կարմրահիւր բոցով երգող ծիրանին,
 Խմած արեւի հրաքորք գինին,
 Ինծի չեն խօսիր:

Գարուններու քարմ փայլերուն ներքեւ,
 Շողով ու շաղով վարդերու շուրթին՝
 Երգող սոխակներ,
 Եւ ցորեններու բոցերու մէջէն
 Թռչող արտոյսներ,
 Ջերմ արեւներու համբոյրով օծուն,
 Ինծի չեն խօսիր:

Դարերէն եկած լէպն ու առասպել,
 Գետերու նման արծաթ հոսանքով,
 Որոնք շինքեր են հունը պատմութեան
 Փարթամ մեր ցեղին,
 Որոնց խորաւունջ բոցերն կայծկլսուն
 Դեռ կը սարսուռան խորն հոգիներուն,
 Ինծի չեն խօսիր:

Ամպերէն կախուած կախարդանքն անշարժ
 Մեր քիւր սարերուն,
 Լեռը սրբազան Հայոց աշխարհին,
 Որու գագաթին՝ ամէն առաւօտ
 Կը դընէ արեւն իր թագը ռսկի,
 Մեծ արարչութեան անւերթունք աղօթք,
 Հայոց հէքեաթի ալիը մեծայորդ,
 Բընութեան հրաւճ՝
 Որուն կողերէն մանեակն է սասափ

Պարը հայկական,
 Որուն ծիծերէն թափող մեհաղի
 Կաթիլներ հալած,
 Ինծի չեն խօսիր:

Մարդն ու Արարիչ զուր կը պայքարին,
 Իրացնելու ինչ որ պէտք էր ըլլար,
 Վերածելու մեր ջուրը զինիի
 Դաւախութեան մէջ մեր այս աշխարհին,
 Ինծի չեն խօսիր:

Ունայն են նոյնպէս սէրերն առօրեայ,
 Հանդիմները սին մարդերու պանդոյր,
 Ճահիճը մեղքի եւ կեղծիքներու,
 Ինծի չեն խօսիր:
 Մարդերը բոլոր, բարեկամ կարծուած,
 Լոկ իրենց հաշուոյն կ'ապրին, կը խորհին,
 Նեղ ու չարական թեմամիներ են,
 Իրենց բարիքը լոկ հեռապնդող,
 Նման որսորդին որ կ'որսայ միայն
 Ինքզինքին համար:

Ոչ խորհրդագեղ սաճարներ շրջել,
 Նեղութիւն Աթէն,
 Իրենց գեղեցիկ եւ խորախարիսխ
 Ունեւորդ պորփիւր,
 Դմբէթներն որոնց շրջուած զլուխներ
 Մարմինէն անջատ,
 Դեռ կը յամառին սողաւորելու
 Կամարներուն տակ իրենց ինկաբոյր,
 Լազն ու աղօթք մարդերուն բոլոր,
 Մոռցած Արարիչն, կայալը անհուն
 Մեր այս աշխարհին,
 Ինծի չեն խօսիր:

Կամ Զուարթնոցի սաճարը վսեմ
 Եւ անկրկնելի,
 Զոյգ արծիւներով խոյացող վերեւ,
 Ճգած զմբէթն իր Մասիսի դիմաց,
 Աղօթքի կեցած,
 Որուն որմերուն ճուռներ կանթեղ,

Ողկոյզներ շարան,
 Հիւսելով հրաւեմն Հայոց արուեսին,
 Որուն օծումին ներկայ է եղած
 Կոստանդիանոսը, Հռոմը գոռոզ,
 Նախանձէն պաղած աչերով անկայծ,
 Ինծի չեն խօսիր:

Յոգներ եմ կեանքէն,
 Առանց ուզելու մահը ամենի:
 Զունիմ ո՛չ մորմոխ եւ ոչ մղձաւանջ,
 Կեանքը ի՞նչ կու տայ այս աշխարհի մէջ
 Պատառ մ'հացէն զառ, քրջուած արցունքով:

Զեռք մը ծանր ու մութ,
 Գոցեր է սրժիս դարպասներն ամէն,
 Երազներս վառ, իղձերս կրակ,
 Դեռ մինչեւ երէկ այնքան գեղեցիկ
 Եւ այնքան պայծառ,
 Անձրեւը ոսկի՝ երկինքէն թափուող:

Յաւ կայ սրժիս մէջ,
 Վայրկեաններ՝ որոնք դարերու նման
 Լուռ կը յամենան:
 Ոչ յուր անցեալին, ոչ յոյսը վաղուան
 Ամոռել կրնան վէրքն իր լայնաբաց:
 Շուրջս ամէն ինչ ծփուն ու տարտառ
 Եւ անիրական:

Մարդերը ծանօթ բայց դիմակափոխ,
 Շուրքերու նման կ'անցնին ու կ'երթան,
 Որոնց համար ես դեռ մինչեւ երէկ
 Կ'երթայի փնջել ծաղիկներ ներմակ:

Ինկած է մեռելն աչրներէն իմ,
 Այժմ գիտեմ թէ մարդն է չարակամ,
 Ծախած ինզգիմքը նիւթին ու փառքին,
 Սողացող որդր մեր այս աշխարհին,
 Պղծելով այսպէս դեռ անպղծելին:

Կը զգամ թէ տակաւ մէջս կ'արթննայ
 Մարդը անծանօթ,
 Տարիներ երկար ներսըս շրթայուած,
 Շրթներուն ծիծաղ եւ ասելութիւն:

*

Տէր, մի՛ արճնելիր այս ըսածներու՝
Աշխարհն դեռ լիքն է Կայիափաներով,
Սուսակասպաս եւ Սիմոնական,
Եւ Յուդաներով արծաթածարաւ,
Պիղատոսներով արգարավանառ,
Որոնք սակաւին կը փորձեն լուալ
Ձեռքերն իրենց պիղծ, ռնիրներ հոսող:

Հոս են սակաւին Թովմասն ու Պետրոս,
Մին կասկածամիտ, միւսն ուրացող:
Կասկած ու հաւատք երկուորեակներ են,
Երբեմն ոխերիմ, երբեմն հաւատած,
Եթէ կարենան մասները իրենց
Խըրել անվարան,
Իրենց արճերու վէրքերուն մէջ խոր:

Մայրդ սակաւին, անհուն Խաչեցեալ,
Կ'օրօրէ նորէն իր թեւերուն մէջ
Մանկութիւնդ նըրաւ:
Մագդաղենացին, ան որ ճաշակեց
Քաջախը լեղի եւ ապա գինին,
Բաժակէդ ոսկի,
Կեցած է նորէն խաչիդ առընթեր,
Խորն աչըրներուն՝ շիթեր արցունքի,
Զըքափուած սիրոյ:
Միակ շրջուհին պողմնիկներու մէջ
Մեր այս աշխարհին,
Որուն սփնէն չիջան կաթիլներ
Մարդոց շրթներուն՝
Հնելու զիրենք օձեր թունաւոր:

ԵՂԻՎԱՐԴ

Ն Ե Ր Ի Ն Գ Ի Դ Ն Ր Ո Ւ Ն

«Խորհուրդ մե՞ծ եւ սփանելի»

Գիւեւրն խաղա՛ղ է: Ցայգանդա՛րը վընիս:
Երկինքէն՝ աստղեր համբոյր ու ժրպիս
Կը ծորեն երկիր, կը ցողեն նոր լոյս,
Մութ հոգիներու վրայ ուղեկորոյս:

Լուսազարդ՝ պայծառ ու լուռ է գիւեւր.
Լոյսի հազած շող՝ խայտան մութ դաշտեր,
Ուր պարզ հովիւներ՝ երկնի տակ անհուն,
Կ'արածեն հոսը իրենց գառներուն:

Գիւեւրը խունկ է ու բոյր ռեսնային.
Պակուցեալ աչիւր՝ հոն, վեր կը նային:
Ձայներ կը լսուին մութին խորքերէն,
Մինչ երկիր երկինք՝ հանդա՛ւրս կը նիրհեն:

Գիւեւրը սո՛ւրբ է. գիւեւրն՝ գորովոս.
Վար՝ հովիւներ եւ անմեղ գառանց հոս,
Վերը՝ նրեցակաց բազմութիւն մ'անքիւ
Կը տաղերգեն նոր Աստի մ'ի պատիւ

Փառքի համերգը, մեղմի՛կ քաղցրութեամբ.
Երբ բարձունքներէն կ'իջնէ ա՛մալ առ ա՛մալ,
Նորահաս լոյսը, իր շողով մաքուր
Բազմիւ մութ Այրին, յանքանից մըսուր:

Ո՛ւրք գիւեւր, լուսնո՛ղ գիւեւր սրբաղէմ,
Հոգիներու վրայ բացուած նո՛ր եղիմ:
Աւխարհը՝ լոյսիդ շողիւններուն մէջ
Պիտի գտնէ օր մ'իւր հաւաստն անեղջ,

Բոցանիւ փայլմամբ խաչին փառաքեւ,
Ուր սեռականա՞ծ իբրեւ նոր արեւ,
Գողգոթայի մութ եւ անուխ սարէն
Պիտի նշուէ մեղ աննստօրէն:

Աստղազիւր մատեան եւ յոյսի խորհուրդ՝
Աստուծոյ ժրպիսն է գիւեւրն այս լուրք.
Ուր կ'իջնէ վերէն երկրի վրայ, ուր
Շրեւտակաց ձայնը հնչէ դաշնալուր.

Ծ Ե Ր Ա Ն Ո Ց Ի Մ Ա Տ Ր Ա Ն Մ Է Ձ

Տարիփոսներ, այր թէ կիմ, հաւաքուած են վերստին
Ծերանոցի մասրան մէջ, ուր Սուրբ Մարմինն Միածնին
Իր Արեան հետ — մեծ խորհուրդ — կը բաշխուի անխիւր,
Վիճէն խոցուած Տիրամօր նկարին ճակ մեծադիր:

Անոնց պէս ես ալ մի օր — որ հեռու չէ, կը կարծեմ — ,
Աւետարանին հետ արտաքին պիտի հաշիւն իմ փակեմ.
Տարիներու բեռան հետ բերած կծիկն յուշերուս,
Պիտ' միանամ մարդերուն այս անեսիլ ու անյոյս:

Ընկերներու հետ փակած ամէն հաշիւ՝ պիտի գամ,
Այս անդորրին մէջ պիտի հիւանդ խոհես ոռոճամ,
Վերջին էջերը, այո, կեանքիս գրին բազմագոյն,
Հոս պիտ' գրեմ, անոնց մէջ քափեմ մուրն իմ հոգւոյն:

Մահուան անձոյժ հրեւակին է՛ն շատ սիրած տղն է հոն,
Կեանքէն լեցնո՞հ հոգիներ ուր մերթ իրեն կը սպասեն.
Հոն է ուր ես անցընեմ պիտ' իմ կեանքի երեկոն,
Եւ օրէ օր մօտեցող իր ռոմանսայնը լսեմ:

Գերադաս չէ՞ արդեօք մահն անակնկալ, կանխահաս,
Քան ձիգ ու սեւ օրերուն՝ քամել հոգիդ մաս առ մաս.
Հարցումներուն այս չունիմ ես պատասխան մը մեկին,
Ընտրութիւնն այդ՝ Տէր, լաւ որ Դուն չես ձգած մեր կամքին:

Տէր, չպակսի թող ինձմէ ուրախութիւնը անհուն,
Մեղի բեռէն թեթեւցած սիրտ մը իմ մէջ կրելուն:

2.2.1985

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

«Փա՛նք յաւերժական անհետ բարձունքին,
Եւ խաղաղութիւն, հաճութիւն կրկին
Բոլոր աշխարհին, եւ մարդկանց անուս,
Եւ օրհնութիւն Քեզ, Տէր, միշտ ի բարձունս»:

Հնչեցէ՛ք զանգեր, ձայնով անկսկիծ,
Մեծ խորհուրդը, զի Հայրն յափճեցինք
Բառնալու համար ամէն վիճ ու ցաւ,
Մարմնացեալ՝ այսօր ի մեզ յայտնեցաւ:

ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ

ՀԻՆ ՅՈՒՇԵՐ

ՆԱՄԱԿԱՆԻ Կ ՊԱԼԱՌՈՅ Տ. ԶԱԷՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

«Սիրոն»ի այս բիւլէն սկսեալ, երասարակութեան կու տանք Կ. Պոլսոյ նախկին Պատրիարքներէն Զաւէն Արեւադ. Յէր-Նոյիայեանի նամակները՝ ուղղուած Ղևոնդ Սպ. Գուրեանի, (հետագային նահապետ Առաջնորդը Ամբրիկահայոց), աւ այդ ասոն կը գտնուէր Պուլիարիա: Գրուած են ամբողջ հազարամեակներու մեր պատմութեան ամենէն դառն ու ճգնաժամային օրերուն: Մտանքիկ ճողորմ կ'ունէր այդոյ վիշտը իր հօտին ամենիւսմին դիմաց տոյրոյ՝ բայց կացութեան դաժման մը գտնուելու կարգութեան զրկուած բարի ձովուսպեթի տրոհին: Ձեռագիրը կը մնար Ս. Արտոռայ Գիւսանասան թղթածրարներուն մէջ՝ անգիր: Սոյն գրութիւնը հարազատ բնագրէն ընդօրինակած է Նազարէթ Պ. Զախաստեանը:

ԽՄԲ.

ՊԱՏՐԻԱՐԻԱՐԿԱՆ ՀԱՅՈՅ

Կոստանդնուպոլիս, 25 Մայիս/7 Յունիս, 1915

Համար ...

Դերաստի

Տ. Ղևոնդ Ս. Նազարէթ. Դուրեան

ի Ֆիլիպպէ

Թուրքիոյ Հայութիւնը դուրսէն ի վեր չտեսնուած տաղանայ մը կ'անցընէ այժմ. Համիտական շրջանին ստուեր բերող շրջանի մը մէջ կը գտնուէինք, բոլորակալութիւն, կողոպուտ, գիւղերու անբուժ, սպանութիւնք՝ հայաբնակ բոլոր գաւառներու մէջ, և ընդհանուր կոտորածներու փոխարէն ընդհանուր տարագրումներ: Անշուշտ փոքր ի շատէ իմացած էք ցարդ մեր ժողովրդեան գլխուն եկածները, այս պատճառաւ կ'ուզեմ օգտուել մեր գիրքէն, թերեւ դարման մը կարելի ըլլայ տանիլ այս դարհուրելի կացութեան: Վն. Կաթողիկոսին չեմ ուզեր ուղղակի բան մը գրել, զի մի՛ գուցէ զրուծիւնս Ռուս կառավարութեան ձեռք անցնելով՝ հրատարակութեան տրուի և անով մեր ժողովուրդին վիճակը աւելի դաւանանայ: Այս պատճառաւ այսուհետեւ երբեմն Ձեզի պիտի գրեմ, որպէսզի դուք ալ իրեւ ստուգալիքէ քաղուած հաղորդէք Նորին Ս. Օծուծեան Կաթողիկոսին և անոր օժանդակութիւն ընայցէք:

Ապրիլի ոկիւրը Վանայ դէպքը տեղի ունեցաւ, որ առիթ տուաւ կառավարութեան քաղաքին հայ թաղերը ուժգնորէնով 300 տունի չափ ժողովրդաբնակու և 5-600 մարդ սպանուելու: Գիշ յետոյ տեղի ունեցաւ այդ քաղաքին առաջնական գրաւումը և Հայոց ձեռքով տեղադրան իսլամներէն ծանց կոտորուածը: Այս դէպքերուն մանրամասնութիւնը ծանօթ չէ մեզի, սակայն Ապրիլ 10էն ետքը կառավարութեան քաղաքականութեան փոփոխումն և Հայոց հանդէպ ի դորդ դրուած խստութեանց պատճառը Վանայ մէջ Հայոց տղապիսի ընթացք ունենալն է պատասխանուեցաւ մեզի նախորդներէն: Այդ 'թուականին' Կեդրոնէն տրուած հրամանի մը վրայ Թուրքիոյ մէջ կողմը խուզարկուեցան բազմաթիւ Հայոց տուներ, չխնայելով նոյնիսկ առաջնորդարան, հիւրանոցի և վարժարան, հազարաւոր անձեր ձերբակալուեցան, զէնք, փաստաւոր գիրք, պատկեր ևն. ունեցողներն պատճառաւ Ասկէ դատ, առանց որոշ յանցանքի, գրեթէ յամէն քաղաքէ և գիւղէ իսլամական վայրեր տարուեցան հազարաւոր երեւելի հայեր, եկեղեցականներ, մտաւարականներ, հա-

բուստներ և կուսակցականներ կամ անոնց հետ շփում ունեցող անհատներ: Պոլիսէն 250 էն աւելի անձեր աքսորուեցան Չանդրի (Բասթէմոնի նահանգ) և Այաշ (Գաղա-տիա), բայց գաւառներուն աքսորականները աւելի շատ են թուով, Պոլսոյ հետ բաղդատելով: Ասիկա որոշ ծրագրի մը արդիւնքն է, Հայութիւնը նախ գինաթափ ընել և գլխաւորները աքսորելով ահաբեկել, ապա ազգը ամբողջովին փճացնել: 20-45 տարեկանները արդէն գէնքի տակ են, միւսները այս կերպով չէղողացնելէ յետոյ, մնացած կիներուն ու փոքրիկներուն գլխուն եղերերգութիւն մը խաղալ: Այս եղերերգութիւնը կամ դժոխային ծրագիրը հետեւեալն է. Հայկական խնդիրը մեծ ժողովրդային զինուորով վերջացնելու համար, հայարնակ վեց նահանգներուն հայութիւնը մեծ ժողովրդային հարաւ փոխադրել, Միջագետքի ունի մասը, որ կը գտնուի Հոս-լէպի և Մուսուլի միջև, և որ կը բնակին այժմ Արաբ և Գիւրգ աշիրաթները Այս ծրագիրը գործադրելու պայտան ունեցող յոնձնաժողովը արդէն ընտրուած ու ճամբ-բայ ելած է և կը կարծենք թէ եթէ ժողովուրդին տեղափոխումը չէ սկսած տակա-ւին, շատ քիչ օրէն պիտի սկսի, թէ և կը կարծենք թէ վառայ ոչ-գրաւետ տեղե-րուն և Բաղէշի Հայ բնակչութիւնը սկսած են արդէն ճամբայ հանել: Այլեւս հրեա-կայեցէք թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ անոնց վիճակը, քանի որ ոչ միայն իրենց կալուած-ները պիտի ձգեն, այլև իրենց ցանքերն ու բոլոր գոյքերը: Անշուշտ քանի մը ամսուան մէջ պիտի կտորուտին անօթութեան և անընտել կլիմայի երեսէն: Օրի-նակը մեր աչքին առջևն է արդէն. Ջէյթունի և շրջակայից Հայութիւնը, ինչպէս անշուշտ իմացած էք, այժմ ամբողջովին տեղափոխուած է, մէկ մասը Հալէպէն ան-դին Ջօր գաւառը իսկ միւսը (իբր 1000 ընտանիք) Գոնիայի Սուլթանիէ գիւղաքա-ղաքը, ուր կը մնան այսօր մերկ, անօթի և անպատասպար: Տեղը ճախճախաւ ըլլա-լով, համաճարակ հիւանդութիւնք արդէն սկսած են արդէն կտորուտներ ընել ա-նոնց մէջ: Անոնց հետ յարաբերութեան մտնելու կամ անոնց օգնութիւն հասցնելու համար մեր ըրած բոլոր գիմուսները անխելի մնացին ցարդ: Իսկ անոնց դիւղերն ու կալուածները արդէն սկսած են յանձնուիլ իսլամներու՝ յատուկ յանձնաժողովի մը ձեռամբ:

Խորհեցէք թէ այս հայաշինջ քաղաքականութիւնը որչափ ծանր պիտի կռնէ մեզի և որքան պիտի վտանգէ մեր ազգին գոյութիւնը. ուստի ջանացէք փութով հարկ եղած տեղերը դիմել և առաջին առնելու միջոցները հայթայթել: Վեհ. կա-թողիկոսն և Ամերիկայի առաջնորդին գրեցէք: Մեր բոլոր միջոցները սպառած են, մեր դիմումները անխելի կը մնան, իսկ մայրաքաղաքիս մէջ գտնուող դեսպան-ներէն միայն Ամերիկեան և Պուլկարական դեսպաններն են որ մեղմով կը զբաղին և մեր դառն կացութիւնը մեղմացնելու կ'աշխատին: Անոնց ջանքերը ո՛րչափ ալ երախտագիտութեան արժանի են, սակայն, կարծես չեն բաւեր վտանգը հեռացնելու, ցորչափ Թուրք կառավարութիւնը վարդններուն վրայ ճնշիչ միջոց մը չգործա-դրուի: Հոս գտնուող միւս դեսպաններէն Գերմանականն ու Աւստրիականը իրենց ամենազօրութեամբ բոլորովին անտարբեր են մեր ցաւերուն:

Այս նամակը գաղանի միջոցով մը կը ղրկեմ Ձեզի, Ձեր նամակներէն մէկուն մէջ միայն Ձեզի հասած ըլլալը ակնարկեցէք:

Եղբայրական ողջունիւ:

Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ
ՋԱԽԷՆ ԱՐՔԵՊԱ. ՏէՐ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

ՊԱՏԵՐԱՐԻԱՐԿԱՆ ԷԱՅՈՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Constantinople, le 20 Յունիս/13 Յուլիս, 1915

PATRIARCAT ARMENIEN
CONSTANTINOPLE

№ _____

Գերապատիւ

Տ. Ղեոնդ Եպիսկ. Դուրեան

Ֆիլիպպէ

Մայիս 25էն ի վեր, դէպքերը գահալիւծօրէն իրար յաջորդեցին և ազգին վիճակը իր գաւառապետի և թշուառագոյն աստիճանին հասաւ: Մինչ այն օրը միայն կիլիկիոյ քանի մը քաղաքներու և գիւղերու ժողովրդեան բռնի տարագրումը գիտէինք, իսկ Կարնոյ մասին շշուկներ միայն հասած էին մեզի: այսօր ստուգապէս պիտենք թէ կիլիկիոյ բոլոր քաղաքներու և գիւղերու Հայ ժողովուրդը ամբողջովին արդէն տեղահան եղած է և Հալէպի հարաւային անապատները քշուած, Կարնոյ ժողովուրդը Մայիս 1էն ի վեր և ապա ամբողջ նոստանքը, և հեազհեաէ ճամբայ հանուած են Սոմաթիէն ու Կեսարիայէն սկսեալ մինչև Տիգրանակերտ և Եդեսիա, մէջն ըլլալով Տրապիզոնի, Սեբաստիոյ, Ռարբերգի, Բազլէի, Վանայ և Տիգրանակերտի ամբողջ Հայութիւնը, մեծէն մինչև պզտիկ, առանց մէկ մարդ իսկ թողու, և քշուած դէպի Միջագետք տնապատները, Հալէպի հարաւային կողմերէն մինչև Մուսուլ և Պաղատ: Վայսաստան առանց Հայոց, այս է Օսմ. կառավարութեան ծրագիրը: Եւ արդէն սկսուած է Հայոց հողերուն և տուններուն մէջ իսլամներ բնակեցնել: Հարկ չկայ ըսելու որ տարագրուողները գրեթէ ոչ մէկ բան կրնան առնել իրենց հետ, կառավարութեան կողմէ թոյլ չտրուելուն պատճառաւ, և արդէն փոխադրութեան միջոց ալ չէ մնացնի այդ գաւառներու մէջ, քանի որ զինուորական իշխանութիւնը ամբողջովին գրաւած է զանոնք: Հայ գաղթականները պարտաւոր են մէկէն երկու ամիս և ունելի հետիոտն ճամբորդել, հասնելու համար անապատի այն անկիւնը, որ որոշուած է անոնց գերեզման ըլլալու: Արդէն լուրեր կը հասնին թէ ճամբուն երկայնքը և եփրատի ջւարերը լեցուն են գիւղներով այն թշուառ գաղթականներուն, որոնց մնացորդներն ալ անապատներու մէջ հեազհեաէ մեղնելու դատապարտուած են, ո՛չ բնակարան, ո՛չ աշխատութեան միջոց և ո՛չ ապրուստ նենհնարուն պատճառաւ: Հայութիւնը ամբողջովին բնաջինջ ընելու ծրագիր մըն է այն: Պէտք է գիտնալ թէ 20-45 տարեկանները զենքի տակ առնուելէ յետոյ, 15-20 և 45-60 տարեկան տղաներն ալ զինուորական պէտքերու փոխադրութեան համար վար գրուած են: Պէտք տուողներն զանազան տեղեր աքսորուած կամ այլևայլ պատճառներով բանտարկուած են, հետեաբար Հայ գաղթականները կը ճամբորդեն միայն, ծեր, կին և մահուակ ունենալով. և այնպիսի տեղերէ պիտի անցնին, ուր խաղաղութեան փամփուկ անգամ առանց կողոպտուելու կամ սպանուելու կարելի չէր անցնիլ: Թուրք չէթէներն և այլ տաղանդները, ու նոյնիսկ ժանտարներն ու կառավարութեան պաշտօնականները զանոնք կողոպտելու, կիներն ու աղջիկները բռնաբարելու և առեւտրելու համար ազատօրէն կը գործեն: Զանազան տեղերէ իսլամացուեցնելու լուրեր ալ կը հասնին մեզի: Կ'երեւի թէ ժողովուրդը իր կեանքը փրկելու տարբեր միջոց չունի:

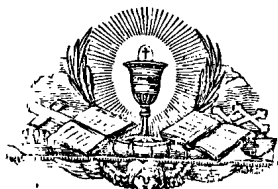
Պատերազմական ասեանները անխնայ կը գործեն ամենուրեք: Պոստոյ մէջ 20 Հնչակեաններու կախաղան հանուելը իմացած անշուշտ լրագրիւններէն: Ասոնց համար տրուած վճիռը Տէրութեան ոչ մէկ օրէնքին կը համաձայնէր: Դայն օրը Կեսարիոյ մէջ ալ 12 հոգի կախաղան հանուած են Պոստօրէնի մէջ Հնչակեան և Դաշնակցական կուսակցութեանց ըրած գաղանի ժողովին հրահանգներուն հնազանդած ըլլալուն:

համարձ: Կախուողներէն զատ 32 հոգի եւ 10-15 տարուան թիւադարձութեան դատաւարտուած են, մեծ մասամբ ոչ-կուսակցական պարկէշտ վճռադատներ: Կիւիկիոյ կողմերն ալ 12 հոգի կախուած են: Դատաւարտութիւնները ամէնօրեայ են, զէնք, գիրք, պատկեր եւն. քանի մը տարուան բանտարկութեան բաւականաչափ փոստ կը համարուին: Ծեծի տակ սպաննութիւնները շատ են, Տիգրանակերտ՝ 13 հոգի, Կեսարիա՝ 6 եւն., իսկ կան որ ե ոչ իսկ պատերազմական տեսններուն կը յանձնուին, ճամբան սպաննուելով: Այսպէս Շապին Գարահիսարէն Սերաստիա փախադրուող 13 հոգի, Սու Շէշրֆէն Սեբաստիա փախադրուող Գիւրք Գիւրք քանաւան իր հինգ բնկերներով, նոյնիսկ ձեռքերին կապուած վիճակի մէջ են: Ալ չեմ յիշեր ուրիշ տանջանքներ, որոնք ի դարձ դրուած են ամենուրեք զէնք եւ կուսակցական փնտաւիւս համար: Ոչ մէկ տուն մնացած է առանց խուզարկութեան, ոչ առաջնորդարան, ոչ եկեղեցի եւ ոչ վարժարան: Հարիւրաւոր կիներ, աղջիկներ եւ մանուկներ անգամ բանտերու մէջ կը հեծն աշտօր: Եկեղեցիներ ու վանքեր կողոպտուած, քանդուած եւ սրբապղծուած են: Առաջնորդներուն անգամ չի խնայուիր, Պրուսայի առաջնորդ՝ Պարգե Վրդ. Դանիէլեան, Տրապիզոնի առաջնորդ՝ Գէորգ Վրդ. Թուրան, Կեսարիոյ առաջնորդ՝ Խոսրով Եպս. Պէշրիկեան, Շապին Գարահիսարի՝ Վաղինակ Վրդ. Թորիկեան, Չարսանճագի՝ Գէորգ Վրդ. Նալպանեան են. բանտարկուած եւ պատերազմական տեսններու յանձնուած են: Տիգրանակերտի Տեղապահ Մկրտիչ Վրդ. բանտի մէջ ձեծի տակ հոգին աւանդած է, միւս առաջնորդներէն եւ լուր չկայ, հաւանաբար մեծագոյն մասը բանտարկուած է: Ամբողջ Հայութիւնը Թուրքիոյ մէջ այժմ բերդարգել եղած է, թղթակցութիւն եւ հեռագրական հաղորդակցութիւն բոլորովին դադարած է:

Վանայ եւ Բաղէշի շրջակայ Հայ գիւղերը ցարդուած եւ կողոպտուած են: Շապին Գարահիսար ամսոյս սկիզբը անխնայօրէն ցարդուած է, հազիւ քանի մը մանուկ մնացած է, կ'ըսուի. գժբաղդարար մանրամասնութիւնք շատ ուշ կամ գժուար կը հասնին մեզի:

Կը տեսնէք թէ Թուրքիոյ Հայութիւնը իր կեանքին վերջին օրերը կ'ապրի, մահը ուշացնելու սրեւէ միջոց չէ մնացած մեզի, արտասահմանի Հայութիւնն ալ իթէ անկարող ըլլալ չէ՞ղճ պետութեանց գութը շարժելու, քանի մը ամիսէն յետոյ մէկ ուկէս միլիոն Հայութիւնէն շատ քիչ բան պիտի մնայ, փճացումը անխուսափելի է և:

Նահատակ Թրքահայութեան վշտակի Պատրիարքը
ԶԱԻԷՆ ԱՐԲԵՊՍ. ՏԷՐ ԵՂԱՅԱՆ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՅ ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ը.

Յաղաղ վերադարձողութեան Տեառն Մի-
նասայ եւ Պետրոսի, Մելիսեթի եւ Անդրիա
Արհի Եպիսկոպոսաց եւ գործոց ինչ որ յա-
ւուրս նոցա եւ վասն ցահապկութեան ու-
մանց 'ի Սեբաստիա:

Չկնի մահուան Յակոբայ Արքեպս. ին
յաջորդեաց 'ի անդի նորին Սիրասացի
Մինաս Արքեպս. ն, այր իմաստուն եւ հան-
ճարեղ (Ռիւի = 1578, Յիշակ. Պատմ.):
Զսա կոչեաց Զուղայեցի Տէր Ազարիա որ
եւ կոչիւր Տէր Զաքարիա Կաթողիկոս
Ստոյ 'ի Բերիա, ուր միաբանեալ մի քանի
եպիսկոպոսունք՝ սակա կարեւոր ինչ առ-
թի, գրեցին 'ի թղթի զուղղափառ եւ զան-
վթարդաւանութիւնս Հայաստանեայց Կա-
թողիկէ Եկեղեցւոյս, եւ ստորագրեալ
յղեցին առ հինգերորդ Քաթառոս Պապն,
եւ դորձան իւրաքանչիւր ոք 'ի անդի
իւրեանցը Դարձաւ եւ Մինաս Արքեպս. ն
'ի Սերաստիա 'ի վասն իւր (Ռիւ = 1589)
եւ յետ ամաց ինչ վաղճանեցաւ եւ եղաւ 'ի
Ս. Մինաստանիս: Յետ արա եղև Առաջ-
նորդ Քաղաքիս Սերաստիոյ Տէր Պետրոս
Արքեպս. ն՝ այրն առաքելիս Յաւուրս
սորա՝ դատանացեալ կատարեցան այլազ-
գիքն եւ անհարին վիշտս եւ տառապանս
հասուցին Ազգիս մերոյ 'ի Սերաստիա
Քաղաքին եւ որ ողբալին է զեկեղեցի Սր-
լուսաւորչին առին 'ի ձեռաց մերոց ն
արարին մզկիթ իւրեանց (Ռիւ = Առաքել
Պատմ. = 1593, Պատմ. Զամբան), վա՛յ
մեզ զոր եւ ցաւագին ողբալով աղետալիս
աւանդէ վարդապետն Սերաստացի Յով-
հաննէս, ականառեա թէ՛ 'ի թուականու-
թեան մերում Ռիւի (= 1593) հայկազնեան
տոմարի չարեանց չոր վիշտպն անդնդա-
յին զտուան իւր 'ի վերայ գերապանծ
Քաղաքիս Սերաստիոյ եւ յարոյց մրբիկս

բազմահուան 'ի վերայ մեր, վասն ծո-
վացեալ մեղաց մերոց եւ վասն անհնազան-
դութեան եւ անմիաբանութեան Ազգիս
մերոյ քահանայից եւ ժողովրդեան, զրկեալ
եղաք 'ի սր. Կաթողիկէ տաճարաց կրկ-
նակի՝ Ս. Աճառնի եւ Ս. Լուսաւորչի գրմ-
բէթայարկ Ս. Եկեղեցեաց, եւ ցրուեալ
եղաք ընդ երկիր՝ իբրև զբուռնակորոյս
ազաւնի՝ որ բարբառով ողբոց մնչիցէ 'ի
վերայ դաշտաց եւ ողբոց ցրուեալ եղաք
նման կաքաւոյ որ թաքուցեալ զողորմ
լինի 'ի պրակս անտառաց՝ յերկիւղէ սրա-
թախ արծուեաց: Եւ պատճառ առման Ե-
կեղեցոյն՝ զայսպիսի ինչ առնողին, յա-
ռաջ քան զքանի մի ամիս միաբանեալ
ոմանց յանշան արանց՝ ստահակեալ լըբ-
բութեամբ առնն ցիշխանն թէ՛ Դուք
ցահրկեանս վարիցիք զպաշտօն իշխանու-
թեան բաւական է, յայսմ հետէ մեզ վա-
րեցուք եւ 'ի մէջ կացուցուք զգործա-
ւորս, այն է Եկեղեցական, Գանձապետ,
Մոմածախ, Լուսարար եւ. եւ իշխանացն
զտաճնեալ եւ ցատուցեալ յետ կացին 'ի
գործոցն, զոր չէր արժան աշխատեալ առ-
նել: Եւ նոքա արարին ըստ կամաց իւր-
եանց եւ եղև երկպառակութիւն մեծ հին
եւ նոր իշխանաց եւ կողմնականաց նոցին:
Եւ յետ ամսոց ինչ, եկն նոր բղէշի եւ
յայնմ ժամանակի գոյր չար սովորու-
թիւն ինչ, զի նորեկ բղէշին որոնեալ
քննէր զեկեղեցին Քրիստոնէից ճիշիսէ
թէ ֆթիշիս կուշեւով՝ արդեօք գո՞յ 'ի նոցա
նոր ինչ շինութիւն թէ ոչ. որոյ առ իւ-
ռունոյր կաշառս, եւ յայնմ 'ի լինել
քննութեան կալեալ զնոր եկեղեցականն
գնէ՛ 'ի չղթայո բանտի՝ խնդրելով օւտեստ,
եւ զայն գիտացեալ իշխանացն եւ ին 'ի
քաղաքէն եւ գնացեալ 'ի անդի ինչ զուր-
ճալի ուտէին եւ ըմպէին, վա՛յ վա՛յ կոր-
զալով 'ի վերայ նորոցն: Եւ 'ի նոր իշ-
խանացն օ՛չ ոք երևեցաւ բնաւին: Կաց-

եալ եկեղեցւոյանին 'ի բանախառնութիւն իբրեւ 20՝ կրկնով բազում նկարագրիւնս՝ մինչեւ յոգիս տպատառն լինել և զի վաղուց հետէ երկնէր 'ի սրաի իւրում Դեմակեան՝ Սարը Միւֆթի կոչեցեալ զիղծ չար՝ առաւել եւս առաջ նկղել զեկեղեցւոյանն՝ մինչեւ ասել նմա՝ զԼիւն խնդրէք յինչն, եւ չունիմ ինչս զի տաքիք ձեզ. ահա եկեղեցին և ահա դուք: Ընդ այս բան նորին առ ժամայն թափեցին արտաքս զկան կարասիս եկեղեցւոյն: Լուսեալ իշխանացն եկին ժողովեցան 'ի միտսին և անկեալ 'ի դրունս մեծամեծաց և վաճառեալ բազում ինչս՝ և ոչինչ կարացեալ վճարել նստաւ 'ի սուգ. և յամենայն տեղիս տօն նոցա փռեկեալ 'ի սուգ: Ահա այսպէս տնմարտանութիւն Ազգիս մերոյ և լրբութիւն հասոյց զմեզ յայս վիճակ գերութեան և հասուցանէ և եւ 'ի մեծամեծ թշուառութիւնս: Յետ այսորիկ (Ռիւի = 1594) Պետրոս եպոս Ս. Նշանի և Յովնաննէս վարդապետ Ս. Հրեշտակապետի միտքանեալ ընդ իշխանս, և անկեալ 'ի դրունս այլազգեաց և վաճառեալ զբազում ինչս, հաճեցուցին զրդէշխն և զմեծամեծս Գաղաթիս և սուրբ հրաման բացին զփաթորիկ մատուռ Սորոյն Սորգոսի՝ որ հուզէ Եկեղեցւոյն Ս. Լուսաւորչի իբրեւ զերիս քարեկէցս, և նորոգեալ զայն և մեծացուցեալ տարրին եկեղեցի և սկսան այնուհետեւ կատարել տնդ. զպաշտամունս իւրեանց և քահանայք, իշխանք և ժողովուրդք եկեղեցւոյ Լուսաւորչին վիճակեցան Ս. Սորգոսի եկեղեցւոյն մինչև ցայսօր: Յաջորդ ամին (Ռիւի = 1595) նահապետակեցաւ Սկրասատացի Մեծատուր մանուկն: Յաւուր միում մինչ անցոնէր սա ընդ դունն բաղանեաց կոնսանց, կին մի լկտի՝ Սառա տնուն՝ անարգանքս հայոցեաց նմա թէ վաճառէր զնստ գու առաք. և նա ասէ զինչ տառի քեզ՝ որ յաջպէս տնարգանս տաւ ինձ, այ լկտի, և չարս բարկացեալ ձայն ետ՝ արանց բաղնիկային և ինքն արտաքս նկղել ժողովեաց զբազում առաքիկս և հետեւեալ ըմբռնեցին զՄեծատուրն և տարին առ դատաւորն և նա ետ արկանել զնա 'ի բանս. և վաղիւն տարին զնա առ բղէշխ Գաղաթիս, և եկեալ նա-թուրն Սառա ընդ առաքանցն ասաց՝ արիւն

դորա 'ի վերայ մեր եղիցի, սպան զդա. իսկ Մայր մանկանն երթայր զկնի լաւով և քաջալերէր զնա ասելով. Վեհագորի ես, և ընտիր հաւատով, զոսկի հաւատք թմի փոփոխեր ընդ պղնձի, որդեակ իմ Մեծատուր: Եւ էր մանկանն դրացի Գառնանայ ոմն կիրակոս տնուն՝ զոր հանապաղ խրատէր զնա և յորմում ըմբռնեցաւ, ետ քահանայն զՊորթոքոն 'ի մէջ պարտիզի և յղեաց 'ի բանս՝ զոր առեալ ելաց ողորմաբէրն և ասաց Վեհայ Տէր Աճ իմ, 'ի Քիզ եմ ապաւինեալ, տուր ինձ համբերութիւն և հաւատով ճշտակեաց զՍր. Մարմին և զԱրիւն Տեառն և 'ի վաղիւն կրկին տարին առ բղէշխն և նա յետ բազմիցս ստիպման յուրմալ զհաւատաւ Գրիգորոսի՝ իբրեւ ետեւ թէ հաստատուն կայ, հրամայեաց սպանանել զնա և բազմութիւն տաճկացն հանին զմանուկն 'ի դրանէ Դքսին և մերկ տարածեալ բեհեցեցին խաչանման զձեռն 'ի վերայ տախտակի միւսում. և ասաց մանուկն զգահին՝ որ ուրացեալ էր զԲա. Վեհագորս՝ քահանայ, ո՞վ ուրացող զհաւատաւ Գր. ի, և նա բարկացեալ պնդեաց զբեհեան և առեալ զսուրբ ճեղքեաց զուս նորա և արեալ երկուս ցիցս օծին նաւթիւ և ձիթաւ, և կարով օծին զզուրկ մանկանն մինչև ցմէջքն, և բերեալ հանին 'ի ցիցսն և վառեցին հրով և մանուկն հայէր տնմառնչ և ապա թաղմեցուցին և պարանաւ պնդեցին զնա 'ի վերայ ուղտի միոյ և մանկազոյն սարկաւագ մի որ մերձ կայր 'ի վերայ պարեռապին, քաջալերեաց զնա և ասաց. Վ՛ի կըրո՛յր Մեծատուր, փառս առւր Այ. քաջիցի թողութիւն մեզոց է չարարանս այս: Եւ նա զտաճն 'ի վեր ամբարձեալ հառաչելով ասաց. ՎՓառք քեզ լկատեաժ: Եւ այսպիսի դառն չարչարանք տարան 'ի տեղի կատարման և կախեցին 'ի ծուռոյ միոյ և հատեալ զպարանն անկաւ 'ի զհան 'ի մէջ Լրոյն և զօրացեալ 'ի մէջ գետոյն օրնէր զԱստուած և անօրէնքն առեալ զժողովրդն 'ի գետեղէն քարկոծեցին զՍքն. և հարեալ զմիմանս վիրաւորեցին, ընդ որ զայրացեալ մինն յանօրինաց էառ զսուր. մտաւ 'ի մէջ գետոյն և որար զնա կիսամորթ, և նոյն փամայն աւանդեաց զնորին և յետ երկուց աւուրց

ժողովեցան հաւատարեցալքս և առեալ հրաման 'ի դքսէն և տարեալ մեծաւ փառօք թաղեցին անդ՝ յոր ամփոփեալ են Ս. Բառասունքն. և յայնմ դիշերի (Ռեդ = 1595 Յունիս 2) ետես Տ. Պետրոս Աղայ.ն Բաղաքիս Սեբաստիոյ լոյս պոյժառ ծագեալ 'ի վերայ գերեզմանի սրբոյ վկային և ծանոյց հաւատացելոցն, որք գոհացեալ փառս կտուն Աստուծոյ: Յաւուրս յայտոսիկ անուանի էր Մկրտիչ եպս. Դեոցայի Սր. Դեորգայ վանիցն (Յիշակ. Ռեթ = 1600) և միաբանք նորին Զէյթունցի Ալիքսիանոս և Յովնանէս Վարդապետք: Եւ հասեալ վաղճան կենաց Տեառն Պետրոսի Արքեպս.ին 'ի վանս Ս. Նշանի, յաջորդեաց 'ի տեղի նորին Տ. Մեղիսեղէկ Ս. Եպս.ն, այր խոհական և ուշաուրջ՝ (և որդի Սեբաստացի սակեործ Խաչատուրի), որ տարաւ ժողովալութեամբ զյորդնադիմի վիշտս և զանձկութիւնս, քանդի յայնմ ժամանակի վերերեկեցան բազմութիւնք ելուցակաց ձէլալի կոչեցելոցն (ՌԾ = 1601), որք սննեալով 'ի ձեռս իւրեանց զբաղում սպառազինեալ՝ ապստամբեալ աւերէին ոստ և անդ և քանդէին գոշխարհ, որոց մինն 'ի գլխաւորաց եկեղարեանայնձի կոչեցեալն, այր ժանս և գաղանարարոյ՝ որ էր Դպիր Կապադոկիոյ՝ այն է Սօֆթա, և գնացեալ յԱռևս եկաց ժամանակս ինչ առ քահնրէց ոմն Դեանի իւրեանց՝ ուսման աղագուս և աղա զինուորեցաւ իշխանի միոյ և յառաջողէմ լեալ 'ի բողոքմ պատերազմունս յաղթող հանդիսացաւ, վասնորոյ և ինքնագլուխ եղեալ ապստամբեցաւ յարքայ և ժողովեաց զօրս բազումս իրրե 36,000 և սկսաւ այնու ասպատակ սփռել 'ի բողոքմ տեղիս և տիրել քաղաքաց՝ և գաւառաց: Նուաճեաց և հնազանդեցոյց ինքնան զԱռևա, զԶորում, զԱմասիա, զՄարդուան, զԹագաւ, զԿեսարիա և եկեալ պաշտրեաց զՍեբաստիա և պատերազմեալ էառ զԲաղաքն, և աւար առեալ կողոպտեաց զկնկղեցին և զապարանս և ապա հրձիգ տարախալ այրեաց զմեծ մասն Բաղաքին և աւեր դարձայց: Այլ փութով ընկալաւ դաժան գաղանն զպատիժ իւր և սատակեցաւ և բարձաւ չարն 'ի միջոյ: Յաւուրս յայտոսիկ (ՌԾԱ = 1602, Առաքել Պատմ.)

սաստիկ սով եկե ասէ՝ Առաքել Պատմիչ Դավրիթեցի՝ մինչ զի լիտր մի ալիւր վաճառեցաւ միոյ ոսկւոյ, 'ի տոյ ժամանակս՝ Առաջնորդն Սր. Նշանի Ուստիս՝ Տ. Մեղիսեղէկ Արքեպս.ն՝ ընդ որ և Պետրոս եպս. և Տ. Ստեփաննոս Աւագ-Քահանայ՝ միաբանեալ ընդ մեծամեծաց Ազգիս և համօրէն քահանայից, իշխանաց և ժողովրդեան և եղեալ զյոյս իւրեանց յԱՃ, յօժարեալս սիրով փափուցեցան նորոգ կառուցանել և զարդարել զխախտեալ և զհնացեալ տեղիս Մեծի Աւագ Եկեղեցւոյ՝ որ յանուն ամէնօրնեալ Ս. Աժոածնին կառուցեալ կայ 'ի Մայրաքաղաքիս ի Սեբաստիա՝ 'ի վաղ ժամանակաց (ՌԿ = 1611, Կոնդակ), վասն որոյ բուռն ջանիւք և մեծագոյն աշխատութեամբ առին զհրաման յԱրքեպսեանց և 'ի տիրապէս քաղաքիս, և շինեալ շքեղազարդ պաշտաւացւոցին և յաւարտ շինուածոյն արարին մեծանանդէս նաւակատիս 'ի փառս Աժոյ և 'ի պատիւ Մարիամու Առաքածածնին (ՌԿԷ = 1618, Յունիս 25): Յետ վաղճանի Մեղիսեղէկ Արքեպս.ի առաջնոյ՝ յաջորդեաց Անդրեաս Արքեպս.ն յԱթոս Սրբոյ Նշանի: Յաւուրս սորա Արքայն Տաճկաց Սուլթան Մուսթաֆա, առաքեաց զԹաթար Խանն 'ի վերայ Հայաստանի և յանցանիւն ընդ Սեբաստիայ, բաղում վիշտ և տնհարին տառապանս հոսոյց թշուառացեալ Ազգիս մերոյ՝ ծանրածանր հարկապահանջութեամբ և արար զքաղաքս որպէս աւերակ բուխց: Յետ յայտոսիկ եկն 'ի Սեբաստիա Ապագա բղէշխն (ՌՀ = 1621) և սա ևս բաղում ինկուրթեամբ տառապեցոյց զԱզգ. մեր խոճալի: Յետ երկուցամաց (ՌՀԲ = 1623) կրկին մանկաժողով արար արքայն Տաճկաց Սուլթան Մուրադ՝ որոյ յաղագուս բաղում վիշտս հասուցին դարձեալ 'ի Սեբաստիա և յայլ տեղիս: Յայնմ ժամանակի վաղճանեցաւ Մեղիսեղէկ Վրդպ.ն Առաջնորդ Ս. Հրեշտակապետի վանուց, և նստաւ 'ի տեղի նորին Նիկողայոս Արքեպս.ն: Յաջորդ ամին վաղճանեցաւ և Առաջնորդ Ս. Անուպատի վանուց՝ Սարգիս Վրդպ. և նստաւ 'ի տեղի նորին Տ. Աովհաննէս եպս: 'ի սմին ժամանակի և նոս վաղճան կենաց (ՌՀԲ = 1633) Տեառն Մինասայ Կաթողիկոսի Սասոյ,

ՀՐԱՋԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻԺ ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻՆ

Հրաճարակող՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

4.

Շուշի, 1903 թվական. 30

Գերապատիւ Հայր,

Թէ՛ք Հանդէսի թղթակցութեանց շարքին մէջ ինձմէ խնդրած էիք կա՛մ Ողիա Բաղնաշի պատմութիւնը՝ և կա՛մ Եւրոպական փոխառեալ բառերը՝, սակայն այնպէ՛ս պատահեցաւ որ ա՛յ թուալինք և ա՛յ երկրորդը ուղարկեմ. այլ բոլորովին նոր աշխատութիւն մը, որուն կարծեմ անհամբեր կը սպասէ բանասիրութիւնը, մանաւանդ Վիեննայի Հայոց [այսպէ՛ս] միտարանութիւնը: Յիշեալ աշխատութիւնն է «Եզնիկի նորագիւտ ձեռագրին քննադատութիւնն ու համեմատութիւնը», զոր կարծեմ խմբագրութիւնը աւելի օրինով պիտի ընդունէ քան միւս երկուքը: Աշխատութիւնը կազմած ենք ես և էջմիածնի Գալուստ սարկաւազը (Միտրան):

Թէ՛ Գալուստ սարկաւազը և թէ՛ նուազագոյն ջերմագին կը խնդրենք որ հաճիք, ինչպէս նախորդ երկու աշխատութեանց համար խոստացած էիք, մեր սոյն քննութիւնը Հանդէսիդ մէջ հրատարակելէ յետոյ նաև որոտապել, ինչքան որ ուզէք: (Միայն մի քանի օրինակ ինձ և Միտրանին բաժին հանելով): Հատորը կրնայ շատ լաւ մաս կազմել Ձեր Ազգային Մատենադարանին, թէ՛ նիւթով և թէ՛ քանակով: — Եթէ դժբախտաբար պատահի որ պարագաները թոյլ չտան արտատպութիւն, այն մաս

և համաձայնութեամբ Եպիսկոպոսաց վիճակին՝ եղին յԱթոռն Հայրապետական զՏէր Սիմէոն Արքեպս. Սեբաստացի՝ ի կաթողիկոս ամենայն Հայոց ՚ի Սիս կիլիկիոյ (ՌՁԴ = 1635, Մայիս 12), Յաւուրս յայսոսիկ Արքայն Տաճկաց Սուլթան Մուրատ եկն ՚ի Մայրաքաղաքս Սեբաստիա՝ յաւուր Գշ. և կեցեալ յայսր աւուրս եօթնեասն՝ զնաց ՚ի Պարսս ՚ի պատերազմ: Յայնժամ Ներսէս Վրդպտ.՝ն Սեբաստացի՝ այր վսեմ և հանճարեղ՝ որ և ապա կաթողիկոս Սոյր բարեպատեալութեամբ համարեալ, ժողովեաց առ ինքն զԱռաջնորդ վանօրէից նահանգիս՝ Անդրէաս Եպս.՝ Ս. Նշանի, Նիկողայոս Եպս.՝ Ս. Հրեշտակապետի, Յովնանէս Եպս.՝ Ս. Անապատի, Մկրտիչ Եպս.՝ Ս. Գեորգայ (Դևոցա գիւղի), Յովնանէս Եպս.՝ Ս. Խնդրակատարու, ընդ որս և զմեծամեծս Ազգիս մերոյ, զՔահանայս և զԻշխանս և

խորհուրդ արարեալ միտրան հաւանութեամբ, գիր աղերսանաց մատուցին առ Արքայն և խնդրեցին զհրաման զի նորոգեալ շինեցեն զփոքրիկ մատուռ Սըրոյն Սարգսի: Եւ Տէր քաղցրացոյց ըզսիրտ թագաւորին ՚ի վերայ տառապեալ Ազգիս մերոյ և շնորհեաց զհրամանագրին, զոր ընկալեալ Մեծի Վարդապետին Ներսիսի բազմաւ խնդութեամբ՝ սկսաւ ՚ի պատրաստութիւն շինութեան, զոր և մեծագոյն աշխատութեամբ և բազում տառապակրութեամբ շինեալ աւարտեաց ըզՏաճարն, քարաշէն ամրակառոյց, կամարադարձ յօրինուածովք և յաւարտ շինուածոյն զենմամբ խոյոց և զուարակաց՝ մեծահանդէս նաւակատիւ արարեալ ուրախացոյց զամենեւին, զմեծամեծս և զփոքունս՝ ՚ի փառս Աստուծոյ և ՚ի պատիւ Սրբոյն Սարգսի Զօրավարին (ՌՁԵ = 1636, Կոնդակ, Յիշակ.):

(Շարունակելի՛ 7)

ՏԻՐՈՍՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ

մանակ խնդրեմ որ հաճիք պահել տեսարակը, որպէսզի ճանապարհածախսը ուղարկելով ետ վերադարձնելու ձանձորութիւնը տամ ձեզ⁹։

Հ. Գ. Մէնէվիշեանի Արդի լեզուագիտութիւնը⁴ ստացած եմ, ինչպէս նաև Հանդէսի թիւը։ Բայց մի՛ զարմանա՛ք եթէ Արդի լեզուագիտութեան մատենախօսականը չեմ ուղարկած։ Ինչպէս գիտե՛ք, Հ. Մէնէվիշեան կը պատկանի ճշին քերականն՝ կոչուած լեզուաբաններուն, միշնդեւ նուազաւ ինչպէս է ճշոր քերականն՝ կոչուած լեզուաբաններուն։ Գեր, հօր պատրաստած գիրքը այնպէս պիտի լինէր որ այս ու այն կուսակցութիւնէն ըստ կարելւոյն հեռու մնալով՝ աշխատէր որքան կարելի է երեսոյթները և այլեւայլ ուսումնականաց տուած մեկնութիւնները լոկ իբր պատմաբան պատմէր։ Բայց այդպէս չէ եղած։ Հ. Մէնէվիշեան առիթ չ'փախցներ վիճելու Հիւպըմանի⁵, Պրուկմանի⁶ և այլ աշխարհաճախ լեզուաբաններու հետ. այնպէս որ գրուածքին մի քաւական մասը վիճարարութիւն է, և աւելի ճառական գրուածք։ Եթէ ինձ տրուէր մատենախօսական կազմել, ես ալ նմանապէս վիճարարութեանց մէջ պիտի իյնայի, որմէ որքան կարելի է կ'աշխատիմ հեռու մնալ։ Բացի այն իմ մատենախօսականս պատուած արդիւնքէն հեռու, դժգոհութեան առիթ պիտի տար՝ — Բայց որովհետև ես ինքս արդէն կ'ուզէի նոյն գրքէն օրինակ մը ստանալ, շուտով գիւնը կ'ուղարկեմ։

Այս տեղ մէկ երկու հին գրքեր տեսայ բարեկամի մը քով։

1. Ջորա աւեստաւնի, ապուած Վէնէտիկ⁷, ԹՃԼՅ թուին, ունի 430 էջ. ճիշտ նոյն է ինչ որ Ջորբրանէլեանի մատենագիտութեան⁸ մէջ, էջ 76, երկրորդ տպագրութիւն կը կոչուի։

2. Շարակուն⁹, թուի տիպ էջմիածնայ. երեսը կորսուած է. միակ հետքը հետեւեալն է. էջ 893, կայ յիշատակարան, աւր յիշուած քոնի մը անունները կրնան գիրքը որոշել. այսպէս նոյն էջ տակէն հաշուած տող 8 կը կարդանք ճշակիքեանց։ Միւս տողը ՎՄիքայէլեանն։ մի տող յետոյ ճիւղապաշտունի Զ...-ը, մնացեալը պատուած է։

3. Բառարան դրաբուրե աւիս. Յովսէփ Վ. Արցախեցեայ, ապ. Շուշի (Ջորբ. Մատ. էջ 100, կը յիշէ զայս, բայց սխալ է գրած տպագրութեան թիւը 1730, որ պիտի լինի 1830)։

4. Նոր Կսակաւրան, Վենետիկ, 1789, ըստ Ջորբրանէլեան Մատենագ. էջ 504, Բ. տպ.։

Խնդրեմ այս գրքերը ստուգեցէք (մանաւանդ Շարակունը թէ ո՞ր թիւէն է) և յայտնեցէք ինձ թէ կ'ո՞ր Ձեր գրադարանին մէջ. հակառակ պարագային՝ եթէ ուզէք, կ'աշխատիմ ձեռք ձգել Ձեր մատենադարանին համար։ Թերևս կարելի լինի Ձեր տպարանը ապուած սերիչ գրքերով փոխանակել։

Այսօր ուղարկում եղնիկիս¹⁰ հետ կցած եմ նաև էջմիածնի ձեռագրատան պատկանող ձեռագրի մը ճիշտ ընդօրինակութիւնը. յիշեալը պատրաստուած էր մեր Նոր Վկայի¹¹ համար. բայց որովհետև վանքին¹² անյարմար էր տպել յիշեալ գրութիւնը, աւր բաւական հայհոյանքներ կան լատնաւորչական հոգեւորականութեան, ուստի օտարաւորեցանք պահել։ Բայց որովհետև այլ ևս մեզ պէտք չէ այն, ուստի մտածեցի թէ կարող է Ձեզ պէտք դալ և ուղարկեցի վանքիդ մատենադարանին իբր նուէր։ Արարէք որպէս և կ'ամիք։

Կը վերջնացնեմ նամակս խնդրելով որ ընդունիք իմ անկեղծ յարգանքներս, որոնց կը կցեմ նաև իմ շնորհակալութիւններս առթիւ տմանորի։ Նոյնը խնդրեմ մատուցէք վեր. վեր. Հ. Հ. Տաշեանի, Գալէմբարեանի և այլ ծանօթից և բարեկամաց, մանաւանդ Գեր. Հ. Բ. Պիլէզիկեանին։

Ձերդ

Հ. Յ. ԱՅՍԼԻԱՆ

¹ Տե՛ս նա՛մ. Յ. Լոյս և տեսէ՛լ ԱՐարատ, Վաղարշապատ, 1908-1909 և առանձնատիպ, 54 էջ, ապա Վիեննա, 1930:

² ՀԱ, 1947-1950:

³ Դա է Քննութիւն եւ համեմատութիւն եզկկայ ճորագիւս ձեռագրից, Վիեննա, 1904 (Աղգ. մատ. ԽՃ, է-104 էջ) և Երևան, 1976 (նոր ուղղագրութեամբ) Հր. Անառեանի Վաղարշապատի ուսումնասիրութիւններ, էջ 118-200, ծանօթագրութիւնները՝ Ա. Մաղոյանի, որը չի կարողացել յայտնաբերել, որ Ան-ը ձեռքում չի ունեցել բուն 1826ի Վեյզի աղանդացիը:

⁴ Հ. Գ. Մենելիշեան, Աղղի լեզուագիտութիւնը, նախ՝ ՀԱ, 1891-19(1, ապա՝ առանձին):

⁵ Հիւբսման (Հայերիխ Էեարիշ Հիւբսման), 1848-19(8, գերմանացի հայագէտ և իրանագէտ ու բանասէր. 1875ին Վայերէնի տեղը հնդկերոգական լեզուների մէջ՝ յօդուածով վերջնականապէս փոխեց, որ հայերէնը (գրաբարը) իրանական չէ, այլ՝ հնդկերոգական մի առանձին լեզուական ճիւղ:

⁶ Բուդման (Կարլ. Brugmann, Karl), 1849-1919, գերմանացի լեզուաբան, հնդկերոգագէտ, երիտեքրականների լեզուական դպրոցի հիմնադիրներից. Վեյերշապատի լեզուների համեմատական քերականութեան ուսումնասիր. գլխաւոր աշխատութեան մէջ, հատ. 1-2, 1896-1898, Հիւբշմանին հետեւելով քննել է նաև հայերէնը որպէս անկախ հնդկերոգական լեզու:

⁷ Ան-ը կեանքի ընթացքում միշտ հետևել է այս զգուշաւոր սկզբունքին:

⁸ Գարեգին Ջաղրեանէան, 1827-1901, Ս. Ղազարի Մխիթարեան, հայ հին գրականութեան պատմութեան մասնագէտ, մատենագէտ, Թարգմանիչ. նրա Վայկական մատենագիտութիւնը (1865-1883) Լոյս և տեսէ՛լ 1813ին. դրա հիման վրայ Հ. Արսէն Ղազրիշեանը (1870-1932) պատրաստել է իր Վայկական ճոր մատենագիտութիւնը և համեմատական հայ կեանքի գործը (1872-1905), որի 19(9-1914 թթ. տե՛ս և հրատարակութիւնն ընդհատուել է նուրիսիան առանձին՝ 1915 թ. ձեռագրի շաղախակաթեան կորստի հետևանքով:

[վաճառ:

⁹ Շարական կամ Շարականց, հայ աղագային (և կաթողիկէ) եկեղեցու շարականների ժողով. Վեյերիկին հետ, այսինքն՝ Վեյերիկի նորագրութեան ձեռագրերին քննադատութիւնն ու համեմատութիւնը, ինչպէս այս նամակի սկզբում:

¹⁰ Նոր վկայք. տե՛ս նամակ 3, ծան. 8:

¹¹ Վանքին, այն է իշխածների վանքի, որի ապարանում Լոյս և տեսէ՛լ Վայոց ճոր վկաները գրեց:

5.

Շուշի, 1904, Ապրիլ 2.

Գերազատել Հայր,

Հ. Թովմ. Կէտիկեան,

Պատիւ ունիմ նամակիս հետ ուղարկելու Յովսէփ Վ. Արցախեցու թառարանը՝ ապահովել, որուն ստացումը խնդրեմ հաճիք ծանուցանել: Այդ աշխատութեան փոխարէն կը համարեմ Հ. Մենելիշեանի Աղղի լեզուագիտութիւնը, և երկրորդ՝ Հ. Տաշեանի Ակկաթի վր հայ հնագրութեան, գոր խնդրեմ բարեհաճիք ուղարկել իմ հասցէիս. շնորհակալ կ'ըլլամ եթէ նոյնին կցէք նաև Վիեննայի վառնուցող մէջ ապուած գրոց վերջին գրացուցակը:

Շնորհակալութիւն եզկկայ՝ խոտացուած օրինակաց համար:

Մեր Նոր Վկայի ընդարձակը վերջացաւ. յուսով եմ ստացած կը լինիք արդէն կամ կը ստանաք շուտով: Պիտի նկատէք հոն թէ Յառաջարանը կը սկսի Բ. գըլ-խով. առաջինը (որ մօտ 100 երես բան էր) կարուած է գրաքննութեան կողմէ և պիտի ապուի Արատասանի մէջ, Թերեւ նոյնիսկ Ձեր վառնուցող մէջ:

Հանգէսի օրինակները սկսած են շատ անկանոն դալ. կորստած է 1903 Դեկտ., 1904 Մարտ համարները, ինչպէս և 1904 Յունվ.-Փետր. Թուի կողը (միջինները ամբողջ են): Կ'երևայ թէ պէտք պիտի ըլլայ խնդրել որ այսուհետև Ձեր ուղարկած օրինակները ապահովեալ ըլլան. ասոր համար խնդրեմ յայտնել թէ տարիկան ի՛նչ գումար պէտք է աւելցնել բաժանորդագնոյն վրայ:

Ուրախ պիտի լինէի նոյնպէս եթէ Հանգէսի մէկ կողի վրայ յայտնէիք թէ Հ. Տաշեանի Հայագիտութիւնը՝ Երբ Լոյս կը տեսնէ, ծաւալի է որ Մեկիք Ս. Դաւիթ Բեկի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ ՎԱՆՔ, ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ

(ԺԴ. — ԺԸ. Դար)

ՂԴ. — Երեմիա Դպիր, Սարկաւագ, Երեց, Դրիչ եւ Մաղկող, 1649 — 1689, որդի Պաղտատար քահանայի: Ընդհանրապէս Ս. Յակոբեանց վանքին մէջ օրինակած, եւ երբեմն նաեւ ծաղկած, է հետեւեալները՝ հաւանական կարծեօք.

1. — 1649 — 1652 ին, Ժողովածու մը. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 10210 (նշելիւրամ — Երեմիա?):

2. — 1660 ին, Մաւսոց մը. — 26ռ. Անկիւրիոյ, թիւ 155:

3. — 1664 ին, Դր. Տաթեւադիի Քառօղբից Զմեռան Հասօրը. — 26ռ. Ս. Յ. թիւ 305:

4. — 1665 ին, Սաղմոսարուն եւ Ժամա. գիրք. — 26ռ. Երեւանի, թիւ 5003:

5. — 1670 ին, Ճաւոց մը: Ստացող՝ Աստուածատուր Պորբ. Երուսաղէմի. — 26ռ. Ս. Յ. թիւ 5:

Յիշատակարանէն կ'առնենք մէկ հատուած. «Եւ արդ մինչդեռ ի խաչի վերացման կարգն էաք հասեալ, եհաս վախճան հոգեւոր հօր մերոյ, Աստուածատուր Վարդապետին, ի դեկտեմբերի ամսոյ ի յինաւկաց պահոց չորնըշարաթին, որ էր ծերացեալ եւ այեօք ծաղկեալ, որ եւ ի մանկութենէ մինչեւ ի խորին ծերութիւն բարի վարուց եւ խստակրօն ճգնութեան էր հետեւեալ, համանմանեալ հարցն արոց առաջնոց եւ վարդապետաց սրբազանից, որ եւ ի Ժամ մահուն մինչդեռ ի մահիճսն էր, ծայնեաց առ ինքն զմիաբան եղբայրք սուրբ ուխտոս առ ինքն . . . եւ սկսաւ տալ օրհնութիւն հայկազհան ազգին, արամեան տոհմին, կաթողիկոսաց, վարդապետաց, եպիսկոպոսաց եւ քահանայից, սարկաւագաց եւ ժողովրդոց, արանց եւ կանանց, ծերոց եւ տղայոց, եւ ամենայն աշխարհի խաղաղութիւն խնդրեաց»:

Արաբկիրի բարբառի քննութիւնը չաա կը ձգձգուի⁵, Տէր մի՛ որոսցէ որ Հանդէսի մէջ ալ ժողովրդական թերթին կամ ճապարակութեան յօդուածներու ձգտումներ տեսնուին. այն Ժամանակ վա՛յ հայագիտութեան:

Ընդունեցէք Ս. Զատկի շնորհաւորութիւններս, նոյններ հոճեցէք մասուցանել նաեւ Հ. Տաշեանի եւ Հ. Պիլէդիկեանի:

Ձերդ ն. ծ.

Հ. Յ. ԱՅԱՌԵԱՆ

Թ. Դ. — Ի սկզբանէ հրատարակութեան Հանդէսիդ⁶, մօտ 17 տարի ամբողջ, Թողէ. Անեցի՛ յօդուածներ կու տայ թրանսիլվանիոյ եւն. Հայոց վրոյս. կը փափագիմ իմանալ թէ այս բողոքն ալ անխօս առանձին արտատպումն են եւ ի՞նչ անուն կը կրեն. ի՞նչ է գիւնը:

¹ Տե՛ս նախորդ նամակի մէջ:

² Եղնկայ, այսինքն՝ ՎԳՃՈՒՅԻՆ եւ համեմատելով եղնկայ նորագիտ. ձեռագրին աշխատութեան, վրե՛նա, 1904:

³ Տե՛ս նամակ 3, Ժան. 8:

⁴ Հաւանաբար նկատի ունի Հ. Յ. Տաշեանի Ռուսումն դասական հայերէն լեզուի, տե՛ս նամ. 1, Ժան. 1:

⁵ Դաւիթ — Բէկ Մ. Ս., Արաբկիրի գաւառաբարբառը, ՀԱ, 1900 — 1903: Հեղինակը փարիզում եղել է Ան-ի Կուսումնակիցը Ա. Միլէի մօտ ընդառաջանութիւն օգնութիւն:

⁶ ՀԱ-ն սկսեալ է 1887 ին:

⁷ Յովնան Անեցին Հ. Գր. Գոլթիկեանն է (յետագայում Արքանայր). ստորագրել է նաեւ Ա. Բ., Բ., Էս, Ժիգորա Ա.: ՀԱ-ում յօդուածներ է հրատարակել 1890 ից սկսած: Վեպային մատենագրանի շարքում ունի շա՛ղկ յեղիսաբեքուայիս Դրանսիոյանիոյ, 180 — 1779, հատ. Ա, 1893 թ., հատ. Բ, 1899, հատ. Գ, 1904 եւ Դրանսիոյանիոյ Հայոց Մեթոդիկը կամ Գկարգի Կեղա Հայափաղաքի ի գիր եւ ի պատկերս, 1886 թ.:

6. — 1674ին, Մասեմազուրբիւն Գր. Նիւսացիի, Սուրբաս Վարդապետի համար. — 2նո. Հայաթիոյ, թիւ 92:

7. — 1675ին, Հաւաքածոյ մը, որ կը բովանդակէ Դիոնէսիոս Արիսպագացոյ եւ Բարսեղ Կեսարացոյ գործերը, են. : Ստացող՝ Սուրբաս Վարդապետ. — 2նո. Հայաթիոյ, թիւ 84:

8. — 1677ին, Մեկն. Հնգամասեցի՝ Վարդան Վարդապետի, Գիրք Վեցօրէից՝ Մատթէոս Վարդապետի, Ալամկիրք՝ Սաաքիւկոպուսի, Մեկն. Յայ. Յովնանու՝ Անդրէաս Եպիսկոպոսի, Մեկն. Գոնէիքի՝ Վարդան Վարդապետի, եւ Ն. Նահապետ Վարդապետի համար. — 2նո. Ս. Յ. Թ. է30:

9. — 1679ին, մէկ Հայեի Վարուց, Խաչատուր Վարդապետի համար. — 2նո. Երեւանի, թիւ 6811:

10. — 1680ին, Մեկն. Սալմուսաց՝ Ն. Համբարումացոյ, Նահապետ Վարդապետի համար. — 2նո. Երեւանի, թիւ 2761:

11. — 1681ին, Մեկն. Կարուկիկեայց՝ Սարգիս Վարդապետի, Նղիազար Կաթողիկոսի պատուէրով. — 2նո. Երեւանի, թիւ 1372:

12. — 1684ին, Քարոզգիրք, Ամուրան, Գր. Տաթևացիի, ստացող՝ Թումայ արեղայ Բալուեցի. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 185:

13. — 1685ին, Մեկն. Մասքեոսի՝ Գր. Տաթևացոյ. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 623:

14. — 1686ին, մէկ Նարեկ, Տիգրանակիրոցի Գր. արեղայի համար. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 1319:

15. — 1689ին, մէկ Քարոզգիրք՝ Գր. Տաթևացիի, Ստամայոցի Յակոբի համար. — 2նո. Երեւանի, թիւ 40:2:

17. — Յովնանու Կն. Մոկացի, Գրիչ, որդի Մելքիսէթ քահանայի, 1651ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանաբար, օրինակած է մէկ Հաւանց Վարք, իր հորեղբոր Մոկացի Յովհաննէս արեղայի համար. ծաղկող եւ կազմող՝ Յովհաննէս Նիգանցի. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 228:

18. — Մարտիրոս Աբեղայ, Գրիչ, 1652ին օրինակած է ժողովածու մը, կրօնական բովանդակութեամբ, — 2նո. Երեւանի, թիւ 7168:

19. — Թորոս Ե լիսկոպուս, Գրիչ, 1656ին օրինակած է ժողովածու մը ճոխ բովան-

դակութեամբ. — 2նո. Երեւանի, Թ. 1665:

20. — Թումայ Կն. Բալիբեցի, Գրիչ, որդի Քարիմի, 1657ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է մէկ Ժամանակի Սալմուս — Տոնացոյց՝ Նիկողոս քահանայի խնդրանքով. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 232:

Հնգարծակ յիշատակարանէն կ'արտագրենք մէկ հատուած. «Ապա ի խնամոցն Աստուծոյ ազգեցոյթնէն, անկաւ ի սիրտ նոցա վասն երիցս երանեալ առն Աստուծոյ Տէր Սեղիազար Վարդապետին որ էր այր խորհրդական եւ հանձնարող, գաւառաւ Հռոմկլայեցի, վարժեալ առ ոտս տեառն Յովանէսի Շնքուշեցոյ, վարժապետի սրբաւանեալ հայրապետիս մերոյ տեառն Աստուածատրոյ, ի միում հրահանգի սնեալ համշիրակ աշակերտք. եւ սա կայեալ զաթոռակալութիւն Տեառնեղբորն, եւ նա առաջնորդ եղեալ Արդնոյ Բարձրահայեաց Սուրբ Աստուածածնին յորջորջեալ տեղեանց. եւ այժմ վասն նորին պակասութեան գնացելս հոստանդիմուպոլիս եւ հոգացեալ զամենայն հոգս իւր զառնալոց էր անդրէն: Բայց վասն վերոյ զրեալ փորձութեանցն վերայահասնոցն Սուրբ Աթոռոյս, ամենայն ազգս միաբանութեամբ եւ կամօք Աստուծատրոյ, սոյն Աթոռիս առաջնորդի, ի մէջ բերեալ զվերոյսացեալ Նղիազար Վարդապետն, եւ ոչ իւր կամաւ այլ ի հարկէ, յանձնեցին ի նա զգործ վէքիւթեան Սուրբ Աթոռոյս, զի թերեւս վասն փորձութեանս եւս հոգացէ փրկութիւնս»:

21. — Յովնանու Սարկաւազ, Գրիչ, 1661ին օրինակած է ժողովածու մը, Ապահանցի տէր Մկրտիչի համար. — 2նո. Երեւանի, թիւ 6132:

22. — Աստուածասուր Գրիչ, 1666ին օրինակած է մէկ խորհրդասեռ, տիկ. Նազլուի փափաքով. — 2նո. Ս. Յ. Թ. 1992:

23. — Կարապետ միայնուր, Գրիչ, 1666ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանաբար, օրինակած է մէկ Պատարագամասոյց, Դրիգոր Եպիսկոպոսի համար. — 2նո. Չմառի, թիւ 36:

24. — Գրիգոր Աբեղայ, Գրիչ, 1668ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է ժողովածու մը, քերթողական բովանդակութեամբ, Ալամկիրք, եւայն. — 2նո. Ս. Յ. Թիւ 1310:

ձԲ. — Պողոս Վրդ. Ամասիացի, Գրիչ, 1668ին, հաւանաբար Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ, օրինակած է Մեկն. Ղուկասու՝ Իգնատիոս Վարդապետի, եւ Մեկն. Մաթեոսի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 572:

ձԳ. — Սահակ Սպս. Ամասիացի, Գրիչ, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է,
1. — 1676ին, Մեկն. Կսրուպիկեայց՝ Սարգիս Վարդապետի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 799:

2. — 1683ին, Ճառքնաբար մը, մասնակցութեամբ Ղազար Գրիչի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 918:

ձԴ. — Երեմիա Աբղ. Հախբոսեցի, Գրիչ, 1679ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է Ժամանակագրութիւն Միխայէլ Ասորիի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 662:

ձԵ. — Զաւարիւմ Նիկովիդացի, Գրիչ, 1677ին օրինակած է Մեկն. Ղուկասու եւ Մեկն. Յովնանու, Մատթէոս Վրդ. Զուղայեցիի. — 2եռ. Երեւանի, Թիւ 9651:

ձԶ. — Ղազար Դպիր, Մաղկաբար, 1677ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանաբար, օրինակած է Մեկն. Մաթեոսի՝ Կ. Տաթեւացոյ, Ամասիացի Սահակ Եպիսկոպոսին համար. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 500:

Կ՝առնենք յիշատակարանին վերջին տողերը. — «Որ եւ յայսմ ամի որ թվականն ՌձԻՁ էր, ըստաւորքն որ յերուսաղէմ ի գետ Յորդանան գնալն յարապն եզարկ ի վերայ եւ թալանեց մերկ եւ կողոպուտ արար, եւ բազումք վիրաւորեցան, եւ երեք ոգի ի չայոց մեռան, եւ մի ի Ղապոցն: Քանզի լայնպէս մերկացուցին զայր եւ զկին, զծեր եւ զտղայ, որ բնաւ մօրէ մերկիկ աբարին: Կանայքն մերկ եւ խայտառակ ի յամօթնաց ի բաղաբ ոչ կարացին մտանել, մինչ որ մի հանդերձ գտեալ եւ ծածկեալ զինքեանս եւ ապա եկին մերկ եւ ողորմելի կենօք, եւ ոմանք վիրաւորք: Եւ յայսմ ամի ոչ կարացին գնալ ի Ս. Յորդանան եւ այնպէս գնացին ի տեղիս իւրեանց»:

ձԷ. — Սարգիս Սպս. Եւդոկիացի, Գրիչ, որդի Գասպարի եւ Հեղինէի, 1677–1680՞ Ս. Փրկչի Վանքին մէջ օրինակած է,

1. — 1677ին, Գր. Տաթեւացի, Քաթողիքի՝ Ձմեռան Հասօր. — 2եռ. Զմամուր, Թիւ 442:

2. — 1677ին, Մեկնութիւն Մաթեոսի՝ Գր. Տաթեւացիի. — 2եռ. Էջմիածնի, Թիւ 524:

3. — 1678–1679ին, Պատմական գրոց Ժողովածոյ մը, որ կը պարունակէ՝ Ագաթանգեղոս, Խորենացի, Բուզանդ եւ Նեսեբիոս. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 230:

4. — 1680՞ին, Պատմութիւն Հայոց՝ Խորենացիի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 662 (Բ):
ձԸ. — Մարիամ Գրիչ, 1678ին, Ս. Հրեշտակապետաց Վանքին մէջ հաւանաբար, օրինակած է,

1. — Հարանց Վարդ, ի վայելումն իր կնքահօր՝ Նահապետ Վարդապետի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 726 (Բ):

2. — Մէլե Ոսկեփորիկ, ի վայելումն իր կնքահօր՝ Նահապետ Վարդապետի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 792:

ձԹ. — Յովնանէս Քհն. Հալեպցի, Ղալմէքեար, Գրիչ, 1679–1680: Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է.

1. — 1679ին, մէկ Նարեկ. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 1299:

2. — 1685ին, մէկ Նոր Կտակարան (մասնակի). — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 2151:

3. — 1686ին, Բանգ Զափաւ՝ Ն. Ենտրհալիի. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 1240:

ձԺ. — Յովնանէս Աբղ. Ղրիմեցի, Ղարաուեցի, Գրիչ եւ Կազմող, 1680–87, որդի Տէր Ակեքսանի, աշակերտ տէր Յովհաննէսի. Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է.

1. — 1680ին, Աւետարան մը. — 2եռ. Երեւանի, Թիւ 8091:

2. — 1681ին, մէկ Խորհրդատեօր. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 2260:

3. — 1685ին, մէկ Խորհրդատեօր, Տիր. Կարապետի համար. — 2եռ. Ս. Թ. Թ. 1803:

4. — 1685ին, մէկ Խորհրդատեօր, Բարդամի որդի Տիր. Թորոսի խնդրանքով. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 1989:

5. — 1687ին, մէկ Ասեմի Ժամագիրք. — 2եռ. Ս. Թ. Թիւ 2008:

Յիշատակարանէն բանի մը տող. «Դարձեալ աղաչեմ զծեզ, ով սիրելի եղբարք, զժամագիրքս լաւ պահէք, ի հիւթոյ, ի ձիթոյ, ի մոմոյ, եւ ի մատնաթուղածեւ զթուխտն շրջելոյ. խնամով սիրով պահողն աւրհնեալ լիցի Աստուծոյ»:

ՃժԱ. — Թուսմա Աբլ. Բալուցի, որդի Մելիտոսի եւ Ոսկիհատի, 1644ին օրինակած է Յուլիանուրբ մը, առաջին մասը (էջ 1-400ա) երուսաղէմի մէջ: Թղթի կոկող՝ Մելքոն: Ստացող՝ Դրիշը. — Ձեռ. Անթիլիասի, թիւ 2:

ՃժԲ. — Դուրիս Վրդ. Ջուղայեցի, Գրիշ, 1701-1710:

1. — 1701ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է մէկ Մաեսոց Ձեռնադրուածքան. — Ձեռ. Նոր Ջուղայի, թիւ 350:

2. — 1710ին, օրինակած է մէկ Ժողովածու, Աղեքսանդր Վարդապետի համար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 665:

ՃժԳ. — Պետրոս Վրդ. Պաղասաւրայի, Գրիշ, 1688-1696:

1. — 1688ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է Ժողովածոյ մը, ուր կան Հայկի վարուց, Բաղդիւրբ, եւայլն. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1352:

2. — 1696ին օրինակած է Ժողովածու մը, կրօնական բովանդակութեամբ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2265:

ՃժԴ. — Գրիգոր Բահանայ, Գրիշ, 1689-1696:

1. — 1689ին օրինակած է մէկ ձառքնաթիւ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 941:

2. — 1696ին, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ օրինակած է մէկ Ժողովածու. — Յուլացի Ձեռ. Նոր Ջուղայի, թիւ 436:

ՃժԵ. — Ղուկաս Վարդապետ, Գրիշ, 1691ին օրինակած է մէկ Քարոզչիւրբ Գր. Տաթեւացիի, Մարկոս Վարդապետի համար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 814:

ՃժԶ. — Պօղոս Մնացեցի, Գրիշ, 1693ին օրինակած է մէկ Ժողովածու, կրօնական բովանդակութեամբ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2246:

ՃժԷ. — Խաչատուր Սեփանեան, Սիւրխաթայի, Գրիշ, 1695-1699, որդի Ստեփանոսի.

1. — 1695ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանարար, ռամկական Բախտապիւր մը թարգմանած է «ի տանիկ լեզուէ առ հայ լեզու», «առ վայելումն տիրացու Յովանէս սարկաւազին, որդի Սիւնանի Կեփարացոյ, ի գեղջին Թաւառու». — Ձեռ. Սրմաշի, թիւ 55:

2. — 1699ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է Տօնացոյց երկը Ազգոց, Քէօմիւրճեան Կոմիտաս քահանայի. Ամթեցի Գրիգոր Վարդապետի համար. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1234:

ՃժԸ. — Յոնան Երեց, Գրիշ, 1698-1701:

1. — 1698ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է Մեկն. Սուլմասայ՝ Ն. Լամբրոնացոյ, Պալաթի Մարկոս Արեղայի համար. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 624:

2. — 1701ին օրինակած է Քարոզչիւրբ մը, Ջուղայեցի Դաւիթ Վարդապետի համար. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6267:

ՃժԹ. — Գրիգոր Մեհնանգուսե, Մարգուսեցի, Մալկոյ, 1702ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ ծաղկազարդած է Օտման երէցի 1698ին օրինակած Սաղմոսաց Մեկնութիւնը. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 624:

ՃԻ. — Գրիգոր Աբլ. Ղափունցի, Քրիկանցի, Գրիշ, 1702-1739, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ օրինակած է,

1. — 1702ին, Մեկնութիւն Տոմարի, Թ. Ղրիմեցոյ. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1375. — Հմմտ. Բանբեր Երեւանի Համալսարանի, 1973, թիւ 1, էջ 101-2, Ա. Արրահաման:

2. — 1736ին, Մեկնութիւն Յովնանու, Գր. Տաթեւացիի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 692:

3. — 1736ին, Մեկնութիւն Մ. Երեմի, Գր. Տաթեւացիի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 721:

4. — 1739ին, Մեկնութիւն Ազգոսաց, Ն. Լամբրոնացիի. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 510:

ՃԻԱ. — Ներսէս Վրդ. Գոննեցի (Վարդեցի), Գրիշ, 1704ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ օրինակած է մէկ Գրիգոր Յաղապ Պաւստոս Տալոյ՝ Գր. Տաթեւացիի. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5950:

ՃԻԲ. — Կիւրեղ Աբլ. Վրդ., Ջուղայեցի, Գրիշ:

1. — 17 թին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանարար, օրինակած է Ժողովածոյ մը, կրօնական բովանդակութեամբ. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 1362:

2. — 1725ին, Ս. Յակոբեանց Վանքին մէջ հաւանարար, օրինակած է մէկ Ժողովածոյ. — Ձեռ. Ս. Թ. թիւ 675:

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՐԱԿԱՆԱՑ

Ձ) Կոմիտեի Կարողիկոս (ԲՅՑ Թ. Գ.) :
 «Հռիփսիմեանց Անձինք (նուիրեալքն) և
 զհարցն» : Այսքան է շարականի ցուց-
 մունքը : Արդ տեսնենք ի՞նչ են ասում
 մեր պատմագիրները :

Կհրակոս Գանձակեցի խօսելով Կո-
 միտեի Կարողիկոսի գործունէութեան
 մասին, պատմում է թէ Հռիփսիմէի տա-
 ճարը նորագիտ Գեորգիոսին նշխար-
 ները՝ կնքուած Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի
 և Ս. Սահակի մատանիներով, ինքն էլ
 կնքեց և ամփոփեց, Վարդապետ զերգո
 շարականաց օրացն հայերէն այբուբէ-
 րաբ, որոյ սկիզբն է Անձինք նուիրեալքն
 (էջ 30) :

Մի թեթեւ ակնարկութիւն էլ Սեբէոսի
 մէջ կայ, որ աւելի հետաքրքիր է շարա-
 կանի բառակի մատնութեամբ :

«Ո՛վ մարգարիտ, որ ոչ ծովածին,
 այլ մարգարիտ» որ ծնեալ ՚ի թագաւորա-
 կան ազգէն և անեալ ՚ի գիրկն սրբութեան
 և նուիրեալ Այ. որում ցանկացեալ էին
 տեսանել զքեզ արարք, և խնդաղա-
 կաթէր ՚ի տէր քո երանելին Կոմիտաս :
 (Սեբէոս Եպս. ՚ի Հերակլոս, էջ 88) :

«Անձինքն աների թիւն է 36, որո-
 քական շրջանի տ. Կիսուն հայկական հա-
 մարուած չափով, որով դրած է Ս. Ներ-
 սէս Շնորհալին շնորհարարը :

«Այսօր զանադթիւի օրրոցն Հռիփ-
 սիմեանցն հարցի լիզուն «Անձինքն հետ
 համեմատելով կարելի է տեսլ, որ քա ևս
 Կոմիտաս Կարողիկոսի գրչին է պատկա-
 նում :

Է) Սահակ Չորափորեցի (703 Յ. Գ.) :
 «Զխաչին», «զգնդեցւոյս», «զկնդանա-
 դիրն» և ոչ Տէր երկնիցն՝ «Որ զարդար-
 եաց» :

Որ Սահակ Չորափորեցի կարող է
 դրած լինիլ շարականներ, այդ բանը
 հաստատուած է հիմնաւորուած է հետեւեալ
 հանգամանքով : Խաչի պաշտամունքը զօ-
 րանում է միջնորդ դարից սկսած և
 այնքան առաջ է գնում, որ հայերը արա-

բացց լուալ խաչով էին պարծենում :
 Ներսէս Շնորհալի օրօք երևում է Վարա-
 քայ Ս. Նշանը Թողիկ ճգնաւորին, Այս
 առթիւ Ն. Շնորհալի առանձին տես է տա-
 մանում, որով Ս. Խաչի համը մասամբ ող-
 զայնանում է (ազգային տես է դառնում) :

Յանկում ընդհանրապէս լինելով
 «Գրեալ զխաչին մօլթն է և չի կարելի
 իմանալ թէ արդե՞ք բոլորն է նորա
 գրածը՝ թէ մի մասը : Այս դէպքում Ս.
 Սահակ Չորափորեցու շարականները կո-
 րդ ենք որոշիլ լիզուն համեմատութեամբ :

Սորան կարելի է վերագրել «Ս. Խաչն
 օգնական» (էջ 483) : Կարծէք Ս. Խաչը
 քերթութիւնից վերադարձնելուց յետոյ եր-
 ցել է «Զօրութիւն Ս. Խաչին» (էջ 488) :
 Յառաջ բերելով շարականների ցանկում
 Ս. Սահակին վերագրած «Որ զարդարեալքն
 և լիզուն ճանաչելով կարդ կնք մօտա-
 ւորապէս լիզունի նմանութեամբ մատնա-
 նիշ անել օրա գրչին պատկանեալները :

1. Որ զարդարեալ մեծապայծառ փա-
 ոօք օռւոր զկնքեցի և լուսանում բնա-
 կարանի արդեցոց, խորան դուռեց հեշտա-
 կաց. զնա տմենայն արարածք օրնեցէք :

2. Որ ինքնազոյ հրաշիւքն հիմնեցայ
 ՚ի վերայ հիման օռւոր առաքելոցն և
 շնորհեաց քաւութիւն ՚ի օմաւ Որդաց
 մանկան վերադասիլ ըստ վերին զըւար-
 թանն, զնա տմենայն արարածք օրն-
 նեցէք :

3. Որ տմենակարող զօրութեամբն
 իւրով անճառելի ծագմամբն, աստուածա-
 պէս առաատմանեաց ազգի մարդկան և
 պարգեւեաց շնորհա անապական զգեա-
 պայծառադարգս և բոլորեալ պատկա յան-
 մատոյց լուսոյն, զնա տմենայն արարածք
 օրնեցէք :

Ըստ այսմ, Ս. Սահակ Չորափորե-
 ցունը կարող են լինել «Ս. Խաչն օգնա-
 կան», էջ 483, «Զօրութիւն Ս. Խաչին»,
 էջ 488, «Խաչն կնքաւոր», էջ 492, «Ու-
 րալ լիւր», 494, «՚ի օտանգանելն», 499,
 «Նշանաւ տմենայնեալ», 509, «Ս. զխաչ

քո», 508: Իսկ միւս բազմադամ շարականների գրութեան ժամանակը կարող ենք դնել արարական շրջանի երկրորդ կէտին:

Եթե՛նհրորդ դարից առաջ խաչի տօն ստեմանուած կը լինէր, որովհետեւ խաչը շորորդ դարուէ ընդհ. քրիստոնէական արուսթիւն դարձաւ Տէրունական Խաչի գիւտով հոստանդիանոսի մայր Հեղինէի ձեռքով, ապա ազգային հողի վերայ երեցած խաչը է. դարու սկզբին, Ներսէս Շիրակի կողմէ և վերջապէս շարականների մէջ խորը հնութեան տիպ կրող և պարզ ու յստակ լեզու ունեցող երգեր կան, որք ցոյց են տալիս խաչի պատմական հնուց թիւեր: Այդ շարականներն են «Փառք Ս. Խաչիդ»՝ 489, «Գաւազան զօրութեան»՝ 491, «Փայտ կենաց»՝ 486, «Խաչի քո Բա. երկրպագանեմք»՝ 507, «Ապաւինեցաք 'ի խաչ քո»՝ 516: Որանք բոլորն էլ հինգերորդ դարու կարող են լինել. Իսկ Յիսուսի լուսնի ուշ (Չորսփորեցուց յիտոյ) են գրուած, այն ժամանակ, երբ միօրեայ տօնները բազմօրեայ են դարձել:

Ը) Ս. Յովն Թանգի Խմատսուէրն (720 Յ. Բ.), զկարգ մեծ տօնիցն:

Ինչն պիտի հասկանանք զկարգ մեծ տօնիցն ստեղծվ. Կ. Գանձակեցին ասուած է թէ Յովն Թանգի Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակից կարգուած տօները՝ Դաւթի մարգարէի և Յակովբայ առաքելոյ, կարգուած է 225 Դեկտեմբերի . . . և երգեաց շարականն հարցին՝ «մեղաք յամենայնի», որ մինչև ցայսօր պաշտի յեկեղեցին հայոց սկսեալ Ռէն թուականէն մինչև 'ի ՌՁ թուականն, որ այժմ յաւուստ մեր է» (էջ 39, Կ. Գանձակեցի):

Մեծ կամ աւագ տօն ստեղծվ հասկանուած ենք Ստեփանոս Նախավայի. Որդւոցն Որոտման, և այս այն պատճառով, որ առաջ այն տօներն են մասն եկեղեցու մէջ. առաջ թուած կարելի է դասել և երկոտասան՝ առաքելոց տօնը, Աստուածածնի և Ս. Խաչի տօները: Հ. Չամչեանը՝ Կաւոք տօների մէջ է նշուած Պետրոսի և Պողոսի տօնը, բայց եւ կարծուած եմ այն տօնները կարգուել են Ն. Շնորհալու ժամանակ, իսկ առաջ երկոտասան առաքե-

լոց տօնի մէջ մտնուած էին, առանց անշատուելու Պետրոսի և Պողոսի տօնը:

Հ. Չամչեանը իւր պատմութեան երկրորդ հատոր, գիրք երրորդ, էջ 396-397, թուելով մեծ տօները ասուած է, որ «բոլոր մեծ տօների շարականները սա (Յովն. Թանգիին) է յօրինել, և ասուած է. «Գանձակեցին սխալուել է, որ փոխտակ ստեղծու քան 'ի «մեղաք»ից բոլորը Յովն. Խմատսուէրն է յօրինել, գրուած է «մեղաք»ը իմաստասէրն է գրել, որովհետեւ «մեղաք»ը շատ անողի երգ է»: Բայց ես կարծուած եմ սխալը Հ. Չամչեանն է, որովհետեւ Գանձակեցուն ինչ որ յայտնի է՝ նա է յիշել:

Յովնան Խմատսուէրինն է «Անսկիզբն բանդ Աճ», որ ցանկուած սխալմամբ Յովն. Մանդակունուէն է վերագրուած, որը իբրեւ Համբարձի երգուելիս է եղել բոլոր մարտիրոսաց տօներին, բայց այժմ միայն Հովսէփիմեանց տօնին է երգուած:

Հաստատուելու ընդունելով, որ «Մեղաք»ը Յովն. Թանգեանն է, ուստի լեզուի և ժողովրդի համամատուցմամբ կարող ենք ասել իր մեծ համարուած տօների երգերից էլ ո՞րն է սորոնը կամ սորան ընծայել: Յառաջ բերենք վերոյիշեալ շարականը.

1. Մեղաք յամենայնի և զպատուիրանս քո ոչ պահեցաք. այլ խոստովանիմք առ քեզ, մի՛ անտեւ տաներ, այլ գթա 'ի մեզ, Աճ հարցն մերոց:

2. Վասն Դաւթի սիրելոյ քո և Յակովբայ արդարոյն աղաչեմք զքեզ, մի՛ անտես տաներ, այլ գթա 'ի մեզ, Աճ հարցն մերոց:

3. Որ նստիս 'ի քօթէս և հայիս յանդունդս, յիշեալ ողորմութեամբ քո գիւտիթ և աղօթիւք սրբոյն Յակովբայ խնայեա 'ի մեզ Աճ հարցն մերոց:

4. Որ ընտրեաց զերանելին գիւտիթ յառաջնորդութիւն իսրայէլի. օրհ. . .

5. Որ կացոյց զսքանչելին զՅակովբ, պարիսպ շրջապատ եկեղեցւոյ իւրոյ. օրհնեցէք, բարձր արարէք զնա յաւիտեան:

Որքան պարզ և իմաստալի երգ. հապա ինչո՞ւ անպիլի չէ Հ. Չամչեանի դատաւարութիւնը:

Իմաստասէրիկ են՝ «Անսկիզբն բանդ Աճ», որի մասին խօսք եղաւ, երբ աս

ցանկում վերագրուած էր Յովհ. Մանգա-
կունուն: Առաջիկայ և նոխարկայ (էջ
84), «Որդիքն Որոտման» (էջ 94):

Թ) Ստեփանոս Սիւնեցի Բ. (728 Յ. Բ.),
գՍրբութիւն Սրբոցն, Խաչին, զոր ոմանք
Ստեփանոսի Մոկաց եպիսկոպոսին տան՝
որ Ապարանցի ևս կոչի:

Ստեփանոս Սիւնեցի Երկրորդի մասին
ճիշդ է յիշատակութիւն կայ թէ երգ է
գրել, բայց թէ ի՞նչ երգ՝ յայտնի չէ:
Ե. . . և ՚ի վերայ թարգմանութեանն արոր
և երգս հոգեորս քաղցր եղանակաւ շա-
րականս և կցորդս և այլ երգս» (կիրա-
կոս Գանձակեցի, էջ 40):

Այս շարականի (Սրբութիւն Սրբոց)
տնիքի սկզբնատառերը կազմում են ա-
նունս Ստեփանոս, բայց թէ ո՞ր Ստեփա-
նոս, Սիւնեցի՞ն թէ Մոկացին, որոնցից
առաջինը ութնորդ և վերջինս տասնե-
րորդ դարու անձինք են:

Լիզուին նոյնիով՝ չենք կարող այս
շարականը ութնորդ դարու համարել,
վասնզի սա ութնորդ դարու լիզուն և
ոճն չունի, այլ աւելի շատ տասնորդ
դարու է, ինչպէս իրաւամբ էլ վերա-
գրուած է Ստեփանոս Մոկացուն՝ որ տաս-
նորդ դարու անձ է:

Ստեփանոս Մոկացունը լինելու հա-
մար վկայում է և Ստեփանոս քահանայի
մի ոտանաւորը, որը շարական յօրինող-
ների վերայ է գրուած: Մի հանգամանք
էլ կայ, որով աւելի հաստատուած է այս
շարականի փ. դարում գրուած լինելը:

Այդ ժամանակ զօրացել էր Պաւլիկեան
աղանդը, որ արհամարհում էր խաչի
պաշտամունքը, որոյ դէմ մաքառում էին
Եկեղեցու վարդապետները խօսքով և դըր-
չով. ուստի ժողովրդի մէջ աւելի զօրա-
ցնելու համար խաչի պաշտամունքը սկսե-
ցին խաչի վերայ շարականներ գրել,
նորա պաշտամունքը աւելի ամբապնդե-
լու. հէնց այս ժամանակին կարելի է վե-
րապահել խաչի վերայ գրուած շարական-
ներից շատերը, որոնք մենք դրինք ա-
րարական լիզուի տիրապետութեան երկ-
րորդ կիսին: Այս շարականի մէջ աշխա-
տել է խաչի ստուգական պատկերը Հին
Ուխտի մէջ տեսնել և ակնարկում է խաչի
դէմ մաքառողներին, ճշոպ անհաւատից»
անունանկով վերջիններին:

Հ. Չամչեանը խօսելով Ստեփանոս
Մոկացու մասին, ասում է, թէ Հոյերը
Յունաց Վասիլ և Կոստանդին կայսրնե-
րից խնդրել էին Կենաց Փայտից մի մասն,
որը ամենայն ուրախութեամբ ուղարկում
են օսկեպատ խաչի մէջ, որը ստանալիս
մեծ տօնախմբութիւն են կատարում, հա-
ւանական է համարում, որ այս երգը նոյն
օրը յօրինուած և երգուած լինի Ս. Մո-
կացուց: Այս մասին մանրամասն տես
Չամչեան, Բ. հատոր, էջ 855-857: Բայց
ևս կարծում եմ հոյերը այնքան կրօնա-
սէր էին, որ իսկական Կենաց Փայտի մեծ
մասը ձեռք բերած կը լինէին շատ վաղ,
որին ապացոյց են այն բազմաթիւ մաս-
ները, որք գտնուած են մեր շատ վան-
քերում և եկեղեցիներում:

(Շարունակելի՝ 8)

ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ

ՀԱՄԱՐԱԹՏ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ՊՈՅՐ ԵԿԵՂԵՑՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՅՈՒՅՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԵՒ ՍԱԳՐԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ՆԵՐ

Մեր Տիրոջ Համբարձման տօնը կանխադրված էր Երեւանի Եկեղեցիներում մօտ (կաթոլիկ և Անկղիթան) կը կոչուէին Rogation Day, որ կերպով մը կը համապատասխանէ մեր Մաղթանաց Կիրակիին որով ուրեք ուրեք կոչուած է տօնը կանխով կիրակիին, ինչպէս ըսինք նախորդ յօդուածով: Երեքշաբթի օրը, Յոյնեց, Հայեր, Ղպտիններ և Ասորիներ իրենց վրանները կը լարեն Համբարձման մատարան շուրջ, որ, ինչպէս ըսինք նախորդ, իսլամաց սեփականութիւն է և ուր ցոյց կը տրուի Քրիստոսի ոտնանետքը կրող ժայռը: Յունաց և մեր վրանները միմեան, մինչ միւսները՝ փոքր, քանի որ անոնց համայնքներն ալ փոքրաւիկ են, իսկ Հատիններ Ձորեքշաբթի առաւօտ կը կատարեն զայդ, լարելով 4 փոքր վրաններ: Սակայն անոնք չեն պատարագեր վրանի առի, այլ բուն քրքումայրին և անոր արաքներն պատին մօտ կառուցուած սեղանի մը վրայ՝ բացօթեայ: Այս կարգադրութիւնը եղած է անոր համար, որ Հատինք Համբարձման տօնէն բացի, ուրիշ առիթով (Ուխտաւորաց Համարձեմ) նախապէս Կատարելու իրաւունքը չունին, որպէսզի հոն մատուցանեն իրենց Պատարագը, ինչպէս կ'ընեն Հայեր և Յոյնք: Հատինք վրանները կը գործածեն եկեղեցական սպասներու և հանգչելու համար: Ժամանակին գողորդիկ մատուռ մը ունեցած ենք հոն, սակայն Յունաց և Հատինաց նախանձը քանդած է զայն:

Յոյնք Երեքշաբթի օր նախատօնի կը կատարեն իրենց Մայրավանդէն ներք, իսկ Ձորեքշաբթի առաւօտ հանդիսի կը պատարագեն Ս. Յարութեան Տաճարի իրենց բաժին մէջ, ուր վերջին պնդամ կ'երգեն Վերստիս Անէսթիան:

Կէսօրէ ետք, բոլոր համայնքներն ալ Ձիթնեաց օր կ'ըլլելով՝ կը կատարեն նախատօնի: Նկատելով որ սեղանը, որուն վրայ պիտի մատուցուի յաջորդ օրուան

Պատարագը ժայռ մըն է, արդէն տարին ենթակայ բնութեան խտնութեանց և այնքանեւնեւ կամքին, ժամերգութեան չորսակամ կը կատարենք Շաղծեալ տաճարի արարողութիւն: Հատիններ թափօր կը դառնան Սրբավայրին շուրջ, սրբաց անուններու յիշատակութեամբ:

Իրիկուան մթնշաղին, Յոյնք, մատարան մէջ կատարուած կարճ արարողութիւնէ ետք, թափօրով կ'այցելեն նոյն բարձունքին վրայ գտնուող իրենց Գալիլիոյ վանքը, ուր իրենց Պատարագին ներկայութեան Մաղթանք ալ կատարելէ ետք մայր ճամբէն կը վերադառնան Համբարձման քրքումայրը, երբ մեր վրանին առի արդէն ընթացք առած կ'ըլլայ Վէրս-կուճի արարողութիւնը, որուն կը յաջորդեն զիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները:

Հինգշաբթի առաւօտ, Յոյնք նախ և Հայեր ապա, Վերստիստաճով մօտեք կը գործեն Սրբավայրը և հանդիսի կը պատարագեն իրենց տաղաւարին ներքեւ: 1946էն առիթին, երբ նշուեցաւ Մայր Աթոռոյ Սիսիւն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան 500ամեակը (1441ին կատարուած՝ այդ դէպքին դարադարձը հարկ եղաւ 5 տարի յետաձգել, Բ. Համալիարհայրին Պատեւրագին պատճառաւ), օրուան Գէորգ Զ. Կաթողիկոսի հրահանգով, բոլոր Հայք. Եկեղեցիներու մէջ — բացի, անշուշտ, Կիրիկեան Թեմի եկեղեցիներէն — Համբարձման տօնին կը կատարուի Վայրապետական Մաղթանք, որովհետեւ այդ տօնին է որ կատարուած է փոխադրութիւնը Աթոռին: Ս. Պատարագէն ետք, «Անդաշխտան» կը կատարուի Սրբավայրին առջև: (Յոյնք ալ նման արարողութիւն մը կը կատարին նոյն տեղը, քայքայ անոնք չունին չորս կողմ զառնալով յաշարներ չորս ծագքեր օրհնելու արարողութիւն) Կէսօրէ ետք ալ կը կատարենք նոյն արարողութիւնը (հոս՝ ի Ս. Յակոբ):

Հոգեգալուսքը կը փակէ Յինանց յիսնորեայ միջոցը, Յունարէն անունը տօնին, Պենտէկոստէ, 50րդ օր կը նշանակէ արդէն: Արեւմտեաններ զայն կը կոչեն Pentecost կամ Whit Sunday: Ս. Հոգւոյն առաքեալներուն վրայ աղանակերպ իշմամբ՝ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հիմնադրութեան իսկ տօնն է ան: Ձեռք գիտեր թէ ինչպէ՞ս չէ անցած ան մեր եկեղեցւոյ Տաղաւարներու շարքին, մինչ Այլակերպութիւնն ու Քաղկեդոնը անցած են: Պատճառը այն է թերեւ, որ առանձին տօն մը չէ ան, այլ փակումն է Յինանց շրջանին: Ու նաեւ այն, թէ մինչ Տաղաւար տօներու յաջորդ օրերը մեքենայ յիշատակին նուիրուած օրեր են, Հոգեգալուստը արդէն կէս մը մուկուց օր կը նկատուի, մասնաւոր յերուսաղէմի մէջ, ուր 1948էն առաջ Պատրիարքական Պատարագ կը մատուցուէր Ս. Փրկչի վանքի եկեղեցւոյ մէջ և կէսօրէ կաք հանդիսաւոր հոգեհանգիստ կը կատարուէր անոր կից գանձուող ազգային գերեզմանատան մէջ: — Ներկայիս Ս. Պատարագը Մայր Տաճարին մէջ կը մատուցուի, որուն ընթացքին կը կարգադուի 3 մասերէ բաղկացած Հոգեգալուստան ներքողը, զոր կը կարգան նաեւ Յայնք ի Ս. Յարութիւն, ուր ճշարապառա՞ծով մուտք կը գործեն և կը մատուցանեն տարւոյն իրենց վերջին հանգիստաւոր Պատարագը Ս. Գերիգմանին վրայ և կը կատարեն երեկոյան ժամերգութիւն: Իսկ կէսօրէ կաք Սիոն լեռ գալով, իրենց գերեզմանատան մէջ կը կատարեն հանգիստաւոր հոգեհանգիստ: Կէսօրէ առաջ, Լատինաց Պատրիարքը հանդիսաւոր Պատարագ կը մատուցանէ Տիրամօր նշման վայրին վրայ կառուցուած և Բենեդիկտեաններու հակապաշտի տակ եղող Սիոն լեռան Տորմիսին (Գերման-կաթոլիկ) Աբրաիմարանին մէջ, իսկ կէսօրէ կաք, Յրանչիսեաններ, գլխաւորութեամբ կիւսթատին, մօտակայ վերջին Ընթերցան վերնատան մէջ կը կատարեն կործանաւ արարողութիւն:

Պատմականօրէն այսպէս կարեւոր այս արարողարը, Պենտէկոստէի հոյաքին նկատմամբ, ժրտաննչական եկեղեցի մը եղած էր ի նշան, մզկիթի վերածուելով

իսլամական տիրապետութեան շրջանին: 1967ի պատերազմէն ետք, Իսրայէլի պետութեան կրօնից նախարարութեան հետ կողովութեան տակ տնտեսած է ան, և բացէր լորին: Այդ թուականէն սօդին, մենք ևս, կէսօրէ կաք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Վնդաստանէն կաք — մոռցանք ըսնլ թէ նախորդ երեկոյ նախատօնակ և ապա Հսկում ալ կը կատարինք հոն — թարթով կ'այցելինք մը կաք Ս. Փրկչի դառնալով՝ հոգեհանգիստ կը կատարինք հաւագուցիալ պատրիարքաց (որոնց աճիւնները ժամփոխուած են վանուց գաւթին մէջ): հոգիներուն համար:

Նոյն օրը Բարեկիցական եղիական պառնոց է մեր մօտ և յաջորդող հինգ օրերը պահանջ օրեր են, մինչ տօնը կը շարունակուի մինչև Շարուք, տարածուելով 7 օրերու վրայ, որոնց ընթացքին ալ մամերգութեանց սկզբնաւորութեան և աւարտումին կը կարգացուի Ս. Աւետարան:

Լատինաց մօտ տօնը ժամանակին կը տեւէր երեք օրեր (Յունաց մօտ աղպէս է մինչև այսօր, մինչ Բողոքականներ երկուշաբթին տօն կը բռնին), իսկ այսօր ոչինչ ունին երկրորդ օրուան համար:

Երկուշաբթին խաչանիշով նշանակուած է Յունաց Օրացոյցին մէջ, Երուսաղէմի մէջ, Ռուսաց համար կարեւոր օր մըն է ան: Բայց նկատելով որ անոնք եպիսկոպոս պահելու իրաւունքը չունին հոս, Յունաց Պատրիարքը այդ օր իր շքախոսմանով կ'այցելէ անոնց Ս. Երրորդութիւն փառաւոր եկեղեցին, ուր և, իրրեւ դաւանակից, կը մատուցանէ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ:

Այդ օր Ղպտոց մօտ կը սկսի Աւագիւց պահքը, որ կը տեւէ մինչև Գըլխաւոր Աւագիւց՝ Պետրոսի և Պողոսի տօնը (29 օրեր/12 Յուլիս), տարածուելով 15-49 օրերու վրայ, համաձայն Ս. Զատիկի թուականին: Յայնք ալ ունին այդպիսի պահք մը, բայց անոր կ'անցնին շաբաթ մը ուշ — մեր Ս. Զօրփոխմանց տօնին, և ուստի կը տեւէ նուազագոյնը 8 և առաւելագոյնը 42 օրեր (Տար.՝ 7):

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԻԶ

Քրիստոնէական Եկեղեցիներու անդամներուն միջև սերտ համագործակցութեան առկայութիւնը, ինչպէս չէ, հեռաւոր ու հրաշակի օր մը, ցանկալի միութեան (որուն համար միշտ ազօթող եղած է մեր Եկեղեցին) — վսեմ տեսլականովը մտադրուած անհատին համար հոգեւոր ուրախութեան օրեր են Յունուարի վերջին երկու Կիրակիներն ու անոնց միջև գտնուող Յունուարը — 20-27 Յունուար, այս տարուան համար — որոնք նկատուած են իբրեւ Քրիստոնէական Միութեան Աղօթքի Եօթնեակ, ուր ամէն երեկոյ, այդպէսով քրիստոնէական, եկեղեցական թէ աշխարհական, կը հաւաքուին տարբեր ազօթավայրի մը մէջ, զանազան լեզուներով արտաբերուած իրենց աղօթքն ու մեղեդին իրար խառնելու, վսեմ այդ նպատակին իրագործման ի խնդիր:

Առաջին ազօթաժողովը, ուրիշ տարիներու նման, կայացաւ Անգլիքաններու Սէյնթ Ճօրն Մայր Եկեղեցոյ մէջ, Կիրակի, 20 Յունուար, երկուցնան ժամը 5ին, լեցուած էր արդէն Հին Քաղաքէն դուրս, դէպի հիւսիս գտնուող այդ ազօթատունը, Հոգւ. Տ. Բարսեղ Վրդ. և Հոգւ. Տ. Գուսան Արք. ներկայ էին մեր կողմէ: (Հոգւ. Հայրերը, երբեմն ընկերակցութեամբ Տիար Գէորգ Հինգլիանի, ներկայ եղան միւս ազօթաժողովներուն հետ): Անգլիքան և Արարերէն լեզուներով կատարուած Ս. Գրական և Աւետարանական ընթերցումներէ և քանի մը մեղեդիներու երգեցողութենէ ետք, խօսք առաւ, Անգլիքանով, Ֆրանչիսկեան կարգէն վարդապետ մը:

Երկուշաբթի, 21 Յունուար, դարձեալ ժամը 5ին, քաղաքիս Հրէական բաժնին մէջ գտնուող Եթովպական Եկեղեցին հիւրընկալեց ազօթաժողովը: Արարողութեան աւարտին, Հապէշաց Եպս. Է կարճ ուղերձ մը Ըրաւ Անգլիքանով:

Երեքշաբթի միշտ Լուսաբակներուն վերապահութեամբ օրն է: Ուստի, 22 Յունուար, յոյնալեւ ժամը 5ին, Ս. Յարութեան Տաճարի մօտ գտնուող Լուսաբակն Եկեղեցին փութացած էին այդպէս համայնքներու պատկանող քրիստոնէականներ: Երգչուհիներ լրացնող Սառնիս — որուն ծննդեան 300ամեակը կը նշուի այս տարի — հոգեւոր երաժշտութենէն պատասխաններ, երգուեցան, Անգլիքանով և Գերմաներէնով, կրօնական մեղեդիներ, եղան նաև Արարերէն լեզուով ընթերցումներ և մաղթանքներ: Յետոյ ամէնքն ալ բարձրացան եկեղեցոյ կից գտնուող ընդունելութեան սրահը, հացի և զինիի ճաշակումով ամրապնդելու համար իրենց կապը այդպէսով քրիստոնէական եղաւ:

Յաջորդ ազօթաժողովը, 23 Յունուար, Զորեքշաբթի, նմանապէս ժամը 5ին, կայացաւ խորհրդաւոր միջոյնարի մէջ, մեր Ս. Յակոբեանց Տաճարի կիսամութ կամարներուն ներքեւ — ի բացակայութեան ելեքարական լոյսի: Բացումը կատարեց Սկովական Երէց Տէր. Բարսեղ Քրէյկ՝ Տէրութեան Աղօթքով (Անգլիքան): Հոգւ. Տ. Գուսան Արք. կատարեց Աւետարանական ընթերցում: Վերջինս ըստ իր փառքի երգուեցաւ մասերով, ընդմիջուած Եթովպերէն լեզուով Աւետարանական ընթերցումով՝ Հայր Մանկէսթու Նէկուսիի կողմէ: Ապուրջ Եպս. Տիոնիսիոս Ճանճուրի իր մայրենի լեզուով կարդաց Ս. Աւետարան: Դարձեալ դասը յաջորդաբար աղերարգից Երանուորդ մեծ, Վարդապետի լուսոյ մայր, Վճիռ զարմանալի և Վայսօր ձայնն հայրական, ընդմիջուած Ս. Մնուկէն ճառող Աւետարանական հատումներով, ընթերցում Անգլիքան (Հայր Դաւիթ Էլիօթէ), Գերմաներէն (Լուսաբակն Փրօֆ. Երանուորդ Ուէրմանէ) և Արարերէն (Յոյն-Կաթողիկ Եպս. Լուսիկ Լահամէ) լեզուներով: Անգլիքանով քարոզ մը տուաւ Հոգւ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Միլիթան, իսկ փակման աղօթքը — Վճիռնալ եղբարք — արտասանեց Սիոն լեռան Տաճարին Արարողանի վանահայր և Ս. Աթոռայոյ բարեկամ Հայր Նիկողայոս Էկէնաէր:

Հինգշաբթի, 24 Յունուար, ժամը 4ին, ազոթաժողովը կայացաւ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ հիմնարկութեան իսկ վայրին վրայ — Սիոնի վերջին Ընթրեաց վերնատունը: (Այս հաւաքոյթը տեղի կ'անենայ միշտ յիշեալ եօթնեակի Հինգշաբթի օրը, քանի որ այդ էր օրը ուր մեր Տէրը Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը հաստատեց ինչ հետ): Յայտագիրը ճիշդ էր ու թափազանչ: Սրբազան այդ կաթարներուն տակ արձագանգեցին մեր երկրամասին ծանօթ բոլոր լեզուները — Երբայերէն, Ֆրանսերէն, Արաբերէն, Անգլերէն, Յունարէն, Գերմաներէն, Հայերէն, Իտալերէն, Սպաներէն, Եթովպերէն, Ամերիկէն և նոյնիսկ Արամերէն (վերջինին մէկ տարբերակը, Քրիստոսի խօսած լեզուն համարուող): Ժառանգաւոր սաներ և Տորմիսիոն Եկեղեցւոյ երգչախումբը երգեցին մէջ ընդ մէջ: Աւարտին, ամէնքն ալ բարձրադասն որբութիւններն կից գանձուող Ս. Հոգւոյ իմաստ սենեակը, ուր առանձնական ազոթք մի քանի վայրկեաններէ ետք Գերշ. Լուսթֆի Լահիմը եկաւ. բոլար փակման օրհնութիւնը:

Ուրբաթ, 25 Յունուար, ժամը 5ին, Ֆրանչիսկեաններու Մայր Եկեղեցին էր որ իր դռները բացաւ ազոթաժողովին: Ծերունազարդ և համբաւեալ երգչհոնանար Տիար Օկիւսթին Լամա ճարտարօրէն նուագեց հնդկեր երաժշտութեան կտորներ: Նորէն Ս. Գիրքէն եղան թագաւորուել ընթերցումներ: Խօսք առաւ Լատին համայնքի հովիւ Հայր Մարտէն Եմէնան, որ իրեն յատուկ պերճախօսութեամբ շնչեղ սիրտ դերը, որեւէ ձեռնարկի մը յաղթութիւնն իրեն նախապայման: ՎԽժացուցեց ինչ, Լատիններէնով, երգչհոնա Կաշն առ օրհնաւոր: Իւրաքանչիւրը իր լնգուով արտաստեց Տէրունական Ազոթքի շարք Բարսեղ Թաթիթիւնեան (Ֆրանչիսկեան) կարճ ազոթք մը ըրաւ Հայերէն լեզուով: Խառնիւրէն քաղցրաշուք մեղեդիի մը տաւրոյն, Ֆրանչիսկեանց կիւսթոն Հայր Իկնագիւ Մանչինի առաւ փակման օրհնութիւնը:

Շաբաթ, 26 Յունուար, նոյն ժամուն, Յոյն-կաթոլիկներու եկոյ. Լուսթֆի Լահիմը կոկիկ յայտնարի մը պատրաստած էր իր եկեղեցւոյն մէջ կայանալիք ազոթահաւաքին: Բիւզանդական քաղցրօրօր մեղեդիներ զգուեցին ականջները զոտորիկ ազոթավայրը լնջնող թագաւորեան: Հեղոյս զուարթը — Յայնիք ամէն օր կ'երգեն զայն — խորհրդակցեալ յայտն առ գրուելի: Սրբազանը կուտ քորոզով մը ներկայացուց շնչեղ կարիքը Քրիստոնէայ լեզուիցիներու մերձեցման Սրբազան այս երկրին մէջ մանաւանդ, ուր փոքրամասնութեան աննախանձելի դիրքն է վիճակուած մեզի: Հոս ալ գրինի մէջ թաթիւնած հաց բաշխուեցաւ ներկաներուն՝ որոնք յետոյ հիւրասիրուեցան ճաշեով և պիտքիւթով:

Երկու եօթնեակը խոցող կիրակիին, սովորութիւն է որ Արեւելեան-կաթոլիկ չորս համայնքներէն — Յոյն, Հայ, Ասորի, Մարոնիթ — մին, կէսօրէ առաջ, իր ծէսով Ս. Պատարազ Կաթողիկոսին Ֆրանչիսկեաններու Մայր Տաճարին մէջ, Սյո անգամ Ասորի-կաթոլիկ փոքրութիւն համայնքին էր կարգը: Բայց այս տարի Տիրմօր ծննդեան 2000ամեակի (Եռեկոյնանի նշուելուն և 20 Յունուարը կանաչայ հարսանիքի յիշատակի օրը ըլլալուն, Լատին բարձրաստիճան հղերը մեկնած էր Գալիլիոյ կանաչիւղը, անոր հանդիսաւորելու համար պատմական վայրին վրայ շինուած եկեղեցւոյ մէջ): Բնաթ, այդ հանդիսութիւնը յետաձգուեցաւ փակման կիրակիին, 27 Յունուարին, համայնքապետ Մոնա. Փիէա Ակա էլ Ահատ մատոյց Ս. Պատարազը — մասամբ Ասորերէն և Մասամբ Արաբերէն լեզուներով և և պատշաճ քորոզ մը խօսեցաւ:

Ներառուելի ազոթաժողովը կայացաւ նոյն երեկոյ, ժամը 5ին, Սկովտական Սէյնթ Էնարիէի (Ս. Անգլիէոս) Եկեղեցւոյ մէջ, ջաղաքին Լեւոնական բաժինը: Կարճ էր յայտագրի՝ թոյն կոկիկ Գանի մը Hymnներ երգուեցան և իւրաքանչիւր ոք արտաստեց Նիկիեական Հանգստեանը (Հաւատարմեանը)՝ իր պարզագոյն ձեւին վերածուած: Գալիլիոյն էր Գոյն Տէր. Մէրի Ջօշ, Իրաւնտացի կաթոլիկ Մայրապետ մը:

Այս տարի ևս, Սրբոտաք Յոյներ և Ղապարներ իրենց մասնակցութիւնը չբերին Էրուսէթի Երկին թաթիւնացող պեղեցիկ ույս ջանքովին:

ՅԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԸՌԱԶ

Ա Ռ Ա Զ Ի Ն Հ Ա Ն Դ Է Ս

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ ԱՍՏՈՒԱՍԾԵՈՒՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՔԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

Համաձայն Ազգայն Սրբազնագոյն Վեհի՜ն հրամանին, Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութեան 1500 ամեակի տօնախմբութեան առաջին հանդէսները կատարուեցան Ս. Քաղաքի մէջ Մարտ ամսոյ 2-ին և 3-ին, ըստ Հին Տոմարի՝ Ս. Սահակ Հայրապետի տօնին Շարաթ օրը և վաղորդայնի Կիրակիին:

Ուրբաթ երեկոյ, բացառիկ տնօրինութեամբ, մեծահանդէս նախատեսակ կատարուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, ամբողջ Միաբանութեան և Ժառանգաւորաց մասնակցութեամբ և Ս. Թարգմանչաց վարժարանի 400 աշակերտաց և մեծ թուով ժողովուրդի ներկայութեամբ:

Շարաթ առաւօտուն, Ս. Գլխադրի սեղանին տուչե հանդիսաւոր պատարագ մատոյց Տ. Ռուբէն Նպիսկապետ, Պաղտատի նախորդ Առաջնորդը, Ճաշակ գիրքէն անմիջապէս ետքը, Ս. Պատրիարքը քարոզեց, իր խօսքը մասնաւորապէս ուղղելով թարգմանչաց վարժարանի աշակերտութեան: Պատմեց Ս. Սահակի տեսիլքը և բացատրեց դայն: Կանգ առաւ յառիպպէս այն իրողութեան առջև թէ Սուրբ, որ տրտում էր հոգւով — տեսնելով թէ արու ժառանգորդ չունենալուն համար իր վրայ պիտի վերջանայ Լուսաւորչի դարձը. միևիթարուեցաւ այդ տեսիլքին մէջ իրեն պարզուեալ այն ճշմարտութեամբ թէ սերընդագործութիւնը արիւնէն աւելի հոգւով է որ տեղի կ'ունենայ. զի առաջինը կրնայ յանկարծ ընդհատուիլ կամ վերջանիլ իսպառ, երկրորդը կը շարունակուի մշտնջենապէս, դարձ դարձ, սերունդէ սերունդ փոխանցելով զպաշտօնականը և սկզբունքներ, որոնք ազգերու ինքնուրուիւնը կը բարացնուցին:

Ս. Պատրարպէն ետքը հաջեհանաբար տեան պաշտօն կատարուեցաւ բոլոր Կին և նոր կրթական գործիչներու, մասնաւորապէս ներքին ինքնակրթական հանգուցեալներու յիշատակին ի յարգանս:

Կիրակի կէսօրէ վերջ, Ժառանգաւորաց վարժարանի մէջ տեղի ունեցաւ դրական և գեղարուեստական գեղեցիկ հանդէս մը, համաձայն կարգադրութեանց կիբրտնական Յաննաժողովուն ընտրուած Մասնական անդամներէն էին Տ. Տիրան և Տ. Սիրոն վարդապետներ և Պր. Շահան Պէրպէրեան: Հոս կը դնենք գործադրուած յայտագիրը.

1) Բացման խօսք յանուն Յորեյիմական Յաննախումբի՝ Տ. Տիրան վրդ. Ներսէսյան: 2) «Տէր, կեցո՞ղ դու զՀայոց — (Մաղթանք): 3) Հայ Աստուածաշունչը դարերու մէջէն՝ բանախօսութիւն, Տ. Եղիշէ վրդ. Տէրաէրեան: 4) Թարգմանութիւն Ս. Գրաց (Ղ. Փարպեցի)՝ Արտանթ. Յակոբոս Գնահեան: 5) «Ո՛վ մեծաքանչ դու լեզուն (եռաձայն)՝ դաշն. Կոմիտաս վրդ.: 6) «Գեղան ի պատիւ Հայ լեզուն» (Ա. Զօպանեան)՝ Արտ. Ժիրայր Մոզեան: 7) «Սուրբ Տեսիլք» (Եղիմարդ)՝ Արտանթ. Դրանիկ Հազարեան: 8) «Լուսաւորչի Կանթեղը» (Թ. Թումանեան — երաժշտ. Շ. Ռ. Գ.)՝ Մենեքէ Տ. Պսակ Արեղայ Թուժական: 9) Հայ Աստուածաշունչը և Ոսկեգաբեան — Հայ մշակոյթը՝ Բանախօսութիւն Պր. Շահան Պէրպէրեան: 10) «Աստուծոյ շունչով — Օրհնաստեցութիւն (Թ. Օշական)՝ Արտասանութ. Արմենակ Գուժահեան և արտ. խումբ: 11) «Որք զարգարեցին» (եռաձայն)՝ դաշն. Պսակ Արդ.: 12) Փակման խօսք Նախագահ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր: 13) Աղօթք Տէրունական (եռաձայն)՝ դաշն. Կոմիտաս վարդապետ: Թէ՛ բանախօսութիւնները և թէ՛ բերթուածը, ինչպէս և «Օրհնաստեցութիւնը յոյժ սրտազրու ազդեցութիւն գործեցին բոլոր ներկայից վրայ: Նրդերը, ամէնքն ալ բազմաձայն, կը վարէր Պր. Շահան Պէրպէրեան, ընկերակցութեամբ երգչուհի՝ Պր. Կ'ոմէր Տ. Պսակ Արեղայ:

(«Արեւիկ» 1985, Մարտ, 1985, Թիւ 3, էջ 97-98):

● Ուր. 18 Յուն. — Ճրագայոյց Ս. Ծննդեան: Առաւօտեան ժամը 10ին, լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանձեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը ինքեան շարժողութեան երկար շարանով մը ճամբար ելաւ Վերսի Բեղեզեմէ մօտ: Ամիսէ մը ի վեր Ս. Երզնկայի մէջ տիրող գաղղ ու պայծառ ձմեռը չքացած էր և ցուրտ ու ուժգին լքածին սկսած էր փչել: Ծամբու կէսին է Ս. Ծննդեան հրապարակին վրայ — ուր կը տողանցէին Ն. Ս. Միութեան սկստուարներն ու յանձնարարները — գիմաւորութիւնները կատարուեցան նախորդ տարին երբ չուրով:

— Կէսրէ ետք, Գերշ. Տ. Տիրայր Արքեպս. Մարտիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շարժաւ Բաղաշառնով մուտք գործեց Սուրբ Ծննդեան Տաճար, ուր ձրագայոյցի կարգէն ետք, Գերշ. Սրբազանը հանդիսաւորապէս պատարագեց Ս. Այրին մէջ և նախագահեց Ս. Ծննդեան նախատօնակին: Յետոյ երգեցողութեամբ բարձրացան մեր վանքը:

● Եր. 19 Յուն. — ԾՆՈՒՆԻ ԵՆ ԱՍՏՈՒՆԱՅՈՒՆՆԵՐԻ: Կէս գիշերին, խորհրդաւոր զանգահարութիւնէ մը ետք, Միաբանութիւնը իջաւ Ս. Ծննդեան այրը, ուր կատարուած տրորողութիւնը — որուն ներկայ եղան պեռական զէմքեր — ձայնասփռուեցաւ Իսրայէլեան աստիճայանէն: Այդ միջոցին էր որ լուսարարապետ Սրբազանը կարգաց Անին Ս. Պատրիարք Զօր — որ անհանգստութեան պատճառաւ չէր կրցած ներկայ ըլլալ — Ս. Ծննդեան պատգամը (որ սպառած է Սիմեոնի այս թիւին մէջ, էջ 4-7): Ապա մեր բաժնին մէջ Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ չորս. Տ. Ռուբէն վրդ. ի կողմէ: Իսկ լուսարարապետ Սրբազանը նախագահեց Վերսի Երզնկայի մէջ Ս. Պատարագը Ս. Այրին մէջ, որ աւարտեցաւ առաւօտեան արշալոյսին: — Նախահաշէն ետք, Միաբանութիւնը վերադարձաւ Ծրուսաղէմ:

● Եր. 20 Յուն. — Ծրուսաղէմի մէջ, ձրագայոյցի Պատարագը, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ ի Ս. Յարութիւն, մատուց չորս. Տ. Զայրիկ վրդ.: Տաճարի Տեառն չորս. Տ. Վաղարշ վրդ.: Նախագահեց Ս. Ծննդեան նախատօնակին:

— Ետք առաւօտ, Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց չորս. Տ. Սեան վրդ.: Իբրև Տեառն Ս. Զրեղապետեան պատգամը: Իսկ Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպս. նախագահեց Վերսի Երզնկայի:

— Թէ՛ երեկուան և Թէ՛ այսօրուան երգեցողութիւնները կատարուեցան, ի բացակայութեան ժառ. աներբու, տեղացի դպիւններէ:

● Կիր. 20 Յուն. — Յիւստակ մեռելոց: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ դարձեալ պատարագեց չորս. Տ. Սեան վրդ.: Իբրև Աւագ Թարգման: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգիստեան մանաւոր պաշտամունք:

● Ուր. 25 Յուն. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Տիրայր Արքեպս.:

● Եր. 26 Յուն. — Անուանակոյտեան Տեառն: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Տիրայր Արքեպս. Մարտիկեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան շայրքը շարժաւ Բաղաշառնով մուտք գործեցին Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեց և քարոզեց չորս. Տ. Պարէտ Ս. Վրդ. Երեցեան, եպիսկոպոսական խոյր ի դուռն: Վանք դարձին, շայրք Թաղի մուտքէն, Միաբանութիւնը Վոյս ի լուսոյ շարժակներ երգեցողութեամբ յառաջացաւ և բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Ն. Ամենապատուութեան հանդիսապետութեամբ կատարուեցաւ Վերսի Երզնկայի, որ ապա, ժամօրինոց Զօր գլխաւորութեամբ, կրկնուեցաւ Սեղանատան մէջ, ուր և օրնուեցաւ հետագայի աւանդական հաշտ:

● Կիր. 27 Յուն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, վերնատան մեր մատարն մէջ: Ժամարարն էր չորս. Տ. Գուստան Արշ. Ալեանեան:

— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպս.:

● Բշ. 28 Յուն. — Ծննդի Յովհաննէս Կարապետի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր չորս. Տ. Ռուբէն վրդ.:

● Եր. 2 փետր. — Թէոդոսի քաղ. Ե. 7 մանկանց եփեսոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարն էր չորս. Տ. Կոմիտաս վրդ. Երզնկայի:

● Կիր. 3 փետր. — Բարեկեցիակ Առաջադիւթի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր չորս. Տ. Գուստան Արշ.:

● Ուր. 8 փետր. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպս.:

● Եր. 9 փետր. — Ս. Ամրգոյ զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մարգարէ մատարն մէջ, որ նախագահ լինէ Ս. Աթոռոյ Գանձատան ժամարարն էր չորս. Տ. Վանիկ վրդ.: Մանկատարեան: Ըստ սովորութեան, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ հանգ. Բարեբար Գալուստ Կիւրեղեկեանի հօր: Մարգարէ հոգւոյն համար:

● Կիր. 10 փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատարն մէջ: Ժամարարն էր չորս. Տ. Զամբարձով վրդ. Բէշիշեան:

● Եր. 16 փետր. — Իսահակալ Պարթևի ճայրապետի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարն էր չորս. Տ. Կոմիտաս վրդ. Երզնկայի:

● Կիր. 17 փետր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Առաւօտեան խորանին վրայ: Ժամարարն էր չորս. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեան:

● Դշ. 20 փետր. — Վարդանանց հանդիսաւոր նախատեսակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Հաւարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս.:

● Եշ. 21 փետր. — Ս. Վարդանանց զօրավարաց մեղծ (Յիւսակ մեկնոց եւ Տոմ ազգային): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեւդանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց ժառանգ-վարժարանի եւ Ընծայարանի Տեսուչը՝ Հաւարարանի Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանճեան: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի անուան ասին ասթիւ կատարուած շնորհակցութեան Մաղթանքին, ինչպէս նաեւ հաղորդական պաշտամունքին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս. Գարեգին:

● Ուր. 22 փետր. — Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ատրուաց Վանքի Ս. Մարկոս եկեղեցիին մէջ: Ս. Ռուբէն Վրդ. չորս Գաղանճեան պատուարուեցաւ Ատրուաց Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. ի ներքին Կողմէ: Երբ ու գարնի թափօրեանցը դիւանարեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս.:

● Եր. 23 փետր. — Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն (381): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրէ-խազիր: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Ռուբէն Վրդ.: — Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարի սեղաններն ու սրբանկարները վարագուրուեցան:

● Կիր. 24 փետր. — Բաւն Բարեկնոյն: Փակեայ-Խորանի Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց չորշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Որդեղեան:

● Դշ. 26 փետր. — Տեսուչներգառաջի հանդիսաւոր նախատեսակին եւ անոր յաջորդող առաջին Անդատանին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս. Գարեգին:

— Գերշ. Սրբաբար նախագահեց նաեւ գիշերանկարին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած եկեղեցէի եւ Հնիման կարգերուն:

— Նախօրը որ եւ նոյն առաւօտ տեղացող ճիւղին եւ յաջորդող աներին պատահաւ կարելի չեղաւ այդ տարի դաշտը կրակ վառել:

● Դշ. 27 փետր. — Տեսուչներգառաջ: Սրբան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս. Գարեգին:

● Եշ. 28 փետր. — Սկիզբ կտացը Մեծի պահ: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ օկրեալաւոր առաջին՝ իսկ կէսօրէ ետք՝ զիտարականի առաջին ժամերգութիւնը:

● Ուր. 1 Մարտ. — Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ, որ Տաճարատունն է Ս. Աթուշայ Հանգիստայտն էր Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Գաղանճեան, իրաւաւոր Տեսուչը Տեսուչարան:

● Եր. 2 Մարտ. — Ս. Թեոփիլոս զօրավարին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը դատուեցաւ ի Ս. Թորոս: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Համարձու Վրդ. Քէշիկեան:

— Կէսօրէ ետք, Հաւարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. ի դիւանարութեամբ, Միաբանութիւնը շնորհակցութեամբ մատուց գործեց Ս. Պատարագը Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը՝ մեր վերնաժամարան մէջ: Այս կատարուեցաւ Տեսուչնական Սրբատեղեաց այցելութեան հանգիստաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր չորշ. Տ. Գուռն Արք. Ալանեան:

● Կիր. 3 Մարտ. — Առաւման: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնաժամարան ժամարան մէջ: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովսէփիմեան: Այս կատարուեցաւ եւսդարձ մեծանշան թափօր Գրիգորի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանաւորաց շուրջ, դիւանարութեամբ Հաւարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. ի ներքին Ս. Յարութիւնն ու շարականներ:

● Դշ. 5 Մարտ. — Մեծ պահեց առաջին Հնիման ի Ս. Հրեշտակապետ: Հանդիսաւոր՝ Տեսուչ չորշ. Տ. Սեան Վրդ. Ղարիպեան:

● Եշ. 7 Մարտ. — Մեծ պահեց առաջին Հնիման ի Ս. Յակոբ: Գարեգին՝ Հաւարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. Գաղանճեան:

● Եր. 8 Մարտ. — Կիրեղի Տրուսաղիմաւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի առաւելատեղին Ս. Կիրեղի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Գորիսաւ Վրդ.:

● Կիր. 10 Մարտ. — Անապակին: Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Գուռն Արք. Ալանեան:

● Դշ. 12 Մարտ. — Հնիմանին ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց չորշ. Տ. Սեան Վրդ.:

● Եշ. 14 Մարտ. — Հնիմանին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս.:

● Եր. 16 Մարտ. — Յովհաննէ Երուսաղիմաւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրէ-խազիր: Ժամարարն էր չորշ. Տ. Վանիկ Վրդ.:

— Կէսօրէ ետք, չորշ. Տ. Սեան Վրդ. Ղարիպեանի դիւանարութեամբ, Միաբան Հայերը ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համարձուան սրբաւայրին վրայ կատուեցան մեր վերնաժամարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը: — Գիշերանկարին, նոյն վայրին մէջ պաշտուեցան յեւ եւ առաւօտեան ժամերգութիւններն ու իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ մատարան մէջ, իստ սովորութեան՝ Սրբաւայրի Տեսուչին (չորշ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեանի) կողմէ:

● Կիր. 17 Մարտ. — Տեսուչ: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Կիրեղ Սպս. ի դիւանարութեամբ, Միաբան Հայերը ինքնաշարժերով բարձրացան Զիթենեաց լեռ, ուր Համարձուան սրբաւայրն ու նոյն վրայ կատարուած շնորհակցութեան հան-

դիտարար մատուցելն ետք մեր վրանամատարան մէջ եպիսկոպոսական խորհրդի գլուխն պատահարգեց չորսը. Տ. Սեան վրդ. Դարբակեան:

● Գշ. 19 Մարտ. — Հովնուրի ի Ս. Լընշտակապետ քարոզեց չորսը. Տ. Սեան վրդ.:

● Ծշ. 21 Մարտ. — Հովնուրի ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Հմայեակ եպո.:

● Ուր. 22 Մարտ. — Վաղուան Բառասուն մանկանց տօնին առիթով, Ս. Լընշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ Հսկման արարողութիւն, որուն ընթացքին քարոզեց չորսը. Տ. Գուստո Արդ. Ալեանեան, պատմականը ընկելով քառասունից նահատակութեան:

● Եր. 23 Մարտ. — Ս. Բառասուն մանկանց Սեպտիմի: Ս. Պատարագք մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր չորսը. Տ. Թուրէն վրդ. Յովնիմեան: Վերաբերեալը կատարուեցաւ 40 մանկանց նկարին առջև կառուցուած շարժական սեղանին վրայէն:

— Կէսրէ ետք, Գերշ. Տ. Կիրեղ եպիսկ. Գարեկեանի դիտարարութեամբ, Միաբանութիւնը շարժականութիւնով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեղմանի և Խաչդատի այրի ուխտերէն ետք, վերջնայն կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատօնաց. Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսարար Թափար Տաճարէն ներս: Թափարապետն էր չորսը. Տ. Գուստ Արեւոյ:

● Կիր. 24 Մարտ. — Դասաւորին: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ, իոսկ Ս. Պատարագք Գրիգորի Ս. Գերեղմանի վրայ մատուցեց և մեծահանգէս Թափարին նախագահեց Պատր. Փոխարեւոր Գերշ. Տ. Կիրեղ եպո. Գարեկեան:

● Գշ. 26 Ապրիլ. — Հսկման ի Ս. Լընշտակապետ նախագահեց չորսը. Տ. Հայրիկ վրդ.:

● Ծշ. 28 Մարտ. — Հովնուրի ի Ս. Յակոբ քարոզեց Գերշ. Տ. Հմայեակ եպո.:

● Ուր. 29 Մարտ. — Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Հմայեակ եպո.:

● Եր. 30 Մարտ. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորիչի (Մունի ի վիրապ): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Ս. Լուսաւորիչ մատուցեց Թափարով փոխարարուեցաւ Աւագ Սեղան, ձեռամբ Գերշ. Տ. Հմայեակ եպո. Ինքոյեանին: Ս. Պատարագք մատուցուեցաւ աւանդատեան Ս. Լուսաւորիչի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր չորսը. Տ. Գուստո Արդ. Շերպէթեան:

● Կիր. 31 Մարտ. — Գայսեան: Երէկոյան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ տօնին առիթով, Ս. Գալարագք մատուցուեցաւ Սրբաւորէմի ձրէական բաժնին մէջ գտնուող և մեծ այգի սարքին տնօնը կրող եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր չորսը. Տ. Գուստո Արդ. Ալեանեան Արարչութեանց կը նախագահէր Գերշ. Տ. Հմայեակ եպո. Ինքոյեան, որ խոսեցաւ մեր հապտոյ չոր նստիւողած երեք տօներուն մասին:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ Ք

● Գշ. 8 Յուն. — Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ս. Մննդեան տօնին առիթով, կէսրէ առաջ, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութեան գնաց Յունաց Պատրիարքարան, որմէ ետք Պատր. Փոխարեւոր Գերշ. Տ. Կիրեղ եպո., Վարդապետ Հայրերու հետ, այցելեց Ասորաց և Հապէշաց եպիսկոպոսներուն:

● Դշ. 9 Յուն. — Ռումանիոյ և Պաւլարիոյ Առաջնորդ Գերշ. Տ. Տիրալը Միքեայ. Մարտիրոս Ս. Մննդեան տօնին առիթով ժամանեց Ս. Աթոռ, ուր քնաց ժողովում Ժամանեց նաև Միաբանը Նահանգներէն, Ս. Աթոռայ Միաբանը Հոգշ. Տ. Պարէա Ս. Վրդ. Երէցեան, որ մեր ժողովաց մինչև Յունուար 28: Գնահի մը օրէն ժամանեցին նաև, դարձեալ Ամիրիկայէն, Հոգշ. Տ. Ղեւոնդ Ս. Վրդ. Սամարեան և Հոգշ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Մելքոնեան:

● Բշ. 21 Յուն. — Մեր Ս. Մննդեան տօնի յաջորդ օրը Կիրակիի զուգարդպած ըլլալով, շնորհաւորութիւնները յետագիւցեցան այսօրուան: Առ այդ, կէսօրը կանխով երեք ժամուրու ընթացքին, Պատրիարքարան այցի եկան քրիստոնէայ զանազան յարանաւանութեանց հոգեւոր պետեր, իրենց Միաբանութեան անդամներով: Այցելութեան եկան նաև պետական բարձրատիպեան պաշտօնատարներ: Իսկ Հիւպատոսները եկան յաջորդ օրը:

● Գշ. 29 Յուն. — Տնական օրերը լրացած ըլլալուն, Ժառանգաւոր սաներ և Մարկաւագներ պոյոյտի հաճելի օր մը անցուցին ինտուք:

● Կիր. 10 Փետր. — Ի գլուխ Ամեն. Սրբ. Պատրիարք Հօր և ի շարք այլ յարանաւանութեանց ներկայացուցիչներու, Գեր. Տ. Կիրեղ եպո. Պէն-Խուրան օգակայան գնաց, ողջերէ մաղթելու Իրաւելի Գետնութեան Նախագահ Վսեմ. Հայրիմ շէրքօկի, անոր Հոլմատա ճամբորդներուն առիթով:

— Հոգշ. Տ. Հայրիկ վրդ. Գալայեան ներկայ եղաւ Հայ-Աթոռիկէ եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած Ս. Պատարագին և կատարուած հոգեհանգիստին, Դոգւոյն համար համայնքի նախկին հովիւ Տ. Յովսէփ Ս. Վրդ. Տաւարեանին, որ երեք օրեր առաջ լոյսի արձակ մը զուգացած էր Հայկական Գէորդի դարէին:

— Երեկոյեան, Հոգշ. Տ. Սեան վրդ. Դաւրիպեան և Տիրալը Հիւրդեան ներկայ գտնուեցան Մարտիրի համայնքի առաջնորդ Մօնու Օկոսիին Հարֆուլի կողմէ, երէկոյան Ս. Մարտիր տօնին առիթով, իրենց եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած Ս. Պատարագին և վառուց բազին մէջ կայացած ընդունելութեան:

● Բշ. 18 Փետր. — Գերշ. Տ. Կիրեղ եպո. Պէն-Խուրան օգակայան գնաց, ողջերէ մաղ-

ԱՄԱՆՈՐԻ ՀԱՆԴԵՍ ԺԱՌԱՆԳ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Կիրակի, 13 Յունուար, ըստ Հին Տոմարի Ամանորի նախօրեակին, ժառանգաւորաց Վարժարանի ճաշարահը, իր տօնածառով եւ այլ զարդարանքներով, կազմ ու պատրաստ էր ընդունելու Պատրիարք, Միաբանութիւն, ուսուցչական կազմ, պաշտօնէութիւն եւ, անշուշտ, Կազանդ Պապան:

Երկուցիան ժամը 7ին, երբ Ամն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Միաբանութեան անդամներուն հետ, մուտք գործեց սրահ, աշակերտութիւնը հնչեցուց Վարժարանի քայլերգը՝ «Սիրտ ի սիրտ»: Ապա, Լուսարարպետ եւ Վարժարանի Տեսուչ Գերշ. Տ. Գաբրիէլի Արքեպս. Գազանճեան ըրաւ բացման խօսքը: Ժառանգաւոր Սաներ, Ս. Աթոռոյս Դպրապետ եւ Վարժարանիս եկեղեցական երաժշտութեան ուսուցիչ Պր. Սահակ Գալայճեանի ղեկավարութեամբ, երգեցին Էտկար Յովհաննէսեանի «Հայաստան»ը: Տրց. Վարդան Մելիքեանի կարգաց «Ոսք Ամանորի» խորագրուած խնամեալ գրութիւնը: Դանիէլ Վարուժանի «Անդամտան»ը ապրումով արտասանուեցաւ ժառ. սան Վարդան Պուրճէքեանի կողմէ: Սիպիի (Զապէլ Ասատուր) «Կազանդի նուէրը», այնքան յարմար օրուան խորհուրդին, յստակ առողջանութեամբ կարգացուեցաւ ժառ. սան Օհան Նահապետեանէ, որմէ ետք, դարձեալ ղեկավարութեամբ Պր. Ս. Գալայճեանի, աշակերտութիւնը խմբերգեց Ա. Յակոբեանէ դաշնաւորուած «Երկիր Հայրենի»:

Յայտագրին գեղարուեստական բաժինը աւարտած ըլլալով, քանի մը վայրկեանի դադար տրուեցաւ. որմէ ետք, բոլորին հետաքրքիր նայուածքին տակ, սրահ մուտք գործեց արեւմտ Կազանդ Պապան, որ այս տարի շատ սրամտօրէն պատրաստած իր բանաւոր Կազանդէքները հրամցուց ներկաներուն — Միաբան Հայրեր, ուսուցիչներ, Ս. Աթոռոյ պաշտօնեաներ —, որոնք կատարուած վիճակահանութենէն ետք ստացան նաեւ նիւթական Կազանդէքներ:

Հանդէսի աւարտին, Ամն. Ս. Պատրիարք Հայրը հրահրուեցաւ ընկելու փական խօսքը եւ տալու իր պատգամն ու օրհնութիւնը վարժարանի ուսանողութեան: Նորին Ամննապատուութիւնը նախ իր գոհունակութիւնը յայտնեց, որ հակառակ տիրող անպաշտ պայմաններուն եւ աշակերտութեան փոքր թիւին, Վարժարանի կրթական գործը կ'ընթացայ անշեղ ու անսայթաք: Դովանով արտայայտուեցաւ Գերաշնորհ Տեսչին, Բարեշնորհ Փոխ-Տեսչին (Ալիքս Սրկ. Գալայճեան) եւ ուսուցչական կազմին տարած անխոնջ ու նուիրեալ աշխատանքին մասին, ու իր խօսքը աւարտեց պահէն թելադրուած քանի մը պատշաճ խորհրդածութիւններ ընկելով:

Միաբաններ գրում «Հայր մեր»ը փակեց հաճելի այս հանդէսը:

Բելու Իսրայէլի Վարչապետ Վաւ. Շիմօն փէրէսի, անոր Իտալիա (Նաւ վատիկան) եւ Ռուսիա խոսքերէն խոսեց անկենսական խոսքով:

● Բշ. 25 փետր. — Մեծ Պահոց առաջին օրուան առիթով, ժառնգ. Սաներ եւ Սարկաւադներ պոռոյտի գացին Երիթով, ուր, հակառակ Երուսաղէմի անդադարաւորին — որ կէսօրէ ետք ձիւնի յանդեցաւ —, թեթեւ անձրեւի հետ մերթ ընդ մերթ ընդունեցին ժպիտը արեւին:

● Գշ. 12 Մարտ. — Սպանիական նոր իշխ. պատու Տիար Մանթիկո Մարթինէզ Քարո իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Ամն. Ս. Պատ-

րիարք Զօր, հետեւ աւանդաւոր իր Փոխանորդը:

● Կիր. 17 Մարտ. — Մայաժիէն Ս. Աթոռ ժամանեց Ս. Ուխտիս երեց Միաբան Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս. Ինդրիան, Զատկական շրջանը մեր մէջ անցընելու համար:

● Բշ. 25 Մարտ — Յունաստանի Անկախութեան 184րդ տարեդարձի առիթով, Հէլլէնէ Հիւպատոսին կողմէ, Ամերիքէն Քոլօնիի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ դաշնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գաբրիէլի Արքեպս., Գերշ. Տ. Հմայեակ Եպս., Հոգւ. Տ. Սեան Վրդ. եւ Տիար Գ. Հինդիկեան:

ՇԱԼԱՏԱՐԱՐԻՄՅ ԵՐԵԿՈՅԹՆԵՐ ԺԱՌԱՆԴԱՌՈՐԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Հաւատարիմ՝ նախընթաց տարիներու իր սովորութեան, այս տարի եւս Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց Վարժարանն ու Ընծայարանը կազմակերպեց, իր պայմաններուն ներած չափով, Շարաթօրեայ գրական—գեղարուեստական երեկոյթներ:

Ներկայ ուսումնական տարեշրջանի սկիզբէն մինչև Մարտի վերջը, հետեւել երեկոյթները տեղի ունեցան. —

Բոլոր երեկոյթներն ալ կայացան Վարժարանի ճաշատրանին մէջ:

1) 17 Նոյեմբերին, պատշաճ հանգիստութեամբ և Միարեւոթեան ու հրաւիր—հաշներու կոկիկ բաղմոթեան մը ներկայութեան, նշուեցաւ մեծանուն գրողէտ—քննադատ Յակոբ Օշականի ծննդեան 100ամեակը: Բանախօսն էր, Ամերիկայէն ժամանած նախկին Սաղիմաքնակ բանաստեղծ Տքթ. Կարօ Կարապետեան (Անել), որ իր խօսքը համեմեց իր վաղ երիտասարդութեանը բաղմոթութեամբ գրողէտէն կրած իր ազգաւորութիւններով: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը իր փակման խօսքին մէջ վերառաւ դերը Օշականի մեր գրական ոչխարին մէջ, զոր ան կը պարտէր բացառիկ իր տաղանդին և իր յամառ ընթերցասիրութեան շնորհիւ ամբարած հմտութեան:

2) 1 Դեկտեմբերին նշեցինք մեր հայրենական մեծատաղանդ և վաղամեռիկ բանաստեղծներէն Պարոյր Սեւակի ծննդեան 60ամեակը: Բացման խօսքով հանդէս եկաւ Ուրարակի Տիրացոյ Վահան Պուլկարեան: Բանաստեղծին կենսագրութիւնը տուաւ Տրց. Արմէն Ճուռտուրեան, իսկ անոր գրական բարձրորակ ժառանգի մասին խօսեցաւ Տրց. Դէորդ Հալլաճեան: Եղան երկու արտասանութիւններ (ժառ. ասներ Եղեկիէլ Եղեկիէլեանէ և Օհան Նաւակետեանէ) և մեներգ մը (Տրց. Վարդան Մելիքոնեանէ): Բոլոր կտորներն ալ վերցնուած էին եղբարարախա քերթողին սանդղատգործութիւններէն: Փակման խօսքը ըրաւ Փոխ—Տեսուչ Բարշ. Ալեքօ Սարկաւազ:

3) 22 Դեկտեմբերին, մեր համեա ուժերով նշեցինք 800ամեակը Դլաձորի համալսարանին, որ կրթական մեր փառաւոր օճախներէն մին եղած է Հայաստանի սրտին վրայ: Ոսեցան Դաւիթ Սրկ. Վարդանեան և Շահին Սրկ. Երկաթեան: Եղան արտասանութիւններ և մեներգ: Բացումը կատարեց Փոխ—Տեսուչ Բարշ. Ալեքօ Սրկ. Դալայճեան, իսկ փակման խօսքը՝ Լուսարարապետ և Վարժարանի Տեսուչ Դերշ. Տ. Դարեգին Արքեպս. Դադեանեան: Յայտագրին մէջ բաժին վերցուցած էին վերոյիշեալ երեք ուսանողները:

Ծրագրուած է շարունակել շարքը նմանօրինակ երեկոյթներու:

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

ՍՏԱՅԱՆ Է ՀԵՏԵԻԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

The Christian Watt Papers — David Fraser (Edited and with an Introduction by him). Edinburgh, Paul Harris Publishing, 1983, pp. 186.

The Tailor's Visitors — Shahan Shahnour. Translated from the Armenian and Edited by Mischa Kudian. London, Mashtots Press, 1984, pp. 81.

Zohrab: An Introduction — Selected & Translated by Ara Baliozian. Ontario, Canada & Cambridge, Mass. Impressions & National Association for Armenian Studies & Research, 1985, pp. 79.

(Շարունակի)

Դարաւոր Մանեղադրանի

ՍՍՀՄԿ ԳԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգեն Ա. ի Ս. Ծննդեան Կարոզը	2
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր Ծննդեան պատգամը Բերդինեմի Ս. Այրեն	4
Շնորհաւորական գիր՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանին	8
» » Վասիկանէն	9
» » Քենթրուպրիի Արեւիկոստանէն	9
» հեռագիրներ՝ յղուած Ս. Արտնէն	10
ՓՈԽԱՆ ԽՄԻԱԳՐԱԿԱՆԻ	
— «Երուսաղէմի Տաճնապը»	Ե.
— Բարեկարգութիւն Հայոց. Եկեղեցւոյ	ԹՈՒԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
11	17
ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆԱԿԱՆ	
— Տեսական աստուածաբանութիւն	ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐԲԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ
22	22
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
— Ամանորի պատգամ	ԻՌԻԲԵՆ ՎՐԻ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
26	26
Ս. ԳՐԱԿԱՆ	
— Սիրոն ու Պետրոս կոչուեցաւ	ԽԱԼԻԼ ՃԻՊՐԱՆ
Հայացուց՝ Գ. ԱՐԺ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ	27
ԲԱՆԱՍՏԵՂ ԾԱԿԱՆ	
— Անճկութիւն	ԵՂԻՎԱՐԴ
29	29
— Ծնունդի շարական	ՀՄԱՅԵԱԿ ԳՐԱՆԵԱՆ
33	33
— Ծերանոցի մատան մէջ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ
34	34
ՀԻՆ. ՅՈՒՇԵՐ	
Նամականի Կ. Պոլսոյ Տ. Զաւեն Պատրիարքի	35
ՊԱՏՐԱԿԱՆ	
— Մասնաւոր պատմագրութիւն	
Ս. Նեան վանուց Սեբասիոյ	ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ
39	39
Հրաչեայ Անտեսանի Նամակներէց Վիեննայի	
Մխիթարեաններէն	Հրաւ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
42	42
ՀԱՅԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
— Ս. Յակոբեանց Վանք, Երուսաղէմ	Ն. ԱՐԺ. ԵՈՎԱԿԱՆ
45	45
Ուսումնասիրութիւն Շարականաց	ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ
49	49
Հաստատուել քաղաքական անարկ մեր եւ	
բոլոր Եկեղեցիներու Տոնացոյցներուն վրայ	Գ. Ճ.
52	52
Եկեղեցիներու Միութեան եօթնեակը Երուսաղէմի մէջ	Գ.
55	55
ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ	
— Առաջին Հանգստի Գործարարի	
Առաւմտաւորների Հայերէն քաղաքացիներուն	
57	57
Ս. ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍԷՆ	
— Հեռագիրներ	
58	58
— Եկեղեցական-Բնական	
58	58
— Պատգամներ	
61	61
Ամանորի Հանգստի Ժամը՝ Վարժարանի եւ Ընծայարանի	
62	62
Շարքաւորեալ Երեկոյցներ Ժառանգաւորաց Վարժարանի	
63	63